

Mele Nûriyê Hesarî

**HOSTANÎBÊJA
ZARHAWEYÊN
KURDÎ**

PENCÎNAR
Stockholm 1996

Mele Nûriyê Hesarî

Hostanîbêja
Zarhaweyên
Kurdî

PENCÎNAR

Weşanxaneya Çanda Kurdî
Stockholm 1996

Utgivare: PENCINAR-Tryck & Förlag
Grundtvigsgatan 25, Blackeberg.
Box 3088, 161 03 Bromma, Stockholm-Sverige.
Tel: 08-37 26 01.

Första tryck: 5/1996.

ISBN 91 972779 2 4

PÊŞGOTIN

Ev pirtûka bi navê *Hostanibêja Zarhaweyên Kurdî* di rewşa firo de ji bo *Rêzimana Kurdî* dewlemendiyeke bê biha ye û hêjayê nirxdariyeke mezin e. Herweha ji aliyê bêjeyan ve jî gencineyeke wisan dewlemend e ku hempayên wê pir hindik têne dftin. Bêjeya "hostanibêj" bi mana axaftina bi hostatî, bi zanîn e ku tê de şaşî û çewtî çênabin. Bêjeya "zarhawe" jî, bi mana awayên zar (axaftin) e ku berê bav û bapîrên Kurdan çewa di-axivîn û bi çi tewrî bijeyan li pey hevûdu rêz dikirin.

Pirtûk li ser axaftina devoka kurmancî hatiye nivîsandin. Herweha awayên rêzimanî, bikaranîna bêjeyan di hevokan de û çewabûna bikaranîna demê diyar dike.

Lê belê nivîskar di vê berhema xwe de li hin deveran ji dftina xwe averê bûye û dîsa giranî daye ser devoka xwe ya herêmî. Hin caran jî tişt beyan kirine û mînak dane, li hin deveran jî mînak jibîr kirine û babetê wan zelal nekiriye. Ew yek jî, ez bawer dikim ku ji be sergêjiyan gelşan rûdaye.

Lê ev berhem çî dibe bila bibe, gelekî hêja û giranbiha ye. Di pêş de eger ew ji aliyê komikeke zanistî ve bête werbêjkin, babet e ku di dibistan û xwendegehên kurdî de bibe materyaleke dersê.

Di hin deverên pirtûkê de kêmasiyên wê yên zayendeyî û bêسازیa hevokan xuyadibe. Ew tiştên wisan jî yan ji ber devoka nivîskarê wê rûdane, yan jî ji ber bêtecrûbetiya wî derketine holê. Herweha daçeka milkane ya pirane jî ji bo nêran, di piraniya deveran de bi yekane bi kar aniye.

Nivîskar xwe di gelek cîyan de jibîr jî kiriye û ber bi hawayê *Rêzimana Erebi* ya ku berê di medreseyan Kurdistanê de dihate xwendin ve çûye. Herweha nivîskar alfabeya kurdî ya latênî jî ku ji vê pirtûka xwe re bi kar aniye, jimara tîpan gihandiye 34'an û ev hersê tîp li alfabeya ku niha Kurd bi kar tînin zêde kirine: H` (ح), 'e (ع) û 'x (خ).

Orfjinala pirtûkê ya destnivîs, di 396 rûpelên deftereke mezin de hatibû nivîsandin. Ez di nivîsandina bi Compyuterê (data) de, pêrgî zehmetîne pir mezin dibûm û sergêjîne mezin derdiketin pêş. Ji ber ku di nivîsa bi qelemê de, tîpa destpêka bêjeyên taybetî ne bi tîpên gir bûn , li pir cihan niqut û bihnok jî nebûn. Jixwe kaxezê fotokopî, zêdetirîn zehmetî ji min re derdixistin.

Min, bi destûra nivîskarê hêja pirtûkê li gor alfabeya ku niha tê bikaranîn nivîsî. Herweha min hin bêسازیên di rêzkirina bêjeyên di hevokan de jî, sererast kirin. Wekî din, ez têkilê devoka nivîskarî û dîtinên wî nebûme.

Belam em Kurd hin çarî ji xwe gazin dikin û di biwara hevûdu de dipeyivin ku ango em li zimanê xwe, li vêje û folk-lora xwe xwedî dernakevin. Erê di vê yekê de para rastiye heye, lê em pirê çarî jibîr dikin ku em bê destgîr, xizan û belengaz in; em di binê zordestî û kotekiyên de dijîn, yan jî em ji hevûdu re nabin alîkar û rûmetê nadine hev, xasma jî di warê ziman û çanda xwe de.

Nimûneyên vê yekê pir in û li diyarî çavên me gişan in. Fermo, em binerin ka nivîskarê vê berhemê Mele Nûriyê Hesarî ku ji aliyê Kurdan ve bi nasnavê *Seydayê Pirêşan* hatiye binavkirin, heta niha çend pirtûk nivîsîne û çend ji pirtûkên wî hatine çapkirin!

Mixabin ev pirtûka wî, ya pêşî ye ku ji aliyê weşanxaneyê me ve hate çapkirin. Neh pirtûkên wî yên ku mane jî, niha bi mirinê re pêdar dikin. Gelo kengê ew pirtûkên din wê bêne çapkirin? Lê min di 24`ê Hezîrana 1996`an de bi telefonê bohîzt ku dîwaneke Mele Nûrî jî hatiye çapkirin.

Rewşenbîrekî mîna Mele Nûrî ku di jiyê xwe yê bîstî de (1954) dest bi nivîsandina bi zimanê kurdî kiriye û berhemên xwe hemû ku bi alfabeya latînî jî nivîsandine, digel wê perîşanî, dilêşanî û xizantiya xwe heta niha ku deh pirtûk kirine malê Pirtûkxaneyê Kurdistanê heta niha ne rêxistinekê, ne jî

sazgehekê destên alîkariyê dirêjê wî zatê pak kirine, ne jî bizav li kesê ketiye û jî bo wî pîrozê di şûfê kîlereke vêjeyî de alîkarî kiriye.

Îcar, gelo niha li Kurdistanê çend kesên mîna Mele Nûrî hene ku her yekê wan deh pirtûk an zêdetir nivîsîne? Eger sed kesên wisa hebin, dike hezar pirtûk. Eger dused kes hebin, dike du hezar pirtûk. Yanî mirov bi hêsanî dikare bibêje ku niha di destên meleyên Kurd de li dora du hezarî pirtûkên bi zimanê kurdî hene ku yek tenê jî ji wan pirtûkan nehatiye çapkirin.

Ez dixwazim bala xwendevanan bikişînim ser vê mesela girîng jî: Şexsekî mîna nivîskarê vê pirtûkê, dibe ku ne endamê rêxistinekê be, lê emekêkî pir zêde jî bo zimanê kurdî daye. Îro tiştê ku Kurdan tevek dike şîrkê hevûdu jî, ziman e. Nexwe çî kesê ku jî vî zimani re bûbe, dibe û bibe alîkar divê pê re alîkarî bête kirin.

Heçîka rêxistin in û serokatîya wan in, hebûnîne ne sermedî ne. Îro ew hene û sibehê dibe ku tune bin. Lê ev ziman û ev çand, wê heta bi hetayê hebin û ev bi xwe ne jî ku hebûna Neteweyê Kurd li dinyayê dipeyîtin.

Ez, çend roj berî sersala 1995 an li Qamişloyê bûm. Hin biraderan behsa Mele Nûrî jî min re kirin û nexweşîna wî, şerpezetîya wî anîn zimên. Îcar min xwest ku ez herim serdana wî. Ez û birayê hêja Konê Reş (Selman) di 25.12.1994 an de, saet 11⁰⁰ çûn mala wî, ku li taxeke Qamişloyê dima.

Mele Nûrî ev e heft heşt sal in ku şel bûye û nexweşê nava ciyan e. Çaxê me rojbaşî dayê, çendî ku nikaribû zêde xwe bilivandina jî, lê ruyê wî yê geş rûqaliyeke wisan xweş jî me re kir ku di toreya kurdî ya mêvandariyê de kêmasî nedihîşt. Ji aliyekî ve milên wî yên şel, ji aliyekî ve çîpên wî yên bêlibat jî bo me hin bi hin ketin livakê û rabû li ser doşeka xwe rûnişt û xêrhatin da me, lê zêde nikaribû bipeyviya, dengê wî jî pir hindik derdiket. Çendî ku hin textorên Kurd li Qamişlo-

yê ew tedawî kiribûn û nihekî bi xwe ve hatibû jî, lê dîsanê leşsaxiya wî neçê bû û bi zehmetiyeke giran dijiya. Mele Nûrî hin bi hin ruyê xwe yê bişîrî ber bi me ve kir û herwekî ne nexweş be, şadiya xwe da diyarkirin.

Çaxê me axaftina xwe anî ser pirtûkên kurdî, kurekî wî du torbe hanîn ba me. Konê Reş jî ew torbe vekirin û deh pirtûkên ku hinek bi deqtilo hinek jî ku bi qelemê hatibûne nivîsandin, derxistin û danîne ber me. Min jî teyîba xwe danî ber Mele Nûrî û min xwest ku ez li ser pirtûkan hin pirs jê bikim. Lê wî di dana bersivan de pir zehmetî dikişand û dengê pir nizm jê derdiket. Îcar di wê navê de Mele Nûrî çend rûpel nivîs, ji nava pirtûkên xwe derxistn û dirêjê min kirin. Gava min lê nerî. jînenîgariya wî bû ku wî bi destên xwe di 1985 an de nivîsiye. Piştî jî bi dengê xwe yê melûl weha got: *"Pelokên meleyên Kurd pir in. Lê ew pelok ji ber desttengi ya aborî û zordestiya dijminan nehatine çapkirin. Îcar piştî mirina wan, pelokên wan bêxwedî dimînin û hu wisan ji wenda dibin."* Min ew çend rûpelên jînenîgariyê dane Konê Reş ku bixwîne û min di şerîdê de qeyd kirin. Bi kurtî jînenîgariya Mele Nûriyê Hesarî ev e li jêrê:

Mele Nûriyê Hesarî di 1934 n de li Hesara gundê Cegerxwîn çêbûye. Di nava Kurdan de bi nasnavê *Seydayê Pirêşan* tê naskirin. Navê diya wî Xanim e, navê bavê wî Mele Yûsifê ku rê Emer e. Emer ji gundê Hêştirekê ji malbata Etmanka, ji şaxê Elikan, ji rema (eşîr) Hevêrkan bûye.

Bavê wî Yûsif li Hêştirekê çêbûye û xwedina medresê xwendiyê. Piştî gava ku bûye mele, li çend gundan meletî kiriyê û bi sê jinan re jî zewiciye.

Mele Nûrî ji malbateke xweneda, zana û bîrewer hatiye. Bavê wî çewa ku mele bû, diya wî jî keça melan û jineke xweneda bûye. Herweha çend birayên wî mele bûne.

Mele Nûrî di 1939 an de pêşî li cem diya xwe dev bi xwendina *Quranê* kiriyê û li cem wê *Mewlûd*, *Nehculenam*, *Nûbihar*

û *Rewdneim* xwendine. Di 1940`î de, çaxê ku diya wî li Hesarê giyana xwe spariye Xwedê, îcar wî li ba kekê xwe Mele Hiseyn xwendiyê. Lê çaxê ku kekê wî çûye leşkeriyê, îcar bavê wî ew xistiye dibistana bi zimanê tirkî ya ku li Hesarê bû.

Mele Nûrî di 1945`an de çaxê di nofa (sinif) çaran de dibistana tirkî dixwend, bavê wî jiyana xwe spartiyê Xwedê. Îcar kekê wî Mele Hemîd ew ji dibistanê derxistiye û daniye ber xwendina medresê. Piştî demekê ew û kekê xwe Mele Nezir çûne gundê Bilêderê û li cem birayê xwe yê ji dê mane. Piştî çûye mala xalê xwe Mele Mihemed li gundê Êlihê (niha bûye wîlayet û jê re *Batman* dibêjin) maye. Ji wir jî çûye gundê Kurrika li Bişêriyê, li medreseya Mele Hesenê Tilmizî xwendiyê û ders ji kurê Mele Hesen Mele Faîq girtiye. Piştî demekê nivîskar jî wir şûnde veqeriyaye Hesarê, ew û kekê xwe Mele Hemîd jî bo xwendinê daketin Binxetê û çûne cem mala Şêx Ehmedê Xiznayê. Li wirê dîsa li cem kekê xwe Mele Hemîd xwendiyê heta ku Sadulaha Gewra xilas kiriye.

1949` birayê wî Mele Hemîd çaxê xwendina xwe ya medresê kuta kiriye di Kanûna Paşî de veqeriyaye Hesarê, lê Mele Nûrî li Xiznayê maye. Îcar li cem Mele Beşîrê Batêrgizî xwendiyê. Lê di 1950`î dehê meha Heyvdarê de Şêx Ehmed çaxê jîna xwe spartiyê Xwedê, ji wir çûye Tilmarûfê û li ba Şêx Eladînê kurê Şêx Ehmed xwendiyê. Mele Nûrî li wirê bûye pêbawerê Şêx Masûmê kurê Şêx Ehmedê Xiznayî. Di 1953`an de mala Şêx Sêxaya keça rênçberê xwe Seyîd Mihemedê kurê Şevîd Brahmînê jî gundê Sehrê Omerî lê mar kirine.

Mele Nûrî heta ku zewiciye, gelekî oldar bû û soffîti kiriye, herweha gelek jî ji şêxan hez kiriye û baweriyêke wî ya zêde bi wan hebûye. Lê piştî ku bi qîza xulamê mala Şêx re zewiciye, êdî firq kiriye ku mala Şêx bi çavekî piçûk lê nerîne û siyanet nedanê. Ji ber hindê ew ji şêxan dilsar bûye û hin bi hin ji wan dûr ketiye, gihaye wê baweriyê ku şêx jî mirovine dilbijok in û tenê ji bo xwe dilivin, ne ji bo jar û belengazan.

Çaxê ku min çav li her deh pirtûkên Mele Nûrî gerandin, min dît ku sê-çar heb bi makîneya deqfîlo û yên din bi qelemê hatibûne nivîsandin. Ew tev yan di defteran de yan jî li ser kaxezê A4 hatibûne nivîsandin. Kaxezên hinek ji pirtûkan jî pir gemarî, zerkokî û qermeçokê bûbûn. Ji wê yekê diyar dibû ku ew saline dirêj di binê erdê de û di deverine bêkeys de veşartî mane. Piraniya pirtûkan helbest bûn û çend lib jî li ser babetên cuda bi pexşan hatibûne nivîsandin. Piraniya pirtûkan bi rûpelên xwe gelekî zêde bûn, çend hebên wan jî li dora sed rûpelî hebûn. Çaxê ku min pirsî ka hin pirtûkên wî hatine çapkirin anena, bi hejandina serê xwe bersiva "na"bûnê da min. Dilê min ji Mele Nûrî re, zêdetir jî bi wan pirtûkên nîvmirî şewitî. Lê mixabin aboriya min dest nedida ku min xwe dabûna ber barê wan pirtûkan, tenê min vê pirtûkê hilda û bi xwe re anî Swêdê.

Ez bi çapkirina vê pirtûka Mele Nûrê gelekî şad û kîfxweş dibin. herweha jê re jî leşxasiyeke xweş, jiyekî dirêj ji Yezda nê dilovan dixwazim. Bi umîda ku wê ev pirtûk ji zîman û vêjeya kurdî re bibe alîkar...

1996 03 21
Zeynelabidîn Zinar

HOSTANÎBÊJA ZARHAWEYÊN KURDÎ

SERNIVÎS

Ez ê vê demetxêzê ji bo gelê Kurd li ser *Hostanîbêja Zarhaweyên Kurdî* ji hemî aliyan ve binivîsim.

Hostanîbêj ew e ku mirov bipeyivî li gor ku bav û kalên me yên pir kevnare çi hawe ziman û şêwe peyde kirine û ji çi çêkirine û çi ayînê rist û weqûf jê ra danîne. Rast e mirovê Kurd di peyva xwe de xwîlwaz nabî, lê belê haya wî pê re derdikevî vêcar ku bê nivîsandin û bê gotin ev weha ye û ew weha ye bi qor û rêz hatiye danîn û nemaze ziman winda dibî, nemaze xwîlwazî tê de çêdibî. Vêca ez ê niha dest pê bikim, bê ziman bi çi çêdibî û çilo çêdibî. Berya vî pêncî salên niha, me tu demetxîzê, ji bilî çendekê ne berfireh di vî warê hostanîbêjê de nedîtine. Lê heger Xwedê kêf bikî, ez ê ji zanîna xwe tenê yeke berfireh binivîsim û ez ê ji cem xwe her nifşê bi nav bikim û li hev bênim.

HOXA YEKÊ

Çend Lateke

Lata Yekê:

DENG

Hîmê peyvê, *deng* e. *Deng* çi ye?

Li gorî ez dizanim, deng hemî ji bereyan çêdibî û ji lihevketina du tiştan an du cihan ji tişteki derdibî. Vêca çiqasî bi hiner li hev kevin, bi wî rengî deng mezin û bilind dibî. Vêca ku dilopek *av* li avê bikevî, dengêki didî. Av li axê bikevî yekî dî (dengêki din e-nm) ye, ew li çî bikevî deng tê guhartin. Weha reng e *ba* li çî bikevî, dengêki başqe didî. *Kevir, dar, giya, goşt* li hev kevin, li tişteki bikevin, dengêki başqe didin. Naxwe zingîna hasin, reqîna kevîr, repîna dar, xurîna avê, guvîna bayê, her tişt wilo...

Heçî dengê mirovan, ew e ku çêdibî çaxê mirov hilmê dikşênî hinavê xwe, wê hilmê li borikê nava kezeba xwe didî, hinera wê lêdanê derdikevî û tê guhên mirov, ew *deng* e. Vêca tu wê hilmê di qirika xwe de biguvêşî û dûvre tu berdî nava xwe, dengêki dî ye û tu çiqas bi jor de bînî bi vî hawî dengêki başqe ye. Tu jêra zimanê biçûk biguvêşî, yekî dî ye. Tu dervê ber zimanê biçûk biguvêşî, yekî dî ye. Tu qurmê zenguwê û ziman bi hev ve biguvêşî, yekî dî ye. Tu ziman û diranan bi hev ve

biguvêşî, yekî dî ye. Tu ziman û diranan bi hev ve biguvêşî û diranan bi hev ve biguvêşî û hilmê di jora bêvilê de bihêlî, yekî dî ye. Tu diran û lêvan bi hev ve biguvêşî, yekî dî ye. Tu lêvan bi lêvan ve biguvêşî, yekî dî ye. Vêca her cihek ji van, tu çiqas hino hino bi derve de bînî dengê e.

Di zimanê kurdî de hinek (deng-an) dikin 32 deng û hinek wan dikin 33 deng. Lê min ew kirin 34 deng. Vêca ji her dengê wan tenê re *kitwazê* bêpişt tê gotin. Yanî wazeke tenê ye, hiseke tenê ye. Ez ê niha ji we re her 34 kitwazan bêjim. Li lata dî binêre.

Lata Diduwan

KITWAZ

Kitwazên Bêvin:

Kitwaz, deh nîfş in. Ji jêra hinavan ta ku digihê pêşiya serê lêvan.

Min berê gotiye ku her kitwazek, dengê tenê ye. Ez ê niha ji hinavê dest pê bikim.

Kitwazên hinavê neh (9) in. **h, û, î, ê, u, î, e, o, a.**

Ya pêşî (h) ji tevan kurtir e. Ya dî (û) di ser re û her wilo di ser hev re ne, ta bighê ya paşî(ya "a"yê).

Ev her neh tîpên nerm bê *hestî* ne û çênabî ku di serê bêjeyan de bîn. Heger tu bixwazî ku wan di serê bêjeyan de bînî, divê tu **hestî** berî wan bînî. Vêca çaxê ev her neh têne lêxistin, du cih ji nava qirikê li hev nakevin.

Kitwaza Lêvpikî:

Ev kitwaz, yek e: **w**.

Çaxê ku tu herdu lêvên xwe bi pêş de bînî û bikî weke lûlik, serê wan jî nêzî hev bikî, lê negihênî hev û duvre lêva xwe ya jêrê bi rêj ve bibî û hilma xwe rawestîni, ev kitwaz derdikevî.

Kitwazên Dulêvî:

Ev kitwaz, sisê ne: **b, p, m**.

Çaxê ku tu lêva xwe ya jêrê bigihênî lêva xwe ya jorê, çi bi sistî û çi bi xurtî, ev hersê kitwaz derdi Kevin. Ji van û derve de hew kitwaz çêdibin

Kitwazên ku me ji serî ta dawiyê gotin, ev bûn Rêza wan ji hînavî ta dawiya lêvan halo tê. Dîsa li wan binêre:

h, û, î, ê, u, i, e, o, a, é, h, x, x, q, k, g, y.

j, ş, s, z, c, ç, r, l, n, d, t, f, v, w, b, p, m.

Vêca ev kitwaz bi hawekî dî, dîsa dibin çend nifş:

Tîpên wînda û sivik **h, w, y**.

Hin caran ev kitwaz dengê xwe wînda dikin û bi dengê hinek tîpên nerm têne xwendin.

Weke: **Xwê**, Li vir **w** di **ê** de wînda bû.

Weke: **Wê bê**. Pêşî **wê bihê** bû, va ye **h** di **ê** de wînda bû.

Weke: **Daê**. Pêşî **dayê** bû, va ye **y** bû **ê**.

Tîpên nerm ên bêhestî: **û, î, ê, u, i, e, o, a**.

Ev kitwaz di serê bêjeyan de nayêne gotin, belê

di nîvê du kitwazên ziwa de yan jî piştî yeke ziwa tèn. Ji ber wilo ev, kitwazên nerm in. Weke: *Kût, kit, kêt, kut, kit, ket, kot, kat...* Weha reng e: *Kû, kî, kê, ku, ki, ke, ko, ka...*

Heger (ev tîpên nerm ên bêhestî-nm) di serî de bèn, divê ê-yek berî wan bi deng, lê ne bi nivîsîn bê. Weke: *Ûk, îk, êk, uk, ik, ek, ok, ak*. Vêca ev kitwaz bi nivîsînê dibin tîp. Ev tîp jî dibin du nîfş.

Nermî dirêj: **û, î, ê, o, a**.

Nermî kin: **u, i, e**.

Tîpên Ziwa: **h, é, h´, x, x, q, k, g, y, j, ş, s, z, c, ç, r, l, n, d, t, f, v, w, b, p, m**.

Ev tîp çima ziwa ne?

Lewra di serî de tèn û dido bi hev re nayêne go-tin, divê tîpek ji vên nerm di pey wan de bê. Weke *Ker, ker* (kerr).

Tîpên ziwa yên dudeng **k, ç, r, t, p**.

Ev tîp sist çêdibin. Yanî tu yê bi sistî wazderê wan bigihênî hev. Weke *Kevir, çekur, ti, piling*.

Heçî **r** ye. di serî de sistî nayê. Lê di nêvî de sistî.

Weke *Derzi*

Li vir **r** sistî e. Weha reng e çêdibin *cêwî*. Eger ku di serî de bèn, weke *Kkêr, ççûr, rrût, ttêr, ppirç*.

Yan di nêvî de ku bèn dîsa sist in, weke: *Şekir, qarçik, gurçik, kutilk, tapan*.

Weha reng e di paş de jî ku bèn sist in, weke

Çek, keç, kit, kep.

Heçika **r** ye, di ser û paş de tim xurt e, weke: *Rrist, kerr.*

Di nêvî de **r** xurt û sist tê, weke: *Qirrik, durrist.*

Tîpên Duhawe:

Ev tîp, zirav û stûr tîn: **s, z, l, d, t.**

Eger di serî de bin zirav in, weke: *Serî, zilam, law, dendik, tilî.*

Eger ku di nêvî de bin zirav in, weke: *Dustan, dûzan, tolek, zendik, dehlêz.*

Eger di paşî de bin zirav in, weke *Das, toz, dil, zend, tert.*

Lê ev tîp ku di serî de bîn stûr in, weke *Sor, Zal, lotik, danîr, tel.*

Ev tîp ku di nêvî de bîn stûr in, weke *Pesin, dazwan, galon, satil.*

Heçika **d** ku di nêvî de bê tim tenik e, weke *Kendûn.*

Ev tîp ku li paş bîn stûr in, weke *Dasî, pez, dol, îsot.*

Heçika **d** ku di paşî de tê tim zirav e, weke *Gerd.*

Vêca bê çilo ev pênc tîp stûr tîn:

Tîpên nerm ên bêhestî ku di nêvî û paşî de bîn, stûr tîn.

Weke: *Gawir.* Va ye **i** di vir de stûr e.

Weke: *Çal.* Va ye **a** di vir de stûr e.

Weke: *Tiraf*. Va ye **a** di vir de stûr e.

Weke: *Sopar*. Li vir xuya ye tîpa nerm ku stûr bê, divê tîpa ziwa ya berî wê ne xurt bî, divê sist bî. Weke: **Ppar** ku (**k-ç**) bin, lê ne ku (**r, t, p**) bin.

Ev xurt jî çêdibin, weke: *Rrot, top, paşe*.

Lata Sisiyan

ÇIVAZÊN VÎNDAR:

Çivazên Vîndar ew in ku tenê dengê mirovan in. Lê divê tîpeke nerm a bi hestî bî. Weke: **û, î, ê, u, i, e, o, a**.

Çaxê ev tîp bi tenê bin. bi hestî têne gotin. Yan tîpeke ziwa û yeke nerm a bêhestî di pey de bê.

Weke: **ha, h`a, xa, xa, şa, ta, ma** ta paşî...

Vêca çi vîna wê hebî, weke **hayê**. Bersiva bakirî-nê yan bê vîn bî, weke **yûyê**. Ev herdu jî, çivaze ne.

Vêca **çivaze** bi hev re dibin û jê bêje çêdibin, lê tenê ji mirovan re. Ji ber ku **çivaze** bi tîp in.

Lewra deng ji sewal, dewar û perindan re jî çêdibî, lê ew deng bê tîp in.

GOTIN:

Heye, ev kite ew e ku tîpa hestî berî tîpa nerm bê. Weke: **a, î, i, u, û, e, ê, o**, ta paşî...

Ker, ev ew e ku kitek bê û di pey de tîpeke ziwa bê. Weke: *Ak, ok, êk, îk, ûk*, ta paşî...

Şikeste, ev ew e ku tîpeke ziwa bê û di pey de tîpeke nerm a bêhestî bê. Weke: *Ka, kû, kî, kê, ku, ki*, ta paşî...

Movik, ev ew e ku du tîpên ziwa bin û di nivê wan de yeke nerm a bêhestî bî. Weke: *Mir, mîr, mûr, mar*, ta paşî...

Guvişk, ev ew e ku di serî de tîpek ji yên nerm ên bêhestî bêni û dûvre tîpek ji yên *nîvzeno* ta bi tîpên *dulêvî*. Yan tîpek ji yên *hinavî*, yan ên *qirriki* bê û dûvre yek ji tîpên *jêrzimanî* bê, ew dibî *guvişk*. Weke: *lhk, ih`k, eyk, îşk, itk, ibk, imk*. Çaxê ku tîpa pêşî *nermê bihestî* bî û herdukên di *jêrzimanî* bin, çêdibî. Lê giran e.

Goşî: Ev *Goşî* ew e ku te *guvişk* çêkir, dûvre tu yê tîpek ji tîpên ziwa, kîjan bî, tu yê li pêş bêni. Weke: *Mihk, şikh`k, teyk, pişk, pitk, rimk*, ta paşî...

HOXA DIDUWAN

BÊJE:

Bêje, ji *kitwaz* û *çivazan* çêdibî. Lê ne weke *çêvazê bêvîn* û *daxwaze* naxwe, çî bêjeya ku bê gotin, çî *kit*, çî *movik*, çî *goşî* û çî *daneheva* wan bî, divê vîn û *daxwazek* jê re hebî, dûvre ew jî pêşî dibî. Ev sê nifş in. Nifşek jê vîna wê di wê de tê naskirin û navê wê *vînxweser* e. Ya dî vîna wê nayê zanîn lê ku di serî, yan nêvî, yan paşiya *xweser* de bê, ji nû ve vîna wê tê naskirin û navê wê *vînbeste* ye. Yên dî ne weke herdukan in, naxwe ev piştî yan berî kutabûna peyvê tê gotin. Yên berî bên, navê wan *haydar* e. Yên piştî bên, navê wan *bersivî* ye. Herdu jî vîncuda ne.

VÎNXWESER, VÎNBESTE û VÎNCUDA

VÎNXWESER: *Xuya, winda, livînî, derhiş.*

XUYA: *Nav û şûnbêje.*

Nav, du pişk in: *Navê kit*, *navê nifş.*

Navê kit heye; *navê kes*, yanî *navê mirovan.*

Ev *nifş* hinek *nasmend* e. Lewra çaxê ku te got, wa Restem xuyaye, tu Restem nas dikî heta ku tu navê wî dibêjî. Vêca ku ev nav ê nêran bî, tîpa **o** di paş de tê. Weke: *Restemo*. Lê heger mê bî, tîpa **e** di paş de tê. Weke: *Rojîné*.

Lê carna **o** di mêyan de û **e** di nêran de jî tê. Lê ev bêmewqûfî ye. Weha reng e çêdibit ku tu navkî li dewarekê yan tişteki din bikî, weke tu navê **ga-**

yekî bikî *hovo*, yan tu navê darekê bikî *şengê*. Ev jî *nasmend* e, ne navê kes e.

Navê Nifş:

Ev nav ew e ku ne navê yeke tenê ye, belê navê her tiştê weke wî ye. Weke, çaxê ku tu bêjî *dar*, tu nizanî kîjan dar e. Lewra dar gelek in û bê nav in. Ji ber wilo, navê vî **nenas** e. Vêca ev nav, yên **kit** û **nifş** çêdibin, tenha bi anîna **ik**, yan **ek** in. Yên *kit*, weke tu bêjî, *Restemek*. Yanî yekî tenê ku navê wî Restem e ji çendekên ku navên wan jî Restem e. Yên *nifş*, weke tu bêjî, *darek*, *kevirek*. Yanî kevi-
rekî tenê, dareka tenê.

Zovan:

Ev **zovan**, Weha reng e herdu (**zo** û **van**-nm) nav dibine **zo** bi anîna *pêjimara du* ku berî wan bêtî. Yên *kit*, weke du Restem. Yên *nifş*, weke du dar. Yanî weke tu bêjî: *Restem-Restem û dar-dar*.

Peyzo:

Ev *peyzo* ew e ku ji diduwan bêhtir e, lê ta paşiya hebûna *pêjimar*an diçe û bê sînor e. Ev, bi anîna pêhijmarekê çêdibî. Ji hijmara sisê ta hezar hezarî. Weke tu bêjî: *Sê, çar, deh, sedhez*ar Restem... Herwiha: *Sê, çar, dehsedhez*ar dar an zilam...

Nasmend:

Ev herdu nav (**nas** û **mend**-nm) dibine *nasmend* ku tu *şûnbêjek* ji yên *bertilî* di pêşiya wan de bênî. Weke tu bêjî: *Ev Restem, ew Restem* /kit. Yan bêjî: *Ev dar, ew dar.*

Nenas:

Ev herdu (nav) dibine *nenas* ku tu nişanên **kit** di paşiya **kit** de bênî. Nişan jî ev in ku di paş de tîn. Çaxê navên kes digel *demgîra* yekxwedî bî, dûvikê **ek** tê û digel *demgîra* du-sê xwedî bî, dûvikê **ekî** tê.

Ek, *Restemek hat*. Yanî navê wî Restem e, lê wî nasnakim.

Ekî, *min li Restemekî xist*, dîsa navê wî Restem e, lê ez wî nasnakim.

Naxwe navê wî *nîvnas* e, yan *dêhingir* e, yanî yekî weke Restem e û heye navê wî ne Restem bî.

Ev nav heger **zo-van** bî, *pêjimara du berî wî* tê û digel *demgîra* yekxwedî bî dûvikê **in** pê ve tê. Lê di paşiya *demgirê* de, ne li pişt wê. Weke: *Du Restem hatin*.

Dûvikê **an** di paş de tê ku digel *demgîra* du-sê xwedî bî. Weke: *Min li du Resteman xist*.

Weha reng e *peyzo* jê ne başqe ye. Weke: *Sê-çar Restem hatin*. Ku tu hijmarê neyênî, tu yê dûvikê **in** bi wê ve û bi *demgirê* herdukan ve bênî. Weke:

Restemin hatin. Ku ev digel *demgîra yekxwedî bî.*

An, ev dûvik di paşîya *peyzoyê* de tê, ku demgîr du-sê xwedî bin. Çi *pêjimar* berî bê û çî neyê. Weke: *Min li serê Resteman xistî,* yan: *Min li Resteman xist.*

Navê Nifşê Nenas:

Heger *şûnbêja bertilî* berî wî bê, digel demgîra yekxwedî ew *nîvnas* e. Weke:

a) Ev zilam hat, ew zilam hat.

b) Ev zilamê han hatin, ew zilamê han hatin.

c) Min li vî zilamî xist, min li wî zilamî xist.

d) Min li van zilaman xist, min li wan zilaman xist.

Çima *nîvnas* e? Yanî zanîye ku zilam e, lê navê wî nizane.

Navê *nifşê nenas* digel *demgîra dûsêxwedî çaxê peyzo bî,* weha ye:

- Min li zilamekî xist.

- Min li sê zilaman xist.

- Min li zilamina xist.

Navê *nifşê nenas* digel *demgîra du-sê xwedî,* çaxê *peyzo bî* weha ye:

1- Min li van/ wan zilaman xist.

2- Min li van/ wan zilaman xist.

3- Min li van/ wan her sê zilaman xist.

Kinbirîn:

Navê kesê nas digel *demgîra yek(xwedî)*, divê ku xwedî digel *bertilî bî*.

Çêl: Ev Restem hat/ ew Restem hat.

Çêl: Ev Restemên vir hatin/ ew Restemên wir hatin.

Navê kesê nas digel *demgîra dusêxwedî*:

- Min ev/ew Restem kuşt.

- Min ev Restemên vir kuştin.

- Min ew Restemên han kuştin.

Navê kesê *nivnas* digel *demgîra yekxwedî*:

Çêl: Restemek hat/ vek Restem hat.

Çêl: Restemin hatin/ du-sê Restem hatin

Navê kesê *nivnas* digel *demgîra dusêxwedî*:

Çêl: Min Restemek kuşt.

Çêl: Min du sê Restem kuştin.

Çêl: Min Restemin kuştin.

Navê kesê **nenas** nîne.

Navê *nifşê nivnas* digel *demgîra yekxwedî*:

Çêl: Ev zilam hat/ ew zilam hat.

Çêl: Ev zilamên vir hatin.

Çêl: Ev zilamên han hatin.

Çêl: Ev/ ew du sê zilamên ha hatin.

Navê *nifşê nivnas* digel *demgîra dusêxwedî*:

Çêl: Min ev/ ew zilam berdan.

Çêl: Min ev/ ew zilamên vir kuştin.

Navê *nifşê nenas* digel *demgîra yekxwedî*:

Çêl: Zilam/ zilamek hat.

Çêl: Zilam/ zilam hatin.

Çêl: Zilam/ zilamin hatin.

Navê *nifşê nenas* digel *demgîra dusêxwedî*:

Çêl: Min zilam berda.

Çêl: Min zilamek berda.

Çêl: Min du-sê zilam berdan.

Çêl: Min zilamin berdan.

Navê *nifşê nasmend* nîne.

Weha reng e navê kes digerî *pirnas* ku pê ronî peyda bê:

Çêl: Restem, kurê Zal.

Va ye *Restem* bêruhnî ye. *Kurê Zal* pê ruhnî ye, *xwepêgir* û *balxwegir* e. Bi vî hawî *Restem* pir hate naskirin û bû *pirnas*.

Hem ku *balxwegir* di peyde bê:

Çêl: Restemê **min**.

Va ye **Restem** *xwepêgir* e û **ê** çengelê pêgirtinê ye. **Min** *balxwegir* e. *Restem* dîsa bû *pirnas*.

Hem ku *pesnek* jê re bê. Ew *pesin* (pesn) çi *hişpêzan* bî:

Çêl: Restemê zana. *Zanîn* di hiş de ye.

Ew *pesin* çi *çavpêzan* bî:

Çêl: Restemê sor. *Sorbûn* bi çav e.

Ew *pesin* çi *laşpêzan* bî:

Çêl: Restemê nerm. *Nermbûn* bi laş e.

Ew *pesin* çi hemberî *bêsînor* bî:

Çêl: Restemê mezin. *Mezinbûn* bê sînor e.

Ew *pesin* çi *hinerpêzan* bî:

Çêl: Restemê giran. *Giranî* bi hinerê ye.

Ew *pesin* çi *livînî* bî:

Çêl: Restemê xurt. *Xurtî* bi livîné ye.

Evên ku me li jorê gotin, hemî *tenha* ne û çêdibin *civînbêje*, weke *Wa/lê* piştî (bertilî-nm). Çi *civînbêje* (navbêje) bî, çî *demgîr* bî, çî *yexwedî* bî û çî *dusêxwedî* bî.

Çêl: Restem. Evê, ewê *zana*, sor, *nerm*.

Ev *mezin*, *xurt*, *giran*, *navbêje* ne.

Heçî *civînbêje demgîrî* divê *çengela ku-yê* di piştî *serpeyvê bertilî* re bê.

Çêl: Restem ewê ku *dizanî*/ ewê sor *dikî*/ ewê *nerm* *bûye*/ ewê *mezin* *bûye*/ ewê *giran* *bûye*/ ewê *xurt* *bûye*.

Navên Vînxwaserên Winda:

Ev nav ew in ku hene û mirov bi laşê xwe pê şiyar dibî, lê bi dest û laş nayêne dîtin û nayêne girtin. Weke *deng* û *bayê*. Ev jî di her tiştî de weke

yên xuya ne di *hostebêjîyê* de. Belê çaxê ku tu *şûn-
bêja bertilî* di wan de bînî, weke yên xuya bi rastî
ne, lê *vîndêhnî* ne û tu wan bi dilê xwe dibînî, ne
bi çavên xwe.

Ev herdu nifş ne dibin *pesin*, ne dibin *bêjemak* û
ne jî dibin *peymak*.

Navên Vînxwaserên Livînî û Derhiş:

Ev herdu bi navê *sitewr* û *bêjemak* tên.

Navê *sitewrê Livînî*.

Çêl: Lez-lez.

Ev ew e ku nabî *bêjemak*, negotî. Nîşana *bêjema-
kî: andin* an *dan* e. Divê pê ve bikî. Weke: *Bezand-
din*, *bezdan*, *lezandin*, *lezdan*.

Yan *bêjemakê* pê ve bikî ku *kirin* e. Weke *Bezki-
rin*, *lezkirin*.

Heçî *bêjemaka bûnê*, pê ve nayê. Ev nifş du ha-
we ne, *bêjemak* û *sitewr*. Lê bi xwe nabî *berpeyv*.

Navên Sitewr ên Derhiş:

Ev ew in ku nîşanên *bêjemakî* pê ve nayên û ne
livîne ne, lê di hiş de ne. Weke: *Hiş, kul, derd, renc,
kêf, endîşe*.

Ev bi anîna *bêjemakê* dibin *bêjemak*. Weke: *Kêf-
kirin...* Yan tu *nîşangîr* bi *bêjemakê* ve bikî. Weke:
- *Kêfanîn, kuldîtîn...*

Şeş Pesin:

1- Pesnê Sitewrên Livînî:

Ev bi anîna *bêjemakê* (kirin û bûn) dibî *zayinmak*. Weke: *Xurt, sist...* Ku dibin *xurtkirin/ xurtbûn, sisitkirin/ sistbûn...*

2- Pesnê Sitewrê Hişlêzan:

Ev bi hiş tene zanîn. Weke: *jîr, şît, zirz, har, dîn, rind, baş...*

3- Pesnê Sitewrê Laşpêzan

Ev bi laş tene zanîn. Weke *Nerm, hişk, şil, ziwa, sar, germ...*

4- Pesnê Sitewrê Çavpêzan

Ev bi çavan tene naskirin Weke *Sor, xweşik, şahik.*

5- Pesnê Sitewrê Hemberî bêsinor

Ev bi *hemberî* tene zanîn. Weke *Biçûk, mezin, gir, hûr, dûr, nêzik, bilind, nizim.*

6- Pesnê Sitewrê Hinerpêzan

Ev bi *hinerê* tene zanîn. Weke. *Giran, sivik...*

Ev her şeş *pesin* bi anîna *bêjemak* (kirin) û *bûnê* dibine *zayinmak* û hemî jî dibin *berpeyv*. Weke: *Gul sor e/ ez sor im...*

Navên Vînxwesorên Bêjemak:

Ev nav *zayîndare* ne. Yanî dizên û tişt ji wan çêdibin. Ev jî sisê ne: *Karmak, Kirmak û Bûnmak*.

1- Karmak, ew e ku jê karek tê zanîn. Weke: *Xwarin, dan, danîn...*

Ev *duxwedî* û *sêxwedî* ye. Çaxê çêdibî, ji yekî derdibî diçî bi alê yekî dî ve. Heye herî bi alê diduwan ve. Yê pêşî weke, *xwarin*. Yê dî weke, *danîn*.

2- Kirmak, ew e ku kirina tişteki tê de çêdibî û bi yekî tenê çêdibî. Weke: *Rûniştin, çûn, hatin...*

3- Bûnmak, ew e ku tişteki dibî û tê ser yekî bê xwestina wî. Weke *Mirin, ketin, mayîn, jîn...*

Hişmak:

Hişmak, ew e ku bi hiş tê zanîn. Weke: *Zanîn, banîn, pûnijîn...* (ponijandin).

Jînmak:

Jînmak, ew e ku bi can tê zanîn. Weke: *Arîn, bihîstin, dîtin...*

Çavmak:

Çavmak, ew e ku bi çavan tê zanîn (nasîn). Weke: *Dîtin, nêrîn*.

Laşmak:

Laşmak, ew e ku bi laş tê zanîn. Weke: *Razan, zayin, mayîn, mâztin, hiştin, hêlam...*

Tenhagirê Wan:

Ev *bêjemak* tev nabin *berpeyv* ji bo *şûnbêjan*, weke tu bêjî: *Ez ranazim/ ew xwarine*, ev çênabî.

Ne tê de ku tu *vîn bikî*, *ev hawê xwarinê* yan *ev rengxwarin e*.

Weha reng e nabî *berpeyv* ji bo *bêjenavî*, weke: *Restem xwarine*, ev çênabî.

Hem nabî *berpeyv* ji bo *hemyekê xwe*, weke: *Xwarin xwarine*, ev çênabî.

Ne tê de ku tu *vîn bikî*, pesnek di wir de heye. Yanî, *xwarin xweş xwarin e*.

Hem nabî *serpeyv* ji bo *navê sitewr* tevan, weke: *Razan Restem e, dar e*. Lê dibî *serpeyv* ji bo *pesnê sitewr* hemiyar ku ji hemberê hev bin, weke: *Razan xweş e çêdibî*. Lê *razan bilind e çênabî*. Lewra *razan û bilind* ne hemberê hev in. *Şûnbêj* tev *û navê sitewr* weha ne, tev naxwe. Lê divê *berpeyv* her ji tevan re *pesin bî*, çî *bêmak* û çî *peymak* bin.

Nîşanên Bêjemakan:

Nîşanên Bêjemakan ev in *Hene, herdemî/hene, hindemî*.

Herdemî:

Nîşanên Bêjemakan ên *herdemî*, ew in ku timî digel *bêjemakîyê* têne gotin û çênabî ku bê wê nîşanê bêne gotin. Ew, evên ha ne: *Yin/ yan/ tin/ îin/*

in/ an/ n/ din/ yan.

Tin: Avê + *tin*, bihîs + *tin*, rêh + *tin*, go + *tin*, so + *tin*, cû + *tin*, xwes + *tin*, kuş + *tin*, hiş + *tin*, doh + *tin*, ko + *tin*. Ev hemî bê nîşan nayêne gotin.

Belê hinek *rêzava* hene ku bê nîşan têne gotin.
Weke: *Rîs, ristîn/ biz, biztîn/ xwaz, xwaztîn.*

Tenbagîr:

Ev hemî duxwedî ne û hene:

Karmak weke *avêtin*.

Kirmak weke *rûniştin*.

Laşmak weke *bihiştin, dîtin*.

Hişmak weke *xwestin*.

Çend Tîpî ne:

- **Dutîpî/ cûtin, gotin**.

- **Sêtîpî/ guftin, sojtin** ê yekavêti.

- **Sêtîpî/ kuştin, hiştin** ê hersêgoti.

Heger bêhtirî sê tîpan bê, ew *duker* e, weke **Bi-
hîstin/ berê ba hîstin**. Yani xwedî hîs. Deng hati
ye guhan.

Din:

Xwen + din. jen + din. çan + din.

Tenbagîr:

Ev jî *duxwedî* ye: **Karmake/ sêtîpî** ye.

În:

Anîn/ danîn/ zanîn/ banîn... Ev *herdemî* ne.

Kirîn/ birîn/ girîn/ kenîn/ nalîn... Ev *hindemî* ne:

Tenhagîr:

Ev jî *duxwedî* ye: **Karmake/ bişmake...**

In:

Zayin/ mayin/ gayin/ xwarin/ mirin/ birin/ ji vî *dergehî* ye.

Kirin û Bûwin (bûyîn):

Tenhaqîr, **herdemî** û **hindemî** hene.

Yên *hindemî* weke: **Kirin**. Tu karî bêjâ **kir** yanî *kirin*.

Ev jî *duxwedî* ne û *sêxwedî* ne.

- **Laşmak/ zayin, mayin.**
- **Kirmak/ kirin.**
- **Bûnmak/ bûyin.**
- **Karmak/ birin.**

Yan/ n/ yin/ cîgira in û in in.

Ev di şûna **in** de tîn, çaxê ku tîpa paşî ji vî *nifşê bêjemakî* (a) bî, weke:

- Van, **vîn**, **vîyan**.
- **Gan, gayin.**
- **Jîn, jîyan.**

Naxwe ku paşîya bêjemakî (a) bî, heye (n) tenê bê, weke **van** û heye **yin** bê weke *gan, gayin*. He-ger (î) bî, dîsa heye (n) tenê bê û heye (**yan**) bê, weke *vîn, vîyan*.

Dîsa çaxê paşî (a) bî, heye (n) tenê bê, weke *van*. Heye (a) bibî (î) û (**yan**) bê, weke *van, vîyan*. Heye (**yin**) bê, weke *van, vayin*.

Tenhagir:

Ev *dutîpî* ne: *yekxwedî, duxwedî* û *sêxwedî* tèn. We-ke:

- **jîn**; *yekxwedî*.
- **Vîn, van**; *duxwedî*.
- **Dan, dayin**; *sêxwedî*.

Heye, **karmak/ dan, dayin**.

Heye, **bûnmak/ vîn, viyan**.

Ev jî, nîşana *herdemî* ye.

Nîşanên Bêjemakî yên Hindemî:

Hîmê *Nîşanên Bêjemakî yên Hindemî*, bê nîşan jî têne gotin. Ew him **andin** e û piştî navê sitewr ê livînî û yê hişpêzan tê; wan digerinî *duxwedî*. Weke:

- *Gerr, gerrandin*.
- *Hed, hedandin*.

Ev jî *hindemî* ye û dikevî ser navên weke: **Si-tewr/ livînî**, yên weke *vedan/ berdan*.

An:

Ev jî *herdemî* ye, sê-çar tîpî ye û di pey tîpên *zi-wa* de tê. Weke: *Kolan/ hêran/ seyran/ dêran...*

Tenhagir:

Ev *karmak* tê, weke: *Kolan/ hêran/ seyran/ dêran...*

Ev *Jînmak* tê, weke: *Seyran.*

Hem ev *duxwedî* tê, weke: *Kolan...*

Geh *amîret* û *duxwedî* tê, weke: *Seyran.* Yanî, lê *seyran*

Dan:

Ev jî *nîşanên bêjemarkê, hindemî* ye. Weke: *Badan/ bizdan/ radan/ vedan...*

Tenhagir:

Ev dikevî ser *amîretan*, weke: *Radan/ badan/ vedan.*

Dikeyî ser *navên livînî*, weke *Bizdan/ mizdan/ firdan/ berdan/ girêdan/ hildan...*

Dikeyî ser *navên nişên xuya*, weke *çavdan/ serdan/ destdan.*

Dikeyî ser *navên bêsinor*, weke: *Hildan/ berdan...*

Dikeyî ser *navên vînpêzan*, weke: *Zordan/ guhdan/ hişdan...*

Tenhagir:

Ev *tenhagir* dibî duxwedî: **Bûn û kirin.**

Ev herdu piştî her şeş *nifşên pesin* tên û wan digerin *bêjemak*. Geh bi *amîret* û geh *bê amîret* tên. Weke:

- **Hişpêzan**, *bêamîret/ jîrkirin, jîr bûn.*
- **Laşpêzan**, *bêamîret/ nermkirin, nerm bûn.*
- **Çavpêzan**, *bêamîret/ sorkirin, sor bûn.*
- **Hemberî** *bêsînor/ mezinkirin, mezin kirin.*
- **Hinerpêzan**, *bêsînor/ girankirin, giran bûn.*
- **Livînî**, *bêsînor/ xurtkirin, xurt bûn.*

Kirin û Bûn:

Digel *navên xuya* û yên **derhiş** ku *amîretek* piştî wan bê.

Weke: **Çavlêkirin/** çav lê bûn.

Weke: **Destpêkirin/** dest pê bûn.

Weke: **Bîrpêkirin/** bîr pê bûn.

Weke: **Gublêkirin/** guh lê bûn.

Digel *navên karbêj*.

Weke: **Karkirin/** kar bûn.

Weke: **Barkirin/** bar bûn.

Weha reng e *pesnê peymak*:

Weke: Xwe re kirin/ **xwerbûn**, ê karmak.

Weke: Zana kirin/ **zanabûn**, ê hişmak.

Çi *bêjemakên tin* û *din* ku hene, ne tê de çaxê ku tu nîşanê ji wan bavêjî, tu nikarî *andinê* bixî wan. Weke:

- Mirin/ *mirandin*.
- Zayin/ *zêyandin*.
- Gihan/ *gihandin*.
- Nalîn/ *nalandin*.
- Alîn/ *alandin*.
- Alan/ *alandin*.

Heçîka *andin* bi *bêjemakên derhişî* re nayê. Weke: *Zanîn*, nabî *zanandin*. Belê *bêjemakê dane* dikeví pêşiyê. Weke: *Dane zanîn*.

Hem yên *çavpêzanê* dikeví pêşiyê. Weke: *Ditin/ dane dîtin*.

Hem yên *jînpêzanê* dikeví pêşiyê. Weke: *Bihîstin/ dane bihîstin*.

PEYMAK

PEYMAKÊ YEKÊ Kardarên Bêdem:

Peymak ji *bêjemakê* bi avêtina hinek tîpan û anîna hinek tîpan çêdibî. Ew jî çend pişk in:

Pesnê Peymak:

Ev bi avêtina nîşana *bêjemakê* çêdibî. *Peymakê* ji *bêjemakê duxwedî*, bi avêtina nîşana *bêjemakî* û anîna tîpa (**e**) di şûna wê de çêdibî. Weke.

- Xwere/ **xwarin**. Ev *karmak* e.

- Zane/ **zanîn**. Ev *hişmak* e.

Ji yên *bûnmakan*, (**in**) tê avêtin û tîpa (**î**) dikeve. Weke. Mirî/ mirin.

Ji yên (**din**) nîşan têne avêtin û tîpa (**e**) dikeve paş. Weke

- Xwende/ **xwendin**.

Ev (**in**) tê avêtin û (**d**) dimênî. Weke

- Jende/ **jendin**.

Evên ku *duxwedî* ne, (**tin**) jî bi avêtina (**in**)ê ji (**tin**)ê (**t**) dimênî û dûvikê **ar, yar, kar, ker** çêdibin. Weke: Av**tar**, **yar**, **kar**, **ker**...

Ji (**tin**)ê *yekxwedî* bi avêtina (**in**)ê ji (**tin**)ê û anîna

(i)yê di paş de çêdibî. Weke: Rûniştî/ rûniştin.

Di vî bêjemakê (**tin**)ê de ku tîpa avêti vegeerî, (**tin**) tev diçî û (**e**) tê, mîna yên dî. Weke:

- Bavê**e**. Ji avêjtin: Avêtin.
- Dihoş**e**. Ji dihoştin: Dohtin.
- So**e**. Ji sojtin: Sotin.
- Daviş**e**. Ji dohiştin: dotin.

Hem di *bêjemakê* (**tin**)ê de jî çêdibî ku nişanên cuda weke **ar, yar, dar, kar** ku neyên, tenê tîpa (**e**) tê. Weke:

- Avê**te**/ avêtin.
- Ku**je**/ kuştin.
- Cû**te**/ cûtin.
- Firoş**e**/ firotin.

Dan:

Ev bi avêtina tîpa (**n**) û bi anîna *bêjemaka* (**kirin**)ê çêdibî. Tîpa (**n**) jî jê bavêjî, dibî (**kir**) û bêjeya (**kir**) di paş da bînî. Weke:

- Badak**kir**/ badaker, ji badanê.
- Avak**kir**/ avaker, ji avdanê.
- Hildak**kir**/ hildaker, ji hildanê.

Andin:

Ev bi avêtina (**in**)ê ji paşiya (**andin**)ê û anîna tîpa (**i**) digel bêjeya (**kir**)ê çêdibî. Weke:

- Kelandîker, ku ji **kelandinê** ye.

Hem tu dikareî (**din**)ê bavêjî. Weke:

- Kelanker, ku ji *kelandinê* ye.

Hem jî tu dikarî (**andin**)ê tevî bavêjî. Weke:

- Kelaker, ku ji *kelandinê* ye.

Weha reng e çî *bêjemakên* ku hebin, tu dikarî bi vî hawî çêbikî. Weke:

- Kuştîker, kujker ku ji *kuştinê* ne.

- Badeker, baker ku ji *badanê* ne.

- Mirafîker, mireker ku ji *mirinê* ne.

- Zanaker, ji *zanînê* ye.

Ev dibin *sêxwedî*.

Weha reng e her şeş pesin:

- Jîrker, jîreker, ji *jîrî tê* û *derhiş* e.

Ev wilo dibî *sêxwedî*:

- Sorker, sorekerkir, ji *sorî çêdibin* û *çavpêzan* e.

Ev wilo dibî *sêxwedî* û **karlêder** lê *guhertî* dibî.

- Nermker, kir ji *nermî* û *laşpêzan* e.

- Giranker, kir ji *giranî* û *bê sînor* e.

- Germker, kir ji *germî* û *jînpêzan* e.

- Xurtker, kir ji *xurtî* û *livînî* ye.

Weha reng e dikevî pişt navên *sitewr* ku kîjan be jî, lê yên kesnetêde. Weke:

- Çêker, jîn kir (ji çêbûnê), *bûnmak*.
- Kêfker (kir kêf), *hişmak*.
- Dengker (kir deng), *winda*.
- Zîvker (kir zîv), *xuya*.
- Êrîşker (kir êrîş), *livînî*.

Weha reng e **dan** jî dikevî pişt van navan. Weke:

- Kêf**dan**/ deng**dan**/ çav**dan**/ êrîş**dan**.

Lê yên *bûnmak* ne tê de, ew çênabî. Weke: *Çêdan*.

Weha reng e **ek**, **ok** û **ik** çaxê ku bikevine pişt *pesnê stewr* û ku *livînî* bî. Ji bo serkarî dibine nî şan. Weke

- Lez**ek**, lez**ok**, lez**ik** (Ji lezkirinê ye).

Hem serkarê peymak ku ji bejmakê **in**, **în** û **an** bî. Weke

- Bire**k**, ji *birîn*.
- Nale**k**, ji *nalîn*

Weha reng e nîşanên **ar**, **dar**, **yar**, **kar**, **end**, **mend**, **bend**, **wend**, **ing**, **eng**, **wer**, **war**, **awer**, **êr**, **wêr**, **în**, **van**, **wan**, **man** û **va**. Ev hemî dikevin paşîya *navên vîndar*, ên *xuya*, *pesnê peymak* in û bi vîna xwedî tên. Weke:

- Salar, yanî bi sal.

- **Dildar**, yanî bi dil.
- **Hişyar**, yanî bi hiş.
- **Zorkar**, yanî bi zor.
- **Şermend**, yanî bi şerm.
- **Zêrmend**, yanî bi zêr.
- **Gulbend**, yanî bi gul.
- **Gulwend**, yanî bi gul.
- **Bêjing**.
- **Leheng**.
- **Serwer**.
- **Vînwar**.
- **Cengawar**.
- **Dilêr**.
- **Serwêr**.
- **Şermin**.
- **Xwendevan**.
- **Karwan**.
- **Qewhurman**.
- **Zareva**.

PEYMAKÊ DIDUYAN

Berekar:

Ev nifşek ji yê navên *peymak* e û ji *bêjemak* û *navê vîndar* çêdibî.

Yên ji bêjemakê:

Ev ji bêjemakên **tin, din, andin** û **dan** çêdibî.
Ev bi avêtina **in** ji paşîya hersêkan çêdibî, weke:

- **Revandî**/ ji revandinê.

- **Avêti**/ ji avêtinê.
- **Xwendî**/ ji xwendinê.
- **Badayî**/ ji badanê.

Ev ji bêjemakên **in, an, in** û **n** çêdibî bi avêtina nîşanên **anî, na** û **î-yê**. Lê divê ku tu **amîreta da** yan **ra** yan **dane** yan jî **hate** berî wan bênî. Weke:

- **Dabirrî**/ ji birrînê.
- **Rabirî**/ ji birinê.
- **Dane**/ tune.
- **Hatenalî**/ ji nalînê.
- **Hatedayî**/ ji dayinê.
- **Hatedanî**/ ji danînê.

Ev ji *bêjemakên stewr* ên bênîşan çêdibin, bi anî-
na **ber** û **bi** berî wan. Weke:

- **Bervîn**/ **bi** vîn.
- **Berşîn**/ **bi** şîn.

Hem bi anîna **ber** û **bere** piştî wan çêdibî. Weke:

- **Vînber**/ vînberê.
- **Jînber**/ jînberê.

PEYMAKÊ SISYAN BIHURTÎ Demgirê Bihurtî:

Demgirê Bihurtî bi avêtina nîşanên bêjemakê **tin, din, in, îin, an, yin, yan** û **andinê** çêdibe. Lê di tevan de **in** tenê diçî. Duvikên ku bi paşiya wan ve dibin, şeş in: **ibû/ ibûna/ ibana/ iba/ ibi/ iye**. Ev her şeş dûvik, çaxê bihurtî û berfireh û navde tên, piştî ku *şûnbêjê berteng* bê. Lê di **tenha, zo** û **peyzoyê** de nayên guhertin.

Ibû, ji bo bihuriyê ducar. Ev dûvik, piştî bihuriyê ducar tê. Weke tu bêjî: Min, te, vî, wî, vê, wê, van, wan, me, we (pirtûka) *Pelxîz xwendibû*.

Yanî berî niha ez çûme, min lê pirsî, wî berî hingê xwendibû. Ev du caran bihurtî ye, du caran he-yînî ye û neyînî jî çêdibî. Weke: Min/ te nexwendibû.

Vîna dûvikên **ibûna, ibana, iba** yek e. Ev piştî *bihuriyê nehatî* tên (hegerî, dû civînbêje) weke: Min/me, te/we, vî/van, vê/van, wî/wan, wê/wan (ê, yê, wê, dê)

- xwaribûna
- xwaribana
- xwariba

Yanî heger te nan jê re biribûna, wê xwaribana. Lê te nan nebir.

Li gor **heyîn** û **neheyînê** û li gor **bihurî** û **nehatîyê** gelek hawên vî nifşî hene. Lewra *Civînbêjê*

paş wê ku weke wê bî, çaxê ku herdu **heyîndar** bin, mîna: *Heger te xwendiba, dê wî xwendiba.*

Çaxê ya paş **neheyîn** bî, wê bibî *derkêliyê bihurtî*. Mîna em bêjin: *Heger te ew danîbana, tu nedwestî. Va ye diwestî derkêlî ye.*

Vêca ev *civînbêjê* pêşî heye *bihurî* bî û yê paş jî *bihurî* bî, yanî dev ji herdukan hatiye berdan û heye herdu nehatibin, yanî *çivaza* *bihurî* û *derkêlî* ne. Lê vîna wan nehatiye. Heye yê *pêşî* *bihurî* bî û yê paşî *nehatî* bî, yanî *dabaş* niha ye û yê *pêş* hegera *bihurtî* ye û yê paş hegera *nehatî* ye. Weke tu bêjî: *Heger tu doh hatiba, ew ê jî ji vir pê de hatiba.*

Weha reng e **iba, ibana, ibûna, ibî** ji bo goman û *xwazmendiye* tên. Ev yek *civînbêj* e, navê wê *bihuriya gomanî* ye. Weku amiretekê yan *bêje(ye)k* ji yê *pirsmendiye* di serê *civînbêjê* de **bê li** bi *civîna gumanê* ne **a** yan jî demgira **heye** di serî de tê, ku ev jî goman e. Weke:

- Gelo wê xwar**ibî**, rûnişt**ibî**?

- Ma wê xwar**ibî**, rûnişt**ibî**?

Navê vî nifşî, *rengbihurî* ye. Lewra tê de *amîreta nehatî* tê ku **wê** ye.

Bihurîyê Gomanî:

- **Heye** xwar**ibana**.

- **Heye** xwar**ibûna**.

- **Heye** xwar**ibî**.

Bihuriyê Xwazmendî:

- Xwezî min xwar**iba**.
- Xwezî min xwar**ibana**.
- Xwezî min xwar**ibî**.

Di van tevan de çaxê ku *karlêder zo* yan **peyzo** bî, di paşiya *demgirê* de li şûna **î-yê in** tê, weke:

- Min dê herdu/ hersê nan xwar**ibin**.
- Xwezî/ heye min hersê nan xwar**ibin**.

Ye, di paşiya zûbihurî de tê. Ev di paşiya *demgirê* de tê ku *karlêder* tenha bî û **ine** tê ku *karlêder zo* û **peyzo** bî, weke:

- Min/me, te/we, vî/van, vê/van nanek xwar**ie**.
- Wî/wan, wê/wan, nanek xwar**ie**.
- Min/ me, te/we, vî/van, vê/van du-sê nan xwar**ine**.
- Wî/wan, wê/wan, du-sê nan xwar**ine**.

Nêzbihurî:

Çaxê ev *tenha* bî, tiştêk bi paşiya *wê* ve nayê. Çaxê **zo** û **peyzo** bî, li gor *karlêderî in* bi paşiya *wê* ve tê. Weke:

- Min/ wan nanek xwar (*tenha*).
- Min/ wan du-sê nan xwar**in** (*peyzo*).

Naxwe şûnbêja dûvik li gor *karpêderî* di paşiya *demgirê* de tê.

PEYMAKÊ ÇARAN

BIHURTÎ

Bihuriya Derkêlî ji Peymakê Çaran:

Ev bi avêtina hemû nîşanên bêjemakî çêdibî, tu dûvik pê re nayên û destikê **di** kêliyê di serî de tê. Çewa ku ev, di *demgira duxwedî* de jî wilo ye. Weke:

- Min/ wan nanek **dixwar** (tenha).
- Min/ wan du-sê nan **dixwarin** (peyzo).

Bihurî, Denkêlî/ Demgira Yekxwedî:

Ev bi avêtina nîşanên bêjemakî çêdibî. destikê **di** di serê wê de tê sûnbêja berfireh berî wê tê û sûnbêja dûvik di pey demgirê de te

Şûnbêjên Berfireh:

Şûnbêj ev in *Ez/ tu, me/ hûn, ew/ ew, ewana/ ewana.*

Şûnbêjên Dûvik:

Şûnbêj ev in *im/ ew, tu/ ew, ewana/ ewana.*

Weke tu bêjî

Ez dirûnişt**im**, tu dirûnişt**î**

Ev dirûnişt/ ew dirûnişt

Em dirûnişt**in**, ew dirûnişt**in**.

Evana dirûnişt**in**/ ewana dirûnişt**in**.

Weha reng e şûnbêjên dûvik di sa di paşîya *demgira bihurî* de tîn, çaxê ku *hegerî* yan *gomanî* yan *xwazmendî* yan *regnbihurî* bin. Weke

- Ez çûbûm/ çûbûma/ çûbama/ çûba/ çûbî.
- Tu çûbû/ çûbûna/ çûbana/ çûba/ çûbî.
- Ev, ew rûniştibû/ ...rûniştibana/ ...rûniştibûna/ ...rûniştiba/ ...rûniştibî.
- Em, ew rûniştibûn/...rûniştibana/ ...rûniştibûna/ ...rûniştibin.
- Evana, ewana rûniştibûn/ ...rûniştibana/ ...rûniştibûna/ ...rûniştibin.

PEYMAKÊ PÊNCAN

Derkêli ji Peymakê Pêncan:

Ev ji *Demgirê Dusêmak e.*

Ev bi avêtina nîşanên bêjemakî çêdibî, destikê **di** dikevî serê wê, şûnbêja berteng di pêşiya wê de tê û tiştek tê paşiya demgirê. Weke:

- Min/me, te/we, vî/van, wî/wan, vê/van na nek **dixwar** (tenha).

- Min/me, te/we, vî/van. wî/wan, vê/van du sê nan **dixwarin** (peyzo).

Derkêli Ji Demgirê Yekxwedî:

Ev piştî şûnbêjên berfireh û dûvik li pey demgîrê tên. Weke.

- Ez diçim**im**/ tu diçî**î**.

- Em diçin**in**/ hûn diçin**in**.

- Ew/ ev diçû**û**, evana/ ewana diçûn**ûn**.

PEYMAKÊ ŞEŞAN

Peymakê Nehatî yê Şeşan ji *Demgîra Dusêxwedî*.

Ev di hinek şeweyên kurmancî de bi avêtina *nîşanên bêjemakî* piştî *şûnbêja berfireh* tên û *amîreta bi* dikevî ser. Berî **biyê**, destikê **wê**, **yê**, **ê** û **dê** tên, dûvik jî li pey *demgîrê* tên. Weke:

- Ez **ê** / **yê** / **dê** / **wê** kujim. **Bikujî** (î).
- Em, hûn **ê** / **yê** / **dê** / **wê** kujin. **Bikujin** (in).
- Ev, ew **ê** / **yê** / **wê** / **dê** kujî. **Bikujî** (î).
- Evana, ewana **ê** / **yê** / **wê** / **dê** kujin. **Bikujin** (in).

Nehatî ji Demgîra Yekxwedî:

Ev jî piç bi piç weke ya *dusêxwedî* ye. Weke:

- Ez **ê** herim
- tu **ê** herî.
- Em/hûn **ê** herin
- Ev/ew **ê** herin.
- Evana/ewana **ê** herin.

Ev demgîr çî bihurî bin û çî nehatî bin, her yek li gorî benga wan navekî wan heye. Weke:

- Ez **ê** herim *yekxwebêj*.
- Tu **ê** herî *pêşdarê تنها*.
- Em **ê** herin - *gelxwebêj*.
- Hûn **ê** herin - *pêşdarê peyzo*.
- Ev **ê** herin - *bertilî تنها*.
- Ew **ê** herî - *windaê تنها*.

- Evana **wê** herin - *bertilî peyzo*.
- Ewana **wê** herin - *windaê peyzo*.

Çi *demgîra تنها* ku hebî, di *nehatî* de dûvikê piştî wan çend tîp her yek li gor şêwekî bi çend hawa tên. Ew şêwe jî ev in:

- Ti/ ev/ ew ê herî - (î) Dekşûrî*.
- Ti/ ev/ ew ê herê - (ê) Aşîti*.
- Ti/ ev/ ew ê here - (e) Bişêrî*.
- Ti/ ev/ ew ê herî - (i) Kîkî, Milî*.
- Ti/ ev/ ew ê hera - (a) Hebizbinî*.
- Ti/ ev/ ew ê herit - (t) Botanî*.
- Ti/ ev/ ew ê heritin - (tin) Behdîni*.

Vêca çaxê ku (t) di paş de tê. di hemiwan de tê Weke.

- Em/ hûn ê heritin.
- Evana/ ewana dê heritin.

Ev **nehatî** ye, yanî hê nehatiye. Ku tu bi vê hê bi paş de bimênî, tê amîreta **hê** bixî ser, weke tu bê jî *Wê hê herî*. Yanî tu dibêjî: *Ne siba, du siba wê herî*.

Çi **bêjemakê** ku hebî nîşanên wan ên di **nehatî** de têne avêtin, weke:

- Wê biavêjî/ avêtin (in).
- Wê bixwênî/ xwendin (din).

* Dekşûrî, Aşîti navên eşiran in. Bişêrî navê herêmekê ye. Kîkî, Milî û Hebizbinî navên eşiran in.

- Wê bimirî/ mirin (in).
- Wê binalî/ nalîn (în).
- Wê bikolî/ kolan (an).
- Wê bijî/ jîn (n).
- Wê bijî/ jîyan (yan)
- Wê bizê/ zayin (yin).

Di vêya paşî de (zayin-nm), **a** çûye û bûye **ê**. Gereke bigota: *Wê bizayî*. Lê gotina wiha giran e, di şûna **a-i** de **ê** tê ji bo sivikbûnê, yan gereke bigota: *Wê bizayî*.

Wê bixelênî/ xelandin (din) tenê.

Ji (**an**)ê, (**din**) çûye û maye (din), (A)ya wê jî bi (ê) hatîve guhartin. Vêca buve *Wê bixelênî*.

Weha reng e hemî *bêjemakên andinê* bi vi hawî çêbî. *bêjemake xwarin û kirine* ne tê de. Ji van rene nişê **ine** ne weke hevalên xwe ne. Lewra di **nehatiyê** van herduwan de bê ka çawa **in** diçî û tîpa **r** jî diçî. Nexwe em ê bêjin ku **rin** jê diçî. (in) nişan e û (r) jî tîp e, him weke

Wê bixwî/ yanî wê bixwêrî, ji (xwarin)ê.

Wê bikî/ yanî wê bikirî, ji (kirin)ê.

Heve ku ev karê ha çêbûbî, ji bo ku naskirin bi-keví navbera *wê bixwerî/* ji xwerînê, yanî gurrî û navbera *wê bixwerî/* ji xwarinê, yanî şiv û firavîn. Ū ji bo naskirina *wê bikirî/* ji kîrîna hemberê fi-

rotinê. Û navbera *wê bikirî/* ji kirina hemberê bû-yînê.

Vêca *bêjemak* du nifş in. Weke ku me got *yekxwedî* hene û *dusêxwedî* hene.

Bêjemakên yekxwedî:

Bêjemak ev in, weke:

- Rûniştin (tin).
- Mirin (in).
- Nalîn (în).
- Razan (an).
- Vejendin (din).
- Jîyan (yan).
- Zayin (yin).

Naxwe *Bêjemakên Yekxwedî* heft in: **Tin/ in/ in/ an/ din/ yan/ yin.**

Ev ew in ku şûnbêja berteng berî wan nayê, çênabî ku tu bêjî: *Min rûniştim/ vî rûnişt/ te rûnişt.*

Lê ku mirov amîretekê di serê van de bînê çêdibî, weke tu bêjî: *Lêrûniştim/ pêrûniştim/ jê rûniştim.* Hem çî peymakên ku jê çêdibin jî wilo ne, weke tu bêjî: *Lê rûnişt/ lê rûniştî/ pê rûniştî.*

Bêjemakên *dusêxwedî*. Ev ew e ku ji yekî derdibî û bi yê dî çêdibî û heye li yekî dî çêdibî, weke:

- Avêtin (tin).
- Xwendin (din).

- Kirin (in).
- Birrîn (în).
- Kolan (an).
- Gayin (yin).
- Van (n).
- Berdan (dan).
- Vîyan (yan).
- Beyandin (andin).

Naxwe *Bêjemakên Dusêxwedî* deh in: **Tin/ din/ in/ îin/ an/ yin/ n/ dan/ yan/ andin.** *Şûnbêja berfireh* nakevî ser van bêjemakan, çênabî ku tu bêjî: *Ez avêtim/ tu avêt/ vî rûnişt.*

Weha reng e ev nifş bi hawakî dî jî çêdibî. Lewra çaxê ku tu amîretekê bikî destik, jê re vîneke dî didî. Weke: *Xistin.* Ev duxwedî ye. Lewra tu dibêjî ku *min ew xist.* Va ye (min) serpeyv e, (ew) karpêder e û va ye ev duxwedî ye. Ku te got: (Lê xist), dibî sêxwedî. Lê karlêder nayê gotin û bi vî hawayî vîneke dî didî. Lewra çaxê tu bêjî (min lê xist), yanî min ew êşand, va ye (min) serpeyv e, (lê) amîreta çengel û karlêder e. Ev bû duxwedî û karpêder ev e. Yanî (min dar li wî xist), va ye bû sêxwedî. Lewra (dar) nehatiye gotin.

Weha reng e *pêxistin/ min pê xist: Min agir bi mûmê xist/ min xwar/ min lê xwar/ min li gor wî dît.*

Weha reng e yê yekxwedî jî wilo, weke: *Rûniştim*. Yanî dilê min lê rûnişt. Eger **ra/ da/ hil/ rû** ji van yek di serî de hebî, (**wê**) tê û (**bi**) nayê. Weke: *Wê rabî/ wê dakevî/ wê rûnit/ wê hildî*. Hem *demgira (here)* jî wilo ye, weke: *Wê herî/ û êdî çêdibî* ku (bi) bê yan neyê.

PEYMAKÊ HEFTAN

Berexwazî:

Ev ew e ku didî zanîn ku divê bikî. Û ev nûpeyda ye, ne berê bûye. Lewra dibêjî: *Niha bike*, yan *ji vir pêde bike*, ne ku dibêjî: *Berê bûye*, yan *wê hê bibî*. Vêca ev ji çi çêdibî û çilo çêdibî, em ê niha bêjin.

Berexwazê Pêşdar:

Berexwazê Pêşdar ji *nehatî* çêdibî, bi avêtina amîreta **wê** ji serê nehatîyê. Wekî dî di her tiştî de weke **nehatîyê** ye.

Bêjemakê (**tin**)ê weke:

- Bavêje: Biavêje (avê**tin**). Ev *pêşdarê Tenha* ye.

- Hûn herdu/ hûn hersê bavê**jin**. Ev *Pêşdarê Zo û Peyzo* ye.

- Hilêne, hilênin/ hilat**in**.

Bêjemakê (**din**), weke:

- Bixwêne, bixwênin/ xwend**in**.

Bêjemakê (**in**) ê Dusêxwedî, weke:

- Bike, bikire/ bikin, bikirin/ **kirin**.

Bêjemakê (**kirin**)ê

- Bêjemakê (**in**) ê Yekxwedî, weke: Bimire, bimirin/ **mirin**.

- Bêjemakê (**in**) ê Dusêxwedî, weke: Bikirre, bikirrin/ **kirrin**.

- Bêjemakê (**in**) ê Yekxwedî, weke: Binale, binalin/ **nalin**.

- Bêjemakê (**n**) ê Dusêxwedî, weke: Bive, bivin/ **vîn**.

- Bêjemakê (**n**) ê Yekxwedî, weke: Bijê, bijin/ **jîn**.

- Bêjemakê (**yan**) ê Dusêxwedî, weke: Bige, bigin/ **gayin**.

- Bêjemakê (**yan**) ê Yekxwedî, weke: Bimêne, bimênin/ **mayin**.

- Bêjemakê (**yan**) ê Dusêxwedî, weke: Bişiyê, bişiyin/ **şian**.

- Bêjemakê (**yan**) ê Yekxwedî, weke: Biçirre, biçirrin/ **çirryan**.

- Bêjemakê (**dan**) ê Dusêxwedî, weke:

a) Berde, berdin/ **berdan**.

b) Lê de, lê din/ **lêdan**- amîretî.

c) Hilde, hildin/ **hildan**- destikî.

Bêjemakê (**dan**)ê Yekxwedî, weke:

- Xwê bide, xwê bidin/ **xwêdan**.

Divê ku destikê (**bi**), di serê **demgîrê** de bê. Lê (**bi**) dikare di ê berî wê de bê, dikare nê. Çaxê **amî-**

ret û **destik** hebin, weke:

- Hilde, hil**bide**/ lê de, lê **bide**/ Rade, **rabide**
jî têne gotin.

Bêjemakê (**an**)ê Dusêxwedî, weke:

- Bikole, bikolin/ **kolan**.

Bêjemakê (**an**)ê Yekxwedî, weke:

- Bihêle, bihêlin/ **hêlan**- bi vîna hiştinê.

Bêjemakê (**andin**)ê Dusêxwedê, weke:

- Bigerrêne, bigerrin/ **gerrandin**.

Bêjemakê (**andin**)ê Yekxwedî, weke:

- Jê bigerrêne- ev nîne û çênabî, lewra yê **andinê** *Yekxwedî* nîne ji bilî **Bêjemakê Dengî**, weke:
- Bilîliyêne, bilîliyênin/ **lîliyandin**.

Berxwazê Winda:

Berxwazê Winda ji *Demgîra Nehatî* çêdibî, desti-
kê wê tê avêtin û bêjeya **bere** dikevî ser wê, weke:

- **Bere** (bila) biavêjî, **bere** biavêjin-avêtin.
- **Bere** hilê, **bere** hilên-hilatin.
- **Bere** bixwênî, **bere** bixwênin-xwendin.
- **Bere** badî, badin/ **bere** babidî, babidin-badan.
- **Bere** hildî, hildin/ **bere** hilbidî, hilbidin-hildan.
- **Bere** radî, radin/ **bere** berdî, berdin-berdan.

Naxwe navê *nifş* piştî amîreta (**bi**)yê ya piştî
(**ra**)yê nayê, ji ber ku ev ne mînaye **amîret** û **demgîrê**.

- **Bere** binalî, binalin/ nalîn.
- **Bere** bibirrî, bibirrin/ birrîn. Ev, bê **(bi)**yê çênabî.
- **Bere** bixwî, bixun/ xwarin.
- **Bere** bimirî, bimirin/ mirin. Ev, bê **(bi)**yê çênabî.
- **Bere** bijî, bijîn/ jîn, jîyan.
- **Bere** bivê, bivin (bivên)/ vîn, vîyan. Ev, bê **(bi)**yê çênabî.
- **Bere** bikolî, bikolin/ kolan.
- **Bere** bihalî, bihalin/ halan (hewar). Ev, bê **(bi)**yê çênabî.
- **Bere** bigiyê, bigiyên/ bigê, bigên (bigîjê).
- **Bere** biziyê, biziyên/ bizê, bizên. Ev, bê **(bi)**yê çênabî.
- **Bere** biqelişênî, biqelişênin/ qelişandin.
- **Bere** bilîliyênî, bilîliyênin/ îliyandin. Ev, bê **(bi)**yê çênabî.

ŞÛNBÊJE:

Şûnbêje di şûna navekî kes de. yan di şûna navekî nifş de tê gotin. Weke tu bêjî

Ev/ew hat Yanî weke tu dibêjî *Restem hat.*

Ev. navê kes e

Weke tu bêjî

Ev/ew bajar Yanî weke tu dibêjî *Nisêbin.*

Belê çî şûnbêja ku ji bo navê nifş bê gotin, tim dibî *bêrohnî* û navê nifş bi xwe jî di pey de tê gotin. Ew. navê nifş dikî *pêrohnî* Ev nifş jî, ji navê *bêmak* e.

Şûnbêje du nifş in: **Xweser** û **Besteyê Dûvik**.

Xwesr jî du nifş in: a) **Berfireh**, b) **Berteng**.

a) Berfireh ev in: Ev berî navê *kes*, berî navê *nifş*, berî navê *pesin*, berî navê *demgîra yekxwedî* çî bihurî, çî derkêlî û çî nehatî tên, hem jî di *demgîra dusêxwedî* de yanî berî wê çî *derkêlî bî* û çî *nehatî bî* tê. Ew jî, evê han in:

- Ez (Xwebêjê tenha).
- Tu (Pêşdarê tenha).
- Ev (Bertilê tenha yê pêşdar).
- Ew (Bertilê winda yê tenha).
- Em (Gelxwebêjê zo û peyzo).
- Hûn (Pêşdarê zo û peyzo).
- Evana (Bertilê zo û peyzo yê pêşdar).
- Ewana (Bertilê zo û peyzo yê winsa).

Ev, heşt in. Her yek dûvikê wan heye. Dûvikê wan ên piştî *demgîra bihurî* yên her pênc nifşan ev in:

- Ez *bûm/ bûma/ bama/ ba/ bim* (im).
- Tu *bû/ bûna/ bana/ ba/ bî* (ye).
- Ev *bû/ bûna/ bana/ ba/ bî* (ye).
- Ew *bû/ bûna/ bana/ ba/ bî* (ye).
- Em *bûn/ bûna/ bana/ ba/ bîn* (ne).
- Hûn *bûn/ bûna/ bana/ ba/ bîn* (ne).
- Evana *bûn/ bûna/ bana/ ba/ bîn* (ne).
- Ewana *bûn/ bûna/ bana/ ba/ bîn* (ne).

Dûvikê wan piştî *demgîra derkêlî*:

- Ez im dirûniştîm, dikirim.
- Tu î dirûniştî, dikirî.
- Ev î
- Ew î
- Em in dirûniştin, dikirin.
- Hûn in
- Evana in
- Ewana in

Dûvikê wan piştî *demgîra nehatî*:

- Ez ê im bikirim, bikevim.
- Tu yê î bikirri, bikevî.
- Ev ê î
- Ew ê î
- Em ê in bikirrin, bikevin
- Hûn e in
- Evana we in
- Ewana we in

Dûvikê wan piştî navê *kes*, yê *nîş û piştî pesin*:

- Ez im Restem şêr baş, im
- Tu î Restem şêr baş, î
- Ev e Restem şêr baş, e
- Ew e
- Em in Restem şêr baş, in.
- Hûn in
- Evana in
- Ewana in

Pêgirtek:

Em dikarin bêjine vê şûnbêjê, şûnbêja *kêmhiner*.
Lewra çaxê ku tu bêjî: *Ez baş*, berî ku tu **im-ê** bêni,
vîna wê negihaye serî û pev nehatiye bestin. Lê
çaxê ku te got: *Ez baş im*, te **im-ê** anî, vîna peyvê
giha serî û peyv hate bestkirin jî. Naxwe **şûnbê-
jên dûvbest** ên piştî **bihuriyê demgîr** ev in:

- Ez/im ime a ma ama m.
- Tu/wî î a na ana ye.
- Ev ew/wî î a na ana ye.
- Em hûn evana ewana n in
- ina ne a ana.

Şûnbêjên piştî **derkêlî** û **nehatî** yên **demgîrê**:

- Ez im im.
- Tu î î.
- Ev î î.
- Ew î î.
- Em in in.
- Hûm in in.
- Evana in in.
- Ewana in in.

Çaxê **civimbêj** ne li dûv (pey) pirsê bî, **şûnbêjên**
piştî **nav** û **pesin** ev in:

- Ez im.
- Tu î.
- Ev e.

- Ew e.
- Em in.
- Hûn in.
- Evana in.
- Ewana in.

Heger **civînbêj** li dûv (pey) pirsê bî, hingê wê **şûnbêja dûrbest** bi **şûnbêja xweser** ve bê (we-re). Ew jî ev in:

- Ez im ê baş.
- Tu wî ê baş.
- Ev e ê baş.
- Ew e ê baş.
- Hûn in ên baş.
- Em in ên baş.
- Evana ne/nin ên baş.
- Ewana ne/nin ên baş.

Naxwe du dûvik di yek **civînbêjê** de nayên, weke: *Lazim ê baş im, çênabî.*

Pêgirtek:

Şeş **amîret** hene ku ji **demgîrê** re dibin destik. Her yekê wan vîneke başqe dide. Çaxê yek ji wan bê destika **bi**-yê bî, nakevî ser. Ew jî ev in: Ji bo bilindî û hilêkişandinê:

- **Ra**, ji bo rastbûna li ser qadê: *Rada li ser qadê.*
- **Ra**, ji bo hildana bi jor de: *Rakişand bi jor de.*

- **Da**, ji bo nizmkirina bi jêr de: *Daketin, dahilandin.*
- **Rû**, ji bo pehinbûna ser qadê: *Rûkir, rûnişt.*
- **Ve**, ji bo birina bi paş de li ser qadê: *Vekişandin, veçirrandin.*

Çaxê ku **ve** bikevî ser bêjeya **dan**-ê, weke *vedan* dibî bi vîna *kolanê*. Lewra axê ji koncalê bi paş de tînî, yan bi vîna ku vala dikî. Yanî axê jê derdixî û tê bi vîna raxistin, weke *dawa xwe li ber veda*. Yanî li berê dawa xwe vala hişt. Û bi vîna bergirtî jî tê, weke *min por ji ser dîmê* (dêmê) *xwe veda*. Yanî min (porê xwe-nm) da alîkî û dîm xuyakir. Weha reng e bêjemakê **kirin** ku **ve** pê ve bê, dîsa dibî bi vîna nebergirtî, weke *min vekirin*, yanî *du tiştên bi heve, min ji hev bi paş xistin*. Naxwe **ve** bi vîna paşxistin e.

Çaxê ku tu bêjî, *min çirrand*, yanî du tişt li ser dirjî ji hev qut bûn. Lê ku tu bêjî, *min veçirrand*, yanî *min bi gelek cihan ji hev qut kirin*. Weke tu bêjî, *min çirrçirrand*, yanî min gelek caran çirrand. Weha reng e çi bêjemakên hebin çi **karî** bin û çi **dengî** bin, çi yên dî bin ku tîpên hîmî du caran hatine gotin, tê zanîn ku gelek caran wilo bûye, weke *kışkişandin/ xirxirandin...* Heçî yên dengî ku du caran dibin nîşana **bêjemakê**, nema pê ve tîn. Çaxê dibî **dengir** bi bêjemakê *kirin*-ê çêdibî û hew weke *zinge zing/ çinge çing*, naxwe tîpa **e**-yê dikeve navbera herdu perçeyan. Çaxê tu van bige-

rênî **demgîr**, tu yê bêjî: *Zingezing kir, yanî gelek caran zingîn kir.* Weha reng e çêdibî ku goşî bî: **Çingeqing/ çingeqing kirin.** **Teqeteq/ teqeteq kirin.**

Çaxê ku **bêjemak sêtîpî** bî, meriv dikarî **andin-ê** pê ve kî, weke: *Tiktikandin/ çikçikandin/ siksikandin/ niknikandin/ liklikandin/ rikrikandin...*

Pêgirtek:

Vêca me berê ji hinekî gotûbu ku *bêjemak* an *movik* e. yanî *sêtîpe* weke *hildan/ gurandin/ mirin/ nalîn* an kî *û movik* e weke *avêjtin* an *ker* e yanî *dutîp* e weke *arandin/ alandin/ içkirin* yanî *şikeste* ye weke *vekirin/ bakirin* an *goşî* ye weke *qurtandin*. Çaxê ku **şikeste** u **movik** bî, weke *bihistin/ biraştin/ guvaştin/ pejlilandin/ gemirrandin* an **dumovik** bî weke *gelviçandin/ kelpitandin/ hilweşandin/ hilgirtin/ kurkusandin*, hemî duker in. Lê binêre

- **Bihistin** bahistin. Xwedîdeng.
- **Biraştin** behriştin. Qenc bû rişî.
- **Guvaştin** guvweştin. Guva wî weşandin.
- **Pejlilandin** pejwelandin. Pejên wê belakirin.
- **Gemirandin** guvmorandin. Guva wê kire virik.

Şûnbêjên Şestîpî:

- Gelviçandin/ digel hev viçandin.
- Kelpitandin/ kalanê wê pût dibî.

- Hilweşandin/ hildidî û diweşênî.
- Hilgirtin/ hilda û girt.
- Kurkusandin/ kûr dikutî.

Şûnbêjên Berteng ên Paşbestî:

Şûnbêjê Berteng ên Paşbestî ew in ku di serê demgîra bihurî û ya derkêlî de çaxê ku duxwedî bî tên, hem piştî xwepêgirê jî tên:

- Min kuşt/ ...ibû/ ...ibûna/ ...ibî/ ...iye.
- Te kuşt/ ...ibû/ ...ibûna/ ...ibî/ ...iye.
- Vî-vê kuşt/ ...ibû/ ...ibûna/ ...ibî/ ...iye.
- Wî-wê kuşt/ ...ibû/ ...ibûna/ ...ibî/ ...iye.
- Me kuşt/ ...ibû/ ...ibûna/ ...ibî/ ...iye.
- We kuşt/ ...ibû/ ...ibûna/ ...ibî/ ...iye.
- Vana kuşt/ ...ibû/ ...ibûna/ ...ibî/ ...iye.
- Wana kuşt/ ...ibû/ ...ibûna/ ...ibî/ ...iye.

Naxwe di bihurî de dûvikê tevan yek in û weke yên kit in, her wekî me got derkêlî: *Min, te, vî, vê, wî, wê, me, we, van, wan dixwar*. Çaxê **karpêder** zo û peyzo bin di bihurî de û dûvikê **demgîrê** li go: **karpêderî** peyzoyê tên. weke *Min, te, vî, vê, wî, wê, me, we, van, wan du-sê nan xwarin*. Vêca hemî dîsa dibin weke hev, yanî *bûn, bûna, bana, ba, bin, ne/ in* derkêlî.

Pêgirtek:

Du **şûnbêjên** jî rengê hev, yanî her yek bi hev re di yek **civînbêjê** de nayên.¹ Demgîrê dusêxwedî

bê, ev *şûnbêjên berfireh* çênabin weke tu bêjî:

- Ez ê ez bikujim.
- Em ê em bikujin.
- Tu ê tu bikujî.
- Hûn ê ez bikujin.
- Ev ê ev bikujî.
- Ew ê ew bikujî.
- Evana ê evana bikujî.
- Ewana ê ewana bikujî.

Ev *şûnbêjên berteng* jî çênabin, weke tu bêjî:

- Min min kuşt.
- Me me kuşt.
- Te te kuşt.
- We we kuşt.
- Vî vî kuşt.
- Wî wî kuşt.
- Van van kuşt.
- Wan wan kuşt.

Şûnbêja **xwe** piştî van *şûnbêjên berfireh* tê, yanî dibî **karpêder** û çêdibî weke tu bêjî:

- Ez ê **xwe** bikujim.
- Tu ê **xwe** bikujî.
- Ev ê **xwe** bikujî.
- Ew ê **xwe** bikujî.
- Em ê **xwe** bikujin.
- Hûn ê **xwe** bikujin.

- Evana w ê **xwe** bikujin.
- Ewana w ê **xwe** bikujin.

Ev *şûnbêjê berteng* e û çêdibî weke tu bêjî:

- Min xwe hişt.
- Me xwe hişt.
- Vî xwe hişt.
- Wî xwe hişt.
- Te xwe hişt.
- We xwe hişt.
- Van xwe hişt.
- Wan xwe hişt.

Naxwe tu car du şûnbêjên ji yek rengî di pey hev de nayên. Weha reng e du şûnbêjên ji yek nifşî jî di pey hev de nayên. Gerçî ne yekhiymar bin jî, çê-nabî weke tu bêjî: *Ez ê hûn bikujim/ tu yê em bikujî.*

Tu carî du şûnbêj ji *nifşê berfireh* di pey hev de nayên. Her wekî du şûnbêjên berteng jî di pey hev de nayên, weke tu bêjî: *Min/ vî/ wî/ van/ wan* kuşt.

Belê di hinek şêweyên kurmancî de wilo çêdibî û ji wilo pê ve jî nabêjin: yanî şûnbêjeke berfireh nayênin.

Naxwe di şêweyê Midyad, Kercos û Nisêbînê de ku demgîreke dusêxwedî bê, divê bi vî hawî bî: Tê pêşî şûnbêjeke berteng bênî û duvre şûnbêjeke berfireh bênî û bere (bila) di kiteyan de jî ne weke

hev bin an vajî jî bin. Ev çênabin, lewra *nehatî* ye weke tu bêjî:

Berfireh	Pergar	Berteng-duxwedî
- Ezê	te	bikujim.
- Tuyê	min	bihêlî.

Ev çêdibî, lewra **nehatî** û **derkêlî** ye, weke tu bêjî.

Berteng	Berfireh	Bihurî-derkêlî
- Min	tu	anî/dianî.
- Te	ev	kuştin/dikuştin.

Weha reng e çaxê ku bibî balxwegir şûnbêjê berteng tê û çêdibî weke tu bêjî

- Kurê min/ te/ me/ we/ vî/ wî/ van/ wan

hat/wê bê.

Lê çênabî ku tu bêjî

- Kurê ez/ tu/ em/ ev/ ew/ hûn **hat/wê bê.**

Erê *evana, ewana/ evan, ewan* çi **berteng** û çi **berfireh** çêdibin balxwegir.

Paşgotinek

Zo û peyzo:

Evên dusêxwedî di *demgîran* de **in** e çi **bihurî** bî, çi **nehatî** bî û çi **derkêlî** bî weke tu bêjî:

- Wan/ we/ me/ van avêtin, diavêtin, wê bi-avêjin.

- Wan/ van/ me/ we xwendin, dixwendin,

wê bixwênin.

- Wan/ van/ me/ we kirin, dikirin, wê bikin.

Ev jî **demgîr** in:

- Em/ hûn/ evana/ ewana hatin, dihatin, wê bihên.

- Em/ hûn/ evana/ ewana rûniştin, dirûniştin, wê rûnin.

Heçika **nav** in, çaxê ku bibin *karpêderê amîreti* dîsa ji bo **zo** û **peyzo** yê **an** tê, weke:

- Min li hevalan nerî.

- Wî ji malan pirsî.

Weha reng e û çaxê ku **zo** û **peyzo** bibî, *xwepêgir* dîsa **an** tê û çêdibî ku **a**, **ya**, **an** bibin **ê**, yanî dibin **ên**, weke:

- Hevalanê me hatin

- Hevalên me hatin.

Naxwe **dûvik** di **demgîrê** de jî tê, weke me got ku *hatin*. Her wekî **dûvik** di **ê**-ya *dusêxwedî* de jî tê, weke:

- Kurê me Pelok dixwendin.

Çaxê ku **zo** û **peyzo** ne ji van herdu hawan bin, bêweku *demgîra dusêxwedî* di pey wan de bê û **zo** û **peyzo** serpeyv bin dîsa bi wan ve **an** tê, weke:

- a) Mêvanan xatir xwest/ karpêder, tenha ye.
- b) Mêvanan zarok birin/ karpêder, peyzo ye.

Naxwe **an** di sê cihan de tê:

- a) Min li hevalan nerî/ karpêderê pergarî.
- b) Xezûran, xezûrên me hatin/ xwepêgir.
- c) Mêvanan xatir xwest/ serpeyv.
- d) Mêvanan zarok xwestin/ karpêder, peyzo ye.

Çaxê ku *demgîra yekxwedî* di pey de bê, **in** di *peyzoyê* de nayê, tenê di paşiya *demgîrê* de tê, weke:

- Zilam hatin/ ...rûniştin/ ...mirin...

Naxwe çênabî ku tu bêji

Zilaman hatin/ ...rûniştin/ ...mirin...

Eger **berpeyv** nav an *pesin* bî, dîsa di **peyzoyê** de **in** nayê, tenê (in) di paşiya *berpeyvê* de tê. weke

- Zilam, baş **in**.
- Zilam, ev **in**.
- Zilam, Restem **in** û şêr **in**.
- Evana/ ewana/ hûn mêr **in**.

Şûnbêjê Hîmê Bêkit ê Nenasmend

Ew ev in:

- **Çi ku**: Ji bo her tiştî.
- **Ku**: Ji bo cih.
- **Kî**: Ji bo kes, *demgîra yekxwedî*.
- **Kê**: Ji bo kes, *demgîra dusêxwedî*.

- **Kîja/ kîjka/kîka**: Ji bo kesî: *her demgîr*.
- **Kengî/ kînga/ hinga**: Ji bo çax.

Şûnbêjên Ber çav û Dil:

Şûnbêj ev in:

- *Wa ye, va ye, wê ha ye, wê ha ne, wiha, wisa, wilo, welê, weha, wi, ew, we/ we, ev*:

- **Ha han**: Hawe.
- **Sa san**: Hawereng.
- **Lo lon**: Reng.
- **Lê lên**: Reng.
- **Kîja/ kînga/ hinga**. (ji bo çax).

Rengbêje:

Ev ew e ku **vin** jê re heye, lê ne *nav* e û ne *demgîr* e vîna wê tenha tê zanîn. Vêca ew jî du nîfş in:

1) **Rengbêjê Kesaxêv**, 2) **Rengbêjê Jîndaraxêv**.

1) *Rengbêjê Kesaxêv* jî du nîfş in: a) **Kesaxêvê Pêşgotin**, b) **Kesaxêvê Paşgotin**.

a) *Kesaxêvê Pêşgotin* ew e çaxê ku tê gotin, bêhtir berî peyvê tê gotin û piştî peyvê jî çêdibî çaxê ku berê bûbî, lê çaxê nûpeyda bî, peyv jê re navê û mirov dikare tenê wê bibêje. Em ê niha yên ku berê bûn bêjin.

Berê, weke van bû:

- *Fûfê*, yanî ev xwarin e.
- *Bivvê*, yanî ev agir e.
- *Yaq*, yanî ev pîsîtiya mirovan e.

- *Kix*, yanî ev bê mirês e.
- *Hewe*, yanî ev nema.
- *Ka ew*, yanî ew li kû ye.
- *Kanî ew*, yanî ew li kû ye.
- *Hema*, yanî ez natirsim.
- *Bere*, yanî ez divêm.
- *Wayahey*, yanî ez bang dikim te.

Yên nûpeyda:

- *Ala*, yanî raze (raketin).
- *Lorî*, yanî raze.
- *Lalê*, yanî raze.
- *Kanî*, yanî bide min.
- *Ko*, yanî bide min.
- *Hêdî*, yanî raweste.
- *Pixk*, yanî bitirse.
- *Xwezi*, yanî ez lave dikim.
- *Wişk*, yanî bikene.
- *Bes*, yanî min nema divê.
- *Hew*, yanî nema bike.
- *Çûçê*, yanî rûne.
- *Buhbuhokê*, yanî teba hate te.

b) Kesaxêvê Paşgotin ew e ku mirov bersiva hinekan didî û piştî gotinê tîn. Ew jî du (2) ne. 1) **Berê Bû, 2) **Nûhatî**.**

1) *Berê bû*, weke van:

- *Hahê-hohayê*, yanî va ez li vir im.
- *Herê-erê*, yanî gotina te ye.
- *Bere bila bira*, yanî ez ê bi ya te kim.
- *A-e*, yanî ev wilo ye.
- *Lelê*, yanî bi ya te nakim.
- *Na-ne-no*, yanî ev ne wilo ye.
- *Lo-herê*, yanî ne li gor min e.
- *Ha-ha*, yanî deq bi deq wilo ye.
- *Lew-lewma*, yanî min ji ber vê (yekê) kir.
- *Hema*, yanî ji te natirsim.

2) *Nûhatî* (nûpeyda) weke van:

- *Hiş de hiş*, yanî vî tiştî nebêje.
- *De bes-bese*, yanî ne rast e, hew bike.
- *Ha*, yanî qey ev rast e.
- *Hema*, yanî min bêhode kir.
- *Herê-erê*, yanî ez ê bikim.

Rengbêjê Xweaxêv:

Ev ew e ku piştî gotinê tê. Tu karî bêjî û nebêjî. Vînek jê tê zanîn. Lê tu ji xwe re dipeyivî. Heye pêşdarê wî deng bikî yan nekî. Ew nabe hîmê gotinê û ne jî bersiv in. Lê tu weke ku bersiva dilê xwe didî der, berê jî çênebûne û hemî nûpeyda ne. Weke van:

- *Haha*, yanî qey ev rast e.

- *Hêhê*, yanî qerfê xwe dikim.
- *Hii*, yanî ez fêr bûm.
- *Hoho*, yanî çima ev wilo ye.
- *Hahey*, yanî tu ne rast î.
- *Hahû*, yanî te ez bêhit-teng kirim.
- *Haha*, yanî weke gotina te baş e.
- *Haha*, yanî weke gotina te ne baş e!
- *Heyha*, yanî girê dilê min çû.
- *Heyho*, yanî ez ji te gêj bûm.
- *Hahew*, yanî xwezî ne wilo ba.
- *Heylo*, yanî ev tişt wêran bû.
- *Heydê*, yanî ev tişt wêran bû.
- *Hek*, yanî ne li gor hev in.
- *Hîk*, yanî tu virran dikî.
- *Hihi*, yanî nêzik e ku çêbibî
- *Him*, yanî ez fêr bûm.
- *Hey*, yanî dilê min dişewite.
- *Herê-herê*, yanî dilê min dişewite.
- *Ûy*, yanî tişteke eşiya.
- *Oy*, yanî tişteke eşiya.
- *Ax*, yanî ez lave dikim.
- *Ax*, yanî ez eşiyam.
- *Ox*, yanî ez eşiyam.
- *Ox*, yanî kêfa min hat.
- *Ohman Ohmayî*, yanî weke dilê min çêbû.
- *Êç-êt-ix-iq-êq-yaq-yoq-yêq*, yanî dilê min jê digerrî.
- *Ya*, yanî qey rast wilo ye.
- *Lêlê-lolo*, yanî gelkî ne bi dilê min e.

- *Lilî*, yanî kêfa min pir hat.
- *Wiş-çiv-tiş-piş*, yanî qerfan pê dikim.
- *Weh-wehew*, yanî çilo tu wilo dikî.
- *Wa*, yanî qey wilo rast e.
- *Wî*, yanî min nizanî ku wilo pîs e.
- *Wey*, yanî ez poşman bûm.
- *Wey*, yanî ne li gor hişê min e.
- *Piv*, yanî qerfê xwe dikim.
- *Pepek*, yanî min ev hêvî nedikir.

Rengbêjê Jîndaraxêv:

Rengbêjê Jîndaraxêv ew e ku mirov bi jîndarê ne mirov re diaxivî û ne pêşî, ne paşî ku gotin bi wan re nîne. mirov vînekê jê fêr dibî û mirov dixwaze ku bi jîndaran jî bide fêrkirin. Ev jî du nîş in

a) **Navê Jîndarê Dusêcar.**

b) **Peyva Digel Jîndarê Yekcar**

a) *Navê Jîndarê Dusêcar.*

Ev ew e ku tu navê jîndarekî du-sê caran ji bo tiş teki van ji bo ku dilê te rind fêr bibî dibêjî, weke

- *Tû-tû-tû*, yanî bere (bila) mirîşk bê
- *Pis-pis-pis*, yanî bere pisîk bê.
- *Çî-çî-çî*, yanî bere çîçik bê.
- *Kit-kit-kit*, yanî bere pisîk herî.
- *Kûç-kûç-kûç*, yanî bere kûçik bê.
- *Kiş-kiş-kiş*, yanî bere mirîşk herî.

Hinek ji van ên yekcarî hene, weke:

- *Kit*, yanî bere pisîk herî.
- *Pist*, yanî bere pisîk herî.
- *Kûç*, yanî bere kûçik herî.

Hinek ji van ên ducarî hene, weke:

- *Çîçî*, yanî bere çîçik herî.
- *Haşhaş*, yanî bere bizin herî.
- *Hirehir*, yanî bere mih herî.
- *Kaçkê*, yanî bere bizin bê.

b) Peyva Digel Jîndarê Yekcar.

Weke tu bêjî

- Kiş*, Yanî bere mirişk herî
- *Çûçûcû*, yanî bere seh (kûçik) herî sehê dî.
- *Wiştho*, yanî bere seh herî tîşteki.
- *Didî*, yanî bere kûçik herî.
- *Weşt*, yanî bere kûçik herî.
- *Wirî*, yanî bere kûçik vegeerî.
- *Hoş-hêş*, yanî bere ker rawestî.
- Ço*, yanî bere ker herî.
- *Weş*, yanî bere ker vegeerî
- *Irho*, yanî bere dewar avê vexwî.
- Irist*, yanî bere pez avê vexwî.
- *Qurho*, yanî bere pez avê vexwî.
- *Tiha-tiha*, yanî bere ga bê.
- Oha*, yanî bere ga rawestî.
- Haş*, yanî bere bizin vegeerî.

- *Digdigdig*, yanî bere dîk li dîkê din bidî.
- *Tex*, yanî bere dewar vegeerî.
- *Tes*, yanî bere hesp vegeerî.

Destikê Pergarê Pêşdest:

Destikê Pergarê Pêşdest di serê *civînbêjê* de tên û bi tenê jî nayêne gotin, lê nakevin ser *demgîrê*, weke:

- **Ji** vir hat
- **Li** wir ket.
- **Bi** wî re hat.
- **Ji** wir ve ...
- **Di** wir de raza.
- **Bi** wî re ...
- **Di** wir de

Çengelê Pergarê Nîvbets:

Çengelê Pergarê Nîvbets ew e ku di nîvê du navbêjan de tê, weke:

- *Kur ê min.*
- *Kec a min.*

Va ye **ê** di herdu navbeynan de tê, wan bi heve çengel dikî û tenê nayê gotin; vîna nêr û mê jê tê zanîn. Yekê kiriye *xwepêgir* û ya dî kiriye *balxwegir*.

Pergarê Paşbest:

Pergarê Paşbest du nîfş in. **Paşbestê Demgîrî** û **Paşbestê Navgîrî**. Ev ew e ku di paşiya **demgîrê**

de tê, tenê nayê gotin û vînek jê tê fêrkin. Vêca **demgîra bihurî** di pey de tê, weke:

- Ez/ *im, ima, ama, a, im, im/* yekxwebêj.

- Ti/ *iwî, a, ana, na, î, ye/* paşderê tenha.

Ew, ev/ *û, a, ana, na, î, ye.*

- Em, hûn, evana, ewana/ *in, a, ana, in, ine, in.* .

DÛVIK

Dûvikê Derkêlî:

- Ez im, im.
- Ti î, î.
- Ev-ew î, î.
- Hûn- em- evana- ewana, in.

Dûvikê Nehatî:

- Ez ê, im.
- Tu- ev- ew ê, î.
- Hûn- em- evana- ewana e, in.

Dûvikê Berexwazê Pêşdar:

- Tu, e.
- Hûn, in.

Dûvikê Berexwazê Winda:

- Ez, im.
- Tu- ev- ew, î.
- Hûn- em- evana- ewana, in.

Dûvikê Berpeyvî:

Nav û pesin:

- Ez, im.
- Tu, î.
- Ev- ew, e.
- Em- hûn- evana- ewana, in.

Dûvikê Pergarî:

- Ji, ve.
- Di, de.
- Bi, re.

Dûvikê Hemî Nifşî:

Nav û hawegîr:

Ev ew in ku piştî **navê nifş**, piştî **bêjemakê**, piştî **navê vîne** û **navê livînî** tên. Ev di paşiya tiştan de tên û bi vîna xwedîtîşt digerênin. Weke.

...kar, ...van, ...wan, ...end, ...de, ...mend, ...bend, ...wend, ...va, ...war, ...wer, ...wên. ...yar, ...awer, ...ar, ...êr, ...ing, ...eng, ...î, ...în, ...ane, ...ene, ...dar, ...ek, ...ok, ...man, ...kan:

- Qencî + **kar**, qencîkar.
- Hiner + **van**, hinervan.
- Sî + **wan**, sîwan.
- Lew + **end**, lewend.
- Pesin + **de**, pesinde.
- Dewle + **mend**, dewlemend.
- Qer + **bend**, qerbend.
- Zêr + **wend**, zêrwend.
- Zehir + **va**, zehirva.
- Bende + **war**, bendewar.
- Ser + **wer**, serwer.
- Eser + **wên**, eserwên.
- Hiş + **yar**, hişyar.
- Ceng + **awer**, cengawer.
- Gul + **ar**, gular.

- Dil + **êr**, dilêr.
- Bêj + **ing**, bêjing.
- Leh + **eng**, leheng.
- Beng + **î**, bengî.
- Reng + **în**, rengîn.
- Mêr + **ane**, mêrane.
- Ceng + **ene**, cengene.
- Dikan + **dar**, dikandar.
- Ser + **ek**, serek.
- Ser + **ok**, serok.
- Girr + **man**, girrman.
- Ser + **kan**, serkan.

Dûvikê Bêjemakê Sitewr ê Pesin

û

Dûvikê Navê Nifş:

Dûvik ev in: ...**Î**, ...**anî**, ...**îtî**, ...**atî**, ...**anî**, ...**înî**:

- Qenc + **î**= Pesin.
- Mêr + **anî**= navê nifş.
- Jin + **îtî**, jinîtî.
- Jin + **atî**, jinatî.
- Jin + **anî**, jinanî.
- Jin + **înî**, jinînî.

Dûvikê Berhawe:

Dûvik, ev in: ...*ber*, ...*bar*, ...*bir*, ...*va*, ...*gir*, ...*hil*:

- Kar + **ber**, karber.
- Kar + **bar**, karbar.
- Kar + **bir**, karbir.
- Kar + **va**, karva.
- Kar + **gir**, kargir.
- Kar + **hil**, karhil.

Dûvikê Pesnê Raser:

Dûvik, ev e: ...*tir*:

- Ez çê + **tir** im, çêtir im.
- Tu çê + **tir** î, çêtir î.
- Ev çê + **tir** e, çêtir e.
- Ew çê + **tir** e, çêtir e.
- Hûn çê + **tir** in, çêtir in.
- Em çê + **tir** in, çêtir in.
- Evana çê + **tir** in, çêtir in.
- Ewana çê + **tir** in, çêtir in.

PERGAR

Ev ew e ku tê dikevî ser *nav*, *demgîr* û *şûnbêjê*. Vîna wê piştî hatina bêjeyên di pey de tê zanîn û vîn jê bi tenê nayê zanîn. Ev ne **demgîr** e, ne **nav** e û ne jî **şûnbêj** e. Vêca ev sê nifş in. a) **Serkombêj**, b) **Serdemgîr**, c) **Sernav**,

a) *Serkombêj*:

Pergarê Serkombêj ew e ku dikevî ser **nav** û **demgîrê**. Naxwe divê tim **kombêj** di pey de bê, weke van:

- *Heke tu bê, wê ew jî bê*. Ev qewlendeyê dukombêj e.

- *Heke tu bixwênî, tê jîr bibî*. Ev qewlendeyê dukombêj e.

- *Hela tu bixwêne, bê çi dibî*. Ev dikevî ser berexwazê û nûpeyd e.

- *Qey tê herî malê?* Ev pirsêka yekkombêj e.

- *Ku go, gi tu herî, ez ê jî herim*. Ev qewlendeyê dukombêj e.

- *Gelo tê herî?* Pirsêka yekkombêj e.

- *Gidî here qelema xwe werêne*. Hêvîkera yekkombêj e.

- *Bere/ bira/ bila/ bixwênî, xwendibî*. Fermankerê yekkombêj e. Evana kevnê sernehatîyê rast û derkêlî ne.

- *Ma tê herî, tu wilo xurt î?* Pirsêkê yekkombêj e. Ev **bûn** (verb) ji *serkombêjên yekker* e.

Serkombêjên Duker:

Ev ew in ku di pey wan de **kombêje** tê û heye ku carna li paşîyê bê, weke van:

- *Ku ca tu çûye(?)* Pirseka çaxmend e.
- *Ka ca ez binerim.* Destûrxwaz e.
- *Kusa ev kiriye.* Haydûrî ye.
- *Çire te lê xist(?)* Pirseka bomendî ye.
- *Çilo bêî min çû(?)* Pirseka haydûrî ye.
- *Çima te nexwend(?)* Pirseka seravde ye.
- *Hêjî tu neçûyî(?)* Pirseka Peyhevî ye.
- *Kengî ez çûme jorê(?)* Pirseka çaxmendî ye.
- *Çawa tu guh nadivê(!)* Haydûrî ye.

Naxwe ev hemû tenê kombêje piştî wan tê. Weha reng e

Bo çî tu guh nadivê(?)

Peykombêjê Yekker:

Peykombêjê Yekker ew e ku di pey gotina hevaleki de tê, kombêjek tenê bi dûvde tê gotin û yekperçe ye. weke ku yek bêjî

Çima tu neçîwî (neçûvî)? Ez ê bêjim *Hema ez ê herim.* Ev xwespar e.

Qaşo tu rêber î Kêmxuyabûn e.

Goya xwe dibêni mêr Kêmbawerî ye.

- *Şalê me digo ku tu xurt î.* Kêmxuyabûn e.

Peykêmbêjê Duker:

Peykêmbêjê Duker ew e ku piştî gotina hevalan û dûkeran tê gotin. Ev heye ku sêker jî bê. Weke *yekî gotiye ku avê venexwe*, dibêje:

- *Naxwe ez ê çi vexum(?)* Ev bersivxwaz e.
- *Vêca ez ê li kû razin(?)* Ev bersivxwaz e.
- *Îdî/ ica ez ê herim, ez ê çi bikim(!)* Ev bersivdan û bersivxwazî ye.
- *Lo herê ez ê çilo pê re bipeyvim(!)* Ev jêsilbûn e.

Evên han jî dibine berpeyva ji bo serpeyveke nû gotî, weke ku tu bêjî

Hege tu herî. Ev hemîbûn e. Ev heger e yanî qewl e.

Qaşo tu mela ye. Ev qaşo ye, yanî ev ne li gorî te ye. Weha reng e vên dî jî wisan...

b) Serdemgîr:

Pergarê Serdemgîrê Bêker ew e ku tenha vîn îê navê fêrkirin, tim bi serê **demgîrê** ve tê. Bi demgîrê ji vîna wê di nabitî (navber) û hîm de xuya dibin. Lewra ev beste ne. Weke

Wê herî. Yanî ji vir û pêde wê herî.

Dê/ yê/ ê bixwênî. Yanî ji vir û pêde xwendin heye.

Bixwêne. Yanî divê xwendin hebî.

Nexwêne. Yanî divê xwendin nebî.

De here. Yanî divê zû here.

Çi hatiye(?) Yanî nîzane çi tişt hatiye.

- *Za herre.* Yanî ez divim tu herî.
- *Sakû here.* Yanî ez divêm tu herî.
- *Rakeve.* Yanî xwe li qadê rast bike.
- *Dahilêne.* Yanî wî tiştî berde jêrê.
- *Rûnişe.* Yanî niştinê nizim çêbike.
- *Vekişêne.* Yanî wî tiştî ber bi xwe ve bibe.
- *Hilkişêne.* Yanî wî tiştî bi jorê ve bibe.

c) *Sernav*

Pergarên Sernav û Şûnbêj ew e ku dikevî ser navekî yan **şûnbêjekê** û vîna wê tenha nîne, vîna wê bi vîna yê pey wê re ye. Yên bi dûvik ev in.

- *Ji te re.* Bi dûvik e.
- *Ji wê ve.* Bi dûvik e.
- *Di wir de.* Bi dûvik e.
- *Bi te re.* Bi dûvik e.
- *Li vir.*
- *Bo te/ tevî.*
- *Bê te.*
- *Bi te.*
- *Ne tu.*
- *Çi tu.*
- *Gel te.*

Kombêj nakeve ser van her çarên dawî yên li jorê û ne jî dikeve ser pergara **ku-yê** ku di pey de tê. Ew kombêj dikevî şûnvegera bêjemakê û dibî balxwegir. Weke:

- *Bo ku tu bixwêni* (xwarin-nm). Yanî **bo xwarina te.**
- *Bê ku tu herî.* Yanî **bê çûna te.**
- *Bi ku tê herî.* Bi **çûna te.**
- *Ne ku tê herî.* Ne**çûna te.**
- *Gel ku tu herî.* Tevî **çûna te.**
- *Tevî ku tu herî.* Tevî **çûna te.**

Pergarên Nîvgotin ên Nîvdunav:

Pergarên Nîvgotin ên Nîvdunav ew in ku tenê vîna wan nîne, çaxê ku di *nîvnavan* de hat, vîna wê tê fêrkirin û nabî hîmê gotinê. Weke:

- Restem **û** Xusro. Tîpa **û**-yê têkevîn e.
- Ev **an** ev. Bêjeya **an**-ê duguman e.
- Restem **ta** Xusro. Bêjeya **ta**-yê dusînor e.
- Ji vir **heta** vir. Bêjeya **heta**-yê dusînor e.
- Restem **hela** Xusro. Bêjeya **hela**-yê şaşdirustî ye.

Pergarên Nîvdukombêj û Yekker:

Weke

- *Min bazda, lew ez westiyam.* Bomendê ducar e
- Ew hat, lê ew nehat* Veqetandin/ hemjiwan e.

Pergarên Nîvdukombêj û Duker:

Weke

- *Ez çûbûm, ji lew tu hatî.*
- *Ez çûbûm, lewra tu hatî.*
- *Ez çûbûm, lewma tu hatî.*

Weha reng e *digel/ têkil/ hêjî/ hîna...*

Rengbêja Nîvgotin:

Rengbêja Nîvgotin ew e ku di nîvê du navan de tê, weke:

- Restem, **yanî** bavê min e. Ev danasîn e.
- Restem, **mîna** te ye. Ev dêhndarî ye.
- Restem, **weke** te ye. Ev dêhndarî ye.
- Restem, **temet** me ye.
- Restemê te me.
- Zînêya me.

Balxwegirtin, yanî Restem, kesê me ye. Zînê, kesa me ye.

Heger tu kombêjê li pêş an li paş bînî. divê ku tu pergara **ku**-yê piştî wan bînî. Weke

- Restem hat, mîna **ku** tu hatî.
- Tê wî bikujî, yanî **ku** tê wî biêşîni.

Li vir dirust e û çêdibî ku bêjeya **ku**-yê neyê, weke:

- Restem mir, weke ez mirim.
- Restemê tê, şer dikî.

Herweha *Zîn, ya şewq jê diçî*. Di van tevan de bêje-ya **ku**-yê ne qewlmend e û peyhatê wê dikevi *şûn-vegera balxwegir, an pesin*.

d) Dûvik

Dûvik ew e ku tê de vîn nîne û tenê nayê gotin, bi paşiya **demgîrê**, yan ya **nav**, yan ya **pesin** ve tê.

Dûvikê Bihurî û Demgîra Yekxwedî:

- Ez/ im, ima, ama, a, im, me.
- Ti/ iwî, ana, na, a, î, ye.
- Ev/ iwî, ana, na, a, î, ye.
- Ew/ iwî, ana, na, a, î, ye.
- Em/ hûn/ evana/ ewana/ win, ana, ina, ine,
in. Ev derkêlî ye.
- Ez im/ im.
- Tu-hûn-evana-ewana/ in. Ev nehatî ye.
- Ez/ im.
- Tu-ev-ew/ î.
- Em-hûn-evana-ewana/ in. Ev bihurî û dusêxwedî ye.

Dûvikê Berexwaz ê Pêşdar:

- Û/ e.
- Hûn/ in.

Dûvikê Berexwazê Destûrî yê Winda û Xwebêjê Pêşdar:

- Ez/ im.
- Ev-ew/ î.
- Hûn-evana-ewana/ in.

Dûvikê Berpeyv ê Nav û Pesin:

- Ez/ im.
- Tu/ î.
- Ev-ew/ e.
- Em-hûn-evana-ewana/ in.

Dûvikê Pergarî:

- Ji, de, re, ve/ re, de, ve.
- Di, de, re, ve/ ve, de, re.
- Bi, de, re, ve/ de, re, ve.

Nîşana Nîvxweser:

Nîşana nîvxweser ew e ku di paşiya **nav**, an **pesin**, an **pesnê peymak**, an **bêjemakê** de tê. Vîna wê tenha nayê zanîn. Piştî ku bi yekê ji wan ve tê, vînekê didî xuyakirin û xwediyê xwe ji vîna berê diguhêzî bi aliyekî dî ve.

Nîşana Nav:

Nîşana nav dikevî pey navê **xuya** û yê **derhiş**. û wan digerênî **hawedar**.

Hawedarên Navên Xuya yên Derhiş û Livînî:

Ev jî ev in *Van, wan, man, va, wên, mend, end, ende, wend, awer, wer, ar, êr, yar, ane, ene, ing, eng, î, î, dar, dêr, kan, de, ek, ok, eke, oke, ak, a, e*. Weke:

- Kar**van**.
- Kar**wan**.
- Qewhirr**man**.
- Zehir**va**.
- Kar**wên**,
- Dewle**mend**.
- Şer**mend**/ şer**mende**.

- Pêwend.
- Cengawer/ Cengwer.
- Zingar.
- Dilêr.
- Hişyar.
- Cengane.
- Cengene.
- Bêjing.
- Leheng.
- Bengî/ Bengîn.
- Guhdar/ guhdêr
- Serkan.
- Jînde.
- Serek/ serok.
- Sereke.
- Seroke.
- Ronak.
- Zana/ zane.
- Xwere/ Xwera.

Nîşanên Pesin û yên Bêjemakên Hîm:

Êw ev in *Î, îtî, atî, anî, îni, ayî, etî, ik, ikî, aki.*

Weke

- Jinî/ jinî**tî**/ jinatî/ jinani/ jininî.
- Şengî/ şengî**tî**/ şengatî/ şengani/ şenginî.
- Zanatî/ zanetî.
- Rohnî/ rohnî**tî**/ rohnatî/ rohnayi/ rohnik/
rohn**ikî**/ Rohnakî.

Dûvikên Bavedanê piştî Nav û Hawedar:

Ew ev in: *Î, îtî, îni, anî*. Weke:

- **Gundî/ gundîti/ gundîni/ gundani-** nav.
- **Navdari/ navdariti/ navdarîni/ navdarani-** hawedar.
- **Rengi/ rengiti/ rengîni/ rengani-** nav.

Nîşanên Zo û Peyzo:

Nîşanên Zo û Peyzoyê ev in:

- **An:** Peyzowa nexwepêgir.
 - **Ên-An:** Peyzuowa xwepêgirtî. Weke:
 - . Zilaman kar dikirin/ nexwepêgir.
 - . Zilamên me kar dikirin/ xwepêgir.
 - **At:** Peyzo piştî tîpa Ziwa. Weke:
 - . Kelehat. Gelek keleh.
 - **Hat-Wat:** Peyzowa paş tîpa nerm. Weke:
 - . Dêhat. Gelek gund.
- Weha reng e: Koçerat/ zêzewat/ axewat...

Nîşanên Biçûkiyê:

Nîşanên biçûkiyê ev in *Ûk, ik, ok, kok, il, îlik, îlok, île, ûle, elek, elok*. Weke:

- Biçûk.
- Piçik.
- Gilok.
- Qulkok.
- Gulil.
- Kulilik.

- Kujîle.
- Kujûle.
- Sêwelek.
- Sîpelok.

Nîşanên Hindiki:

Nîşanên Hindikiyî dikevîne ser pesin bi vîna hindikbûna wî pesnî. Nîşan ev in: **Ek û ik**. Weke:

- Şilek/ şilik. Yanî hindik şil e.
- Dizek/ dizik. Yanî hindik diz e.

Dûvikê Pêwest:

Dûvik ev in: **ik, ek**. Weke:

- Qetik.
- Zendik.
- Paçik. Ya zendê.
- Kutlik. Ev ne ji bo biçûkî ye.
- Kulek. Kul-qul.
- Êlek.

Nîşanên Yekbûnê:

Ev in: **ik, ek**. Weke:

- Salek/ salik. Yek sal.

Nîşanên Pîrbûnê:

Nîşan ev in: **O-o, e-î**. Weke:

- Şilo-vilo. Gelekî şil-virrik.
- Qulo-qulo/ kelo-kelo/ xilo-pilo.

- Çale-valî. Xwar û dûrê hev.

Nîşanên Nêr û Mê:

Nîşana nêr, **O** ye. Weke:

- Kuro/ zilamo/ Restemo/ hevalo/ xweşik-
ko/ siviko/ qeşmero/ mêro û gwd.

Nîşana mê, **Ê** ye. Weke:

- Keçê/ pîrekê/ Zînê/ hevalê/ xweşikê/ si-
vikê/ qeşmerê/ jinê û gwd (*Qeşmerê* û *jinê*, herdu
çaxê bangê ne).

Nîşana nêr û mê gava piştî nêr û mê tên û ku di-
bin xwepêgirtî, ev in: **Ê**, ji bo nêran e, weke Kurê
min. **A**, ji bo mêyan e, weke Keça min.

Nîşanên Nerindî û Nepaqijî:

Nîşanên Nerindî û Nepaqijîyê ev in: **Oq, oqî, ikî,
iqî, ok, okî, oyi.** Weke

- Zeroq.
- Beloq.
- Virçoqî. Bo bêmîrêsi.
- Şaloqî.
- Virçikî.
- Pirçiqî.
- Çilmok.
- Çilmokî.
- Demokî.
- Çilmoyî.
- Hilmoyî.

Nîşanên Pîrbûn û Kêmiyê:

Nîşanên Pîrbûn û Kêmiyê ev in: **Ok, okî, yokî, oyî, koyî.** Weke:

- Bêhin**ok**. Gelekî bi bêhn e.
- Bêhn**okî**. Bêhnê pir dikî.
- Fedfêht**okî**. Pir fihêt e.
- Fediy**okî**.
- Fehtoy**î**.
- Fedîkoy**î**.

Nîşanên Pesnê Raser:

Nîşanên Pesnê Rase ev in: **Tir** di paşi de tê û **ê** di nêvî de tê. Weke:

- Sort**tir**. Ev, li paş e.
 - Şêr**ê** sor. Ev, di nêvî de ye
- Dûvikê vê jî. **serpeyvî** ye. Weke
- Ez sort**tir im**.
 - Tu sort**tir î**.
 - Ev/ ew sort**tir e**.
 - Fm/ hûn/ evana/ ewana sort**tir in**.

Nîşanên Bêguman:

Nîşanên Bêguman Ê-A ne û di nêvî de tên. Weke:

Kevir**ê** kevir. Yanî kevirê rastî.

Ê û A, dîsa di nêvî de dibin nîşana xwepêgir, weke:

- Kur**ê** kurî. Nêr.
- Keç**a** keçê. Mê.

Dûvikê balxwegir **Î**, di paşiya nêr de û **Ê** jî di paşiya mê de tê.

Karê Pergarê: Çaxê **Ê, A** û **ÊN** di nivê bêjeyan de, di navbera du navbêjeyan de ku dûvik bi **Ê di** pey de neyê, tên. Weke:

- Kurê kur. Yanî kurê wî bi xwe ye.
- Keça keç. Yanî keça wî bi xwe ye. Ev, mêya tenha ye.
- Kurê**n** kur in/ keçê**n** keç in. Ev herdu **peyzo** ne û dûvikên **in-ê** di pey de tên.

Heger dûvikên **Ê, A** û **ÊN-ê** di navbera du navan de **Î, Ê** û **AN** bên, dibine xwepêgirtin. Weke.

- Kur, **ê** kurî. Nêr û tenha.
- Keç, **a** keçê. Mê û tenha.
- Kur, **ên** kuran/ keç, **ên** keçan. Ev nêr û mê, **peyzo** ne.

Heger **Ê, A** û **ÊN** di navbera du pesnan de, di **tenhayê** de bê dûvik û di **peyzo**yê de **AN** bên, dibin *pesnê raser*. Weke

- Başê baş. Herdu nêr.
- Başa baş. Herdu mê.
- Başê**n** başan. Nêr û mê, **peyzo**.

Heger tu dûvikê **An-ê** di **tenhayê** de bênî, **raser** û **xwepêgir** çêdibin. Weke

- Baş, **ê** başan/ baş, **a** başan. Tenha.
- Baş, **ên** başan. **Peyzo**.

Ev dibin **pesnê raser**. Yanî *ji başan baştir e* û dibin **xwepêgir**. Yanî, *başek ji nav başan e*.

Ev **Ê, A** û **ÊN**-ên ku di navbera nav û pesnekî de ne, dibin pesnekî din. Weke:

- Baş**ê** baş/ baş**a** baş. Nêr û mê, tenha.
- Baş**ên** baş. Nêr û mê, peyzo.

Heger ev nifş bibe *xwepêgir*, dîsa **Ê, A** û **ÊN** tên. Piştire li gor navê paşî ji nêr û mê yeke dî jî (**ê, a, ên**) tê. Divê ku **Ê**-ya pêşî nav bî û **Ê**-ya paşî pesin bî. Weke:

- Kur**ê** yê baş. Ev herdu nêr in. Yanî bav baş e.
- Kur**ê** ya baş. Pêşî nêr e, paşî mê ye.
- Keça yê baş. Pêşî mê ye, paşî nêr e.
- Kur**ên ên** baş/ keç**ên ên** baş. Peyzo.

Çaxê *serpeyv* bibe nav û *kombêj* û ku piştî wê bê, divê pergara **ku**-yê jî piştî wê bê. Hingê hersê ji bo **serpeyvê** dibin pêrohnî û **ku** tevlî *kombêjê* jî ji bo *serpeyvê* dibin *pesinde*. Weke

- Kurê **ku** dixwênî, baş e.
- Keça **ku** dixwênî. baş e.
- Keçên/ kurên **ku** dixwênin, baş in.

Gava *pesin* di serî de bê û *kombêj* piştî hersêkan bê, divê şûnbêjeyeke berfireh piştî pesin bê. Ew şûnbêj dibî **peyva nîvrê**, ew kombêj ji bo **berpeyva şûnbêjê** dibî pesin û pê dibî **hemîdar**. Weke:

- Baş ew e ê ku bixwênî.
- Baş ew e ya ku bixwênî.
- Baş ew in yên ku bixwênin.

Bêjeyên **baş** serpeyv in, bêjeyên **ew e - ew in** berpeyv in. Heçîka **ê û yên** in, pergareş pesinvan in. Bêjeya **ku-yê**, pergara pêşvegerê ye. Bêjeyên **bixwênî-bixwênin**, pesindan in. Pesinva û pesinva, li ser hev jî bo şûnbêjê dibin pesinda. Weha reng e eger nav jî di serî de bê wilo ye, weke:

- Kur ew e ku bixwênî.
- Keç ew e ku bixwênî.
- Kur/ keç ew in ku bixwênin.

Di van herdu nifşan de çêdibî ku tu şûnbêjeyê bînî serî. nav û pesin bikî berpeyv **Weke**

- Ew kur e / ew keç e ku bixwênî.
- Ew kur e / ew keç e ku bixwênî.
- Ew kur in / ew keç in. ên ku bixwênin.

Di vî nifşî de tu dikarî **ê, a, ên**-ê nebêjî. **Weke**

- Ew kur e / ew keç e ku bixwênî
- Ew kur in / ew keç in ku bixwênin

Hem di vî nifşî de tu karî **ê, a, ên**-ê bînî serî. **Weke**

- **Ê** baş ew e ku bixwênî.
- **A** baş ew e ku bixwênî.
- **Ên** baş ew in ku bixwênin.

KARÊ PERGARAN

Karê Pergaran (ji, bi, di, li) ev in:

Ji bêdûvik e, ji bo *jêderê* ye û bêwestîn e. Weke:

- **Ji** wir hat.
- **Ji** te merivî.

Ji-ya digel dûvikê **re**-yê, ji bo berdestiyê ye. Weke:

- **Ji** te **re** ye. Yanî li ber destên te ye.

Hem **ji**, ji bo **kedmendîyê** ye. Weke:

- **Ji** te **re** hat. Yanî ev tişt ji keda te çêbûye.

Ji-ya digel dûvikê **ve**-yê. Ev, ji bo xuyarexê ye. Weke

Ji vir **ve** hat/ **ji** wir **ve** hat. Aliyê hatina wî/wê, xuya ye.

Ji-ya digel dûvikê **de**-yê. Ev, ji bo xuyaşopê ye. Weke

Ji vir **de** hat/ **ji** wir **de** hat. Yanî şopa hatî nê bi xwe dibêjî.

Bi, bi vîna *hode* û bê dûvik tê. Weke

Bi te hat/ **bi** te çû/ **bi** te xwar. Yanî bi *hodeya* te hat, çû û xwar

Bi bi vîna yektîyê tê. Weke

Nan **bi** avê xwar. Yanî herdu kirin yek.

Bi-ya digel dûvikê **re**-yê. Ev, bi vîna hevaltiyê tê. Weke

Bi wî **re** hat/ **bi** te **re** xwar. Yanî bi te re, bi

wî re bû heval.

Bi-ya digel dūvikê **ve**-yê. Ev, ji bo hewarê tê. Weke:

- **Bi** te **ve** hat/ **bi** wî **ve** çû. Yanî ji bo alîkariya te/wî hat û çû.

Heger **bi** digel **bû** yan **kir**-ê bê, dibî vîna zeliqîna pê ve. Weke:

- **Bi** te ve **bû**/ **bi** te ve **kir**. Yanî bi te ve leyf-sand.

Weha reng e ev digel hemî demgîran jî weke **bi** te ve hat, yanî **bi** te ve zeliqî bû û **bi** te re hat çêdibî.

Bi-ya digel dūvikê **de**-yê. Ev, bi vîna windabûna tê de tê. Weke

Bi wir **de** hat/ **bi** te **de** çû. Yanî *di wir de winda bû/ di te de winda bû*

Di-ya digel dūvikê **de**-yê. Ev, bi vîna rawestîna û windabûnê tê. Weke

- **Di** wir **de** rûnişt/ **di** wir **de** xwar.

Heger tu bêji, *di wir de hat*, yanî di hindurê *lezokê* de hat

Di-ya digel dūvikê **re** û **ve**-yê

Ev dūvik bi vîna xuyabûna şopekê tîn. Weke

- **Di** wir **re** hat/ **di** wir **ve** hat. Yanî şopa hatinê tê naskirin.

Li-ya bêdûvik, bi heft haweyan tê.

Ev **li**, bi vîna westînê tê. Weke:

1- **Li** wir rûnişt/ **li** wir xwar.

Hem **li** bi vîna gorhevî tê. Weke:

2- Ev **li** te tê. Yanî li gor te ye.

Hem **li** bi vîna gihanê tê. Weke:

3- **Li** te ket. Yanî gihate.

Hem **li** bi vîna jorbûnê tê. Weke:

4- **Li** wir danî. Yanî li ser wir danî.

Hem **li** ji bo hemberî tê. Weke:

5- Berê min **li** te ye. Yanî hemberê te me.

Hem **li** ji bo sipartinê tê. Weke:

6- Ev **li** min e. Yanî ev siparê min e.

Hem **li** ji bo vîna duristî tê. Weke:

7- Ev **lê** ye/ ev ne **lê** ye. Yanî ev durist e/ ev ne durist e.

Çaxê ev her çar rengên han ku **ji, bi, di, li** ne, bikevin ser şûnbêja tenha û wînda, nema şûnbêj tê gotin. Dî şûna wê de pergara **ê** tê gotin. Çaxê pergara **ê** bê, **bi** dibî **pê**. Weke:

- Ev **bi** wî ye: Ev **pê** ye.

Çaxê pergara **ê** bê, **di** dibî **tê**. Weke:

Ev **di** wir de ye: Ev **tê** de ye.

Çaxê pergara **ê** bê, **ji** dibî **jê**. Weke:

- Ev **ji** wî ye: Ev **jê** ye.

Çaxê pergara **ê** bê, **li** dibî **lê**. Weke:

- Ev **li** wî ye: Ev **lê** ye.

Kombêje:

Me berê gitiye ku *nav, demgîr, rengbêje, pergâr û dûvik* hene. Vêca em ê wan bi heve girêbidin ku bibin peyv, da mirov ji wan fêm bikin*.

Fêrpeyv:

Ev ew e ku bê gotin, ne bêjeyeke tenha ye, lê du-bêje ye û bêhtir in. Ew bêje divê ku bi heve bêne girêdan. Girêdan jî bi van çêdibe: **Destik, pergâr, çengel û dûvik**. Heger ne wisan be, ji bêjeyan nayê fêmkirin. Lê divê ku her du bêje li hev bikin û ne dijê hev bin. Ev hawe jî didu ne. a) **Hawegîr**. b)

Demhawe:

Hawegîr. Ji du bêjeyan çêdibe. Bêjeya pêşî *serpeyv* e, bêjeya paşî *paspeyv* e. Yanî di paşiya peyvê de tê.

Serpeyv

Serpeyv *Yekker*. du nifş in. 1- **Navê kes û tişt** / *navê nifş*. 2- **Berpeyv** *yekker*. Ev *Berpeyv* *Yekker* jî, sê nifş in: **Pesin, Hawegîr û Demhawe**.

Vêca ev herdu bi çî hawî bîn, çî weke van herdu kên ku me gotin û çî evên ku em ê bêjin, ji wan re dibêjim **hîm**. Yanî fêrpeyv bê van herdukan çênabî. Piştî em ê hinek tiştan bêjin ku ew **dês** in, yanî dîwar in. Hinek tiştên dî jî hene, ew **qaç** in û hinek dî jî hene ku ew **sitûn** in. Vêca divê ku **serpeyv û berpeyv** di van tiştên li jêrê de li gorî hev bin.

Li vir di fotokopiya destnivîsê de nîmra rûpelê 10 an nebun. Gelo Mele nivîskar bi şaşî wilo reqem dane rûpelan an ew rûpel wenda bûye?

- Tenha zo û peyzo, di nîşanan de.
- Nêr û mê, di pergaran de.
- Hevgirtin, di vînê de.

Serpeyv/ Berpeyv/ Yekker:

Serpeyv: Navê Kes.

Berpeyv: Pesin.

Weke:

- *Restem baş e.*

Bêjeya *Restem* serpeyv e, kes e, nêr e û tenha ye.

Bêjeya *baş* e berpeyv e, pesn e, nêr e û tenha ye.

Weke:

- *Restem baş in.*

Bêjeya *Restem* serpeyv e, kes e, nêr e û ne tenha ye.

Bêjeya *baş in* berpeyv e, pesn e, nêr e û ne tenha ye.

Weke:

- *Zînê baş e.*

Bêjeya *Zînê* serpeyv e, kes e, mê ye û tenha ye.

Bêjeya *baş* e berpeyv e, pesn e, mê ye û tenha ye.

Weke:

Zînê baş in

Bêjeya *Zînê* serpeyv e, kes e, mê ye û ne tenha ye.

Bêjeya *baş in* berpeyv e, pesn e, mê ye û ne tenha ye.

Ev **babûnî** ye, lê ku **ne** berî berpeyvê bê, dibe

bêbûnî. Weke:

- Restem **ne** baş e.
- Zînê **ne** baş e.
- Restem û Zînê **ne** baş in.

Yekker

Herdu Yekker:

Serpeyv: Navê Tişt.

Berpeyv: Pesin.

Weke:

- Hirço har e/ Hirço har in.

- Rindê har e/ Rindê har in.

Di vir de Hirço navê gayekî ye û Rindê jî navê çê-
lekekê ye.

Tu bizan!

Çaxê ku navê kes û tişt ne *tenha* bin, *vin* ew e ku
çi bi yekî (mirov) yan tiştê ku bi wî navî bin be.

Weke:

- *Resten û Zîn baş in*. Yanî çi mêr û jinên ku
navên wan Restem û Zîn bin, ew tev baş in. Hem wilo ye:

- *Hirço û Rindê baş in*. Yanî çi ga û çêlekên
ku navên wan Hirço û Rindê bin, ew tev baş in.

Ev hawe *serpeyv*, navê *nifş*

- *Bar giran e/ bar giran in*.

Dar geş e/ dar geş in.

Serpeyv: Navê kes, tişt û nifş.

Berpeyv: Hawegîr.

Weke:

- *Restem/ Zînê serdar e*. Kes, nêr û mê, *tenha*.

- *Restem/ Zînê serdar in*. Kes, nêr û mê, *ne تنها*.

- *Hirço parêzvan e/ Rindê parêzvan e. Tenha.*
- *Hirço û Rindê parêzvan in. Ne tenha, navê tişt, nêr û mê.*
- *Zilam dewlemend e/ jinik dewlemend e.*
- *Zilam dewlemend in/ jinik dewlemend in.*

Navê nifş, nêr û mê:

Serpeyv: Bi pergar.

Berpeyv: Bê pergar û yekker.

Di vî hawî de serpeyv pesin jî çêdibî. Weke:

- *Ê baş, baş e/ ya baş, baş e. Nêr û mê, tenha.*
- *Ên baş, baş in. Nêr û mê, tenha.*

Navê vî nifşî. *dupesnî* ye. Bi vî hawî *berpeyv* çêdibî.

Navê kes, tişt û nifş. Weke:

- *Ê baş Restem e/ ya baş Zîn e. Tenha.*
- *Ên baş Restem, Zînê ne. Netenha*
- *Ên baş zilam in/ ên baş pîrek in. Navê nifş.*

Ev hawe çêdibî berpeyvê hawegîr. Weke:

- *Ê baş Serdar e*
- *Ya baş Serdar e.*
- *Ên baş Serdar in.*

Serpeyv: Hawegîr.

Berpeyv: Pesin û hersê nav.

Weke:

- *Serdar baş e/ baş in.*

- *Serdar zilam e/ zilam in.*
- *Serdar Restem e/ Restem in.*
- *Serdar Zîné ye/ Zîné ne.*

Serpeyv: Hawedar û pergar.

Berpeyv: Pesin û hersê nav.

Weke:

- *Ê Serdar Restem e/ Serdar Zîn e.*
- *Ên Serdar Restem in/ Zîn in.* Netenha.
- *Ê Serdar Hirço ye/ Rindê ye.* Tenha.
- *Ên Serdar Hiço ne/ Rindê ne.* Netenha.
- *Ê Serdar zilam e/ jînik e.* Tenha.
- *Ên Serdar Zilam in/ jînik in.* Netenha.
- *Ê Serdar baş e/ ya Serdar baş e.*
- *Ên Serdar baş in.*

Serpeyv: Hawegîrê Pergarî.

Berpeyv: Pesnê Pergarî.

Weke:

- *Ê Serdar, ê baş e/ ya Serdar, ya baş e.*
- *Ên Serdar, ên baş in.*

Bi vî hawî berpeyv hersê çênabîn. Bi vî hawî mi-
rov dikare *berpeyvê pesin* bibe şûna *serpeyvê ha-*
wegîr Weke

Ê baş, ê Serdar e/ ya baş, ya Serdar e.

Ên baş, ên Serdar in. Netenha.

Çêdîbî ku mirov van tevan biki *fêrpeyvê nebûnî,*
an alîkî tenê biki *bêbûnî.* Çaxê serpeyv û berpeyv
herdu ji yek navî bin, çênabî. Weke:

- *Restem, Restem e.*

- *Hirço, Hirço ye.*

- *Zilam, zilam in.*

Çaxê bi vîna bêguhertin, yanî her li ser navê xwe
û zilamiya xwe bî çêdibî.

Lê çaxê herdu her yekê ji navekî dî bin, çêdibî.
Weke:

- *Restem zilam e/ Zînê jin e.*

- *Restem û Zînê zilam in.*

Weha ye çaxê ku mirov vê vajî bikî. dibe fêrpeyvê
pêş û paş. Weke

- *Zilam Restem e/ jin Zînê ye.*

Ev, fêrpeyvê pêş û paş e.

Serpeyv û Berpeyvê Şûnbêje:

Şûnbêj: Berfireh û pesin.

Serpeyv Şûnbêj/ *berpeyv*, hersê nav. Weke

*Ez Restem im/ Zîn im/ Hirço me/ Rindê me/
zilam im*

Tu Restem î/ Zîn î/ Hirço yî/ Rindê yî/ zilam î.

*Ev-ew Restem e/ Zîn e/ Hirço ye/ Rindê ye/ zi
lam e.*

*Evana-ewana Restem in/ Zîn in/ Hirço ne/
Rindê ne/ zilam in.*

*Ez baş im/ tu baş î/ ev-ew baş e/ evana-ewa-
na baş in.*

Serpeyv: Pesnê pergarî.

Berpeyv: Şûnbêj.

Weke:

- Ê baş ez im/ tu wî/ ew e/ em in/ hûn in/ ev in/
ew in.

Heger çaxê pesin bê pergar bibî serpeyv, çêdibî,
lê dibî fêrpeyvê pêş û paş. Weke:

- Baş ez im/ tu wî/ ew e/ em in/ hûn in/ ev in/ ew in.

Weha reng e hersê nav serpeyv û şûnbêje jî ber-
peyv. lê dibî fêrpeyvê pêş û paş, weke.

- Restem û Zînê, ez im/ tu wî/ ev e/ ew e/ em in/
hûn in/ ev in/ ew in/ evana ne/ ewana ne.

Şêr ez im/ tu wî/ ev e/ ew e/ em in/ hûn
in/ ev in/ ew in/ evana ne/ ewana ne.

Serpeyv û Berpeyvê Duker:

Serpeyv ku nav bî yan şûnbêja fireh bî û pergara
xwepêgîtinê di pey de be. çêdibî ku berpeyv jî çî
nav bî û çî şûnbêja berteng bî. Weke

Restem, ê Xusro ye - Zînê, ya Xusro ye.

Restem, ê Zînê ye/ Zînê, ya Restem e.

Restem, ên Zînê ne - Zîn, ên Restem in.

Di vir de serpeyv duker e Çiku ê-ya di vir de, di
şûna kur û keç de ye. Yanî di şûna nav de ye. Weke.

- Ez, ê Restem im/ ez, ê Zînê me.

- *Tu, ê Restem î/ tu, ê Zînê ye.*
- *Ev-ew, ê Restem e/ ..., ê Zînê ye.*
- *Em-hûn-evana-ewana, ên Restem in.*

Di vir de serpeyv duker e, berpeyv yekker e û nav e. Weke:

- *Ez, ê xwe me/ ez, ê te me.*
- *Tu, ê min î/ tu, ê xwe ye.*
- *Ev-ew, ê xwe ye/, ê xwe ye.*
- *Em-hûn-evana-ewana, ên xwe ne.*

Ev serpeyv şûnbêja fireh e, duker e û berpeyv şûnbêja berteng e. Weke:

- *Ez, ê te me/ ez, ya te me.*
- *Tu, (y)ê min î/ tu ya min î.*
- *Ev-ew, ê te ye/ ev-ew, ya min e.*
- *Em-hûn-evana-ewana, ên vî ne.*

Serpeyv şûnbêja berfireh e û pergarê rengnav pê re ye. Berpeyv şûnbêja berteng e û pergarê rengnav berî wê tê. Weke

Ez, ê ya te me. Yanî, ez kurê keça te me.

Di vir de çênabî ku du rengnav yek bin. Weke:

- *Ez, ê ê te me.*

Di vî hawê li jorê de, divê ku yek ji herdu **ê**-yan bibî navekî heşkerî. Weke:

- *Ez, ê kurê te me.*

- Ez, kurê ê te me: Ez, kurê hevalê te me.
- Ez, ya kurê te me.
- Ez, keça ya te me: Ez, keça hevala te me.

Serpeyv, şûnbêja berteng û pergarê rengnav ku berî wê tê, berpeyv pesin û hersê nav e. Weke:

- Ê min, Restem e/ Hirço ye/ dar e- nêr.
- Ya min, Zîn e/ Rindê ye/ zerik e- mê.

Ên we/ me/ vana/ wana Restem in/ hirço ne/ dar in- netenha.

Ên we/ me/ vana/ wana Zîn in/ Rindê ne/ zerik in- netenha.

Vajiya wê jî eva han e

- Restem/ Hirço/ dar ê min e/ ên min in.
- Zîn/ Rindê/ zerik ya min e/ ên min in.

Herdu şûnbêjen berteng û herdu pergarên rengnav Weke

- Ê min, ê min e.
- Ya min. ya min e.
- Ên min, ên min in.

Herdu şûnbêjen bertireh, bêpergar û bêkêmî. Weke

- Ez, ez im/ tu, tuwî/ ev, ev e/ ew, ew e/ em, em in/ hûn, hûn in/ evana, evana ne/ ewana, ewana ne.

Ev hawe digel pergarê çênabî. Weke.

- Ê ez, êz im/ ê tu, ê tiwe/ ê hûn, ê hûn in.

Hem ev hawe jî çênabî. Weke:

- Ê ez, ez e/ ez, êz e.

Herdu şûnbêjên berteng û bêpergar çi alîkî û çi jî du alî di van sê mînakên de çênabî. Weke:

- *Min, min e/ te, te ye/ we, we ye.*

- *Ê min, min e/ ê te, te ye/ ê we, we ye.*

- *Min, ê min e/ te, ê te ye/ we, ê we ye.*

Naxwe şûnbêja berteng divê pergar di herdukan de bê ta ku bibin serpeyv û berpeyv. Weke:

- *Ê min, ê min e/ ên we, ên we ne.*

Herdu ji hersê navan û rengnav li pêş. Weke.

- *Ê Restem, Xusro ye/ ya Zînê, Zîvê ye.*

- *Ya Restem. Zînê ye/ ê Zînê, Xusro ye.*

- *Ên Resteman, Zîn in/ ên Zînan Xusro ne.*

Herdu hersê nav pergar, piştî yê pêş. Weke

- *Restem, ê Xusro ye/ Zîn, ya Xusro ye.*

- *Zilam, ên Xusro ne/ jin, ên mêrn in.*

Herdu hersê nav û pergar li pêş û nêvî. Weke

- *Ê Restem ê Xusro ye/ ya Zînê ya Zînê ye.*

- *Ên Restem ên Restem in/ ên Zînê ên Zînê ne.*

- *Ên Resteman ên Resteman in.*

- *Ên Zînan ên Zînan in.*

Herdu duker, dunav û balxwegir. Weke:

- *Kurê Restem, kurê Xusro ye.*

- *Kurê Restem, kurê Restem e.*

Serpeyv, dunav, duker. Berpeyv, navekî kit. Weke:

- Kurê Restem, kur e.

- Keça Zînê, keç e.

Ê berpeyv ji bo hêjabûnê. Weke:

- Kurê Restem, Bengî ye.

- Keça Zînê, Jale ye.

Pergarê serpeyvê di nêvî de ye.

Serpeyv, pesnê digel rengnav/ berpeyv û pesin. Weke:

- Ê baş, baş e/ ya baş, baş e.

- Ên baş, baş in.

Serpeyv, navê pesinva, balxwegirê pesin û berpeyvya pesin. Di vir de herdu kerên serpeyvê dibin pesingîr û pesindar. Weke

Kurê baş, baş e/ keça baş, baş e.

Kur û keçên baş, baş in.

Serpeyv, navê xwepêgir û balxwegirê pesin. Berî wê rengnavê xwepêgirtinê ya berpeyvya pesin. Weke:

- Kurê (y)ê baş, baş e/ keça ya baş, baş e.

Kurên ên baş, baş in.

Keçên ên baş, baş in.

Di vî hawî de berpeyv û hersê nav. Weke:

- Kurê (y)ê baş, Restem e.

- Keça ya baş, Zîn e.

- Kurên/ keçên ên baş, baş in.

Di vî hawî de berpeyv hawegir e. Weke:

- Kurê (y)ê baş, serdar e.
- Keça ya baş, serdar e.
- Kurên/ keçên ên baş, serdar in.

Bi vî hawî balxwegir û berpeyvê hawegir. Weke:

- Kurê (y)ê serdar, serdar e.
- Keça ya serdar, serdar e.
- Kurên/ keçên ên serdar, serdar in.

Ji van hemî serpeyvvan çi nifşên ku hebin, mirov dikare ducar bike. Ew di bin bi vîna gorhatinê. Weke:

- Serdar e, serdar e. Serdarî li gorî ye.
- Kurê ê serdar, serdar e.

Mirov ev hemî nifşên serpeyvê dikarî *berpeyvê* wan bikî *navwar* û *navdem*. Belê divê pergarek ji van her çarên li jêrê di serê herdukan de bê ku **bi**, **di**, **li**, û **ji** ne. Weke:

a) **Şûnbêjê Navwar**.

1- Restem **bi** wir de ye/ **di** wir de ye. **li** malê ye/ **ji** malê ye.

b) Navwarê Nav:

- 1) Şêrdar **li** wir e/ **li** malê ye.
- 2) Ê baş **li** vir e/ **li** malê ye.
- 3) Serdar **li** vir e/ **li** malê ye.
- 4) Ê Serdar **li** vir e/ **li** malê ye.
- 5) Ê Serdar, ê **li** vir e/ ê **li** malê ye.
- 6) Ez **li** vir im/ ez **li** malê me.
- 7) Ez, ê **li** vir im/ ez ê **li** mal im.
- 8) Ez ê ya **li** vir im/ ez ê ya **li** mal im.
- 9) Ez ê kurrê **li** vir im/ ez ê kurrê **li** mal im.
- 10) Ê min **li** vir e/ ê min **li** mal e.
- 11) Restem. ê **li** vir e/ Restem. ê **li** mal e.
- 12) Restemê min **li** vir e/ Restemê min **li** mal e.
- 13) Ê min. ê **li** vir e/ ê min. ê **li** mal e.
- 14) Ê Restem **li** vir e/ ê Restem **li** mal e.
- 15) Ê Restem. ê **li** vir e. ê Restem, ê **li** mal e.
- 16) Kurê Restem **li** vir e/ kurê Restem **li** mal e.
- 17) Kurê Restem evê **li** vir e/ kurê Restem evê **li** mal e.
- 18) Ê kurê Restem **li** vir e/ ê kurê Restem **li** mal e.
- 19) Kurê Restem evê **li** vir e/ kurê Restem ewê **li** mal e.
- 20) Kurê baş **li** vir e/ kurê baş, ê **li** mal e.
- 21) Kurê baş, ê **li** vir e/ kurê baş, ê **li** mal e.
- 22) Kurê ê baş **li** vir e/ kurê ê baş **li** mal e.
- 23) Kurê Serdar **li** vir e/ kurê Serdar **li** mal e.
- 24) Kûrê ê Serdar **li** vir e/ kurê ê Serdar **li** mal e.
- 25) Ê kurê Serdar **li** vir e/ ê kurê Serdar **li** mal e.

Weha reng e pergara **bo**-yê jî weke **bi, di, ji** û **li**-yê piştî van her bîst û şeş navwar û navdemîyan tê (Şûnbêjê Navwar û Navwarê Nav) û dikevî ser şûnbêjê berteng. Weke:

- Kar-xwarin, vîn-şêr, Restem-dar.
- Serdar **bo** te ye/ **bo** vir e/ **bo** mal e.

Vêca bê (ka) çilo navê kes û nifş û pesnê gel, pergar dibin ser peyv. Weha reng e bêjemak, hawedarê xweser, peymak, navê winda, vînî û livînî tev dibin serpeyv. Weke:

- Xwarinan xwarine- ducarî.
- Xwarin bo te ye/ xwarin ji te re ye.
- Xwarin bi te re ye/ xwarin di dawê de ye.
- Xwarin li wir e/ xwarin baş e.

Hawegîrê peymak:

- Karê wî weke kar e- pesnê sitewr.
- Ê mirî mirî ye/ ê mirî winda ye.
- Ê xwere xwere ye/ ê xwere xurt e.

Bêjemak bi her hawî dibî serpeyv û berpeyv, belê çaxê ku hersê nav bibin berpeyv divê ku pergawa xwepêgirtinê di pey de bê. Weke:

- Xwarin ya Restem e/ ya şêr e.

Lê eger bêjî: *Xwarin Restem e, çênabî.*

Tenhagira Serpeyv:

Hersê nivşên nav û bê rengnav dibin serpeyv, weke:

- Restem/ Şêro/ zilam, xurt e.

Pesnê sitewr digel pergarê serpesnî:

- Ê baş mêr e.

Pesnê sitewr ê bêpergar, lê dûvikê **o-ê** herdu pesnan dikin nêr û mê, yan dikin nav. Weke:

- Başo sist e/ Qencê sipehî ye.

Hawegîrê nav digel rengnavî û bêyî wî evê bi nîşan. Weke:

- Serdar xurt e/ ê Serdar xurt ê.

Hawegîrê peymak digel pergarê pesn û rengnav.

Weke

- Ê zane jîr e/ ê zanewer jîr e- rengnav.

Şûnbêja berfireh. Weke:

- Ez baş im.

Şûnbêja berteng digel rengnav û bê wê. Weke:

- Min xwariye/ ê min baş e.

Bêjemak hemî. Weke:

- Xwendin baş e.

Tenhagirê ku nabî serpeyv:

Pesin bê rengnav û pergar (nabin serpeyv). Weke:

- Baş xurt e.

Şûnbêja berteng bê rengnav û pergar. Weke:

- Min baş im.

Hawegîrê peymakê bê pergar û rengnav. Weke:

- Zanewer baş e.

Demhawe tev ji berê ve. Weke:

- Xwariye/ wê bixwî/ dixwî/ bixwe.

Pergar, nîşan, dûvik, tîp, rengnav û rengbêje çênabin. Weke:

- Ê baş e/ wend baş e/ o baş e/ a baş e/ kanî baş e.

Ev herdu nifşên paşî dibin serpeyv û berpeyv, çaxê bi vîna çiraze bin. Weke: *Xwariye* û *xweşik*. Yanî çiraza (nivîsîn) wê xweşik e. Weha reng e yên dî tev wilo. Ê navwar û navdem jî dibine serpeyv, bi qewlê ku pergarek ji her çaran di serî de bê. Weke:

- Ê li vir baş e/ ê ji wir baş e/ ê bi vir ve baş e/ ê di vir de baş e/ ê bo te baş e.

Tenhagira Berpeyv:

Tiştê ku dibî berpeyv.

Çi tiştê ku dibî serpeyv, dibî berpeyv jî û çi tiştê nebî serpeyv, nabî berpeyv jî. Lewra ji bil demhawayê hemî dibin berpeyv. Weke:

- Restem xwariye/ dixwar/ wê bixwî (bixwe).

- Şêro xwariye/ dixwar/ wê bixwî.

- Zilam xwariye/ dixwar/ wê bixwî.

Heçî *warnav* dibin serpeyv û berpeyv, çaxê pergarê pesin beriya wê bê. Lê divê pergarek ji her çaran pê re bê ku **li**, **ji**, **di** û **bi** ne. Weke:

- Ê **li** vir/ ê **ji** vir/ ê **di** vir de/ ê **bi** vir ve-serpeyv.

Çaxê (*warnav*) bibî berpeyv, tîpa **ê** pê ve nayê. Weke:

- Restem ji vir e/ di vir de ye/ bi vir ve ye/ li vir e- berpeyv.

Heçî *navdem* e nabî berpeyv, lê ku demhawek bê, dibî berpeyv. Dîsa divê yek ji her çar pergaran (**di**, **ji**, **bi** û **li**) dî serî de bê. Weke:

Restem **di** êro de çû.

Restem **ji** doh de pevivi.

Restem **bi** sibehê re kar dibî.

Restem **li** salê dinerî.

Çaxê (yek ji her çar pergaran) dî serî de bê, nabî serpeyv, lê dibî *navwarê pêşketî*. Weke

Ji doh ve Restem çû. Va ye (ji vir de) bûye nardemê pêşketî.

Herçî *navwar* e ku demhawe dî pev de bê, ew dibî karlêderê pergarî. Weke

- Restem li vir raza.

Restem: Serpeyv e.

Raza: Demhawa bihurî ye.

Li vir: Navwarê *razayê ye*.

Pergarê **bo**-yê dibî berpeyv û nabî serpeyv. Lê di-
vê ku tim û tim jê re navek an şûnbêjek bibî balx-
wegir. Weke:

- Restem **bo** te ye/ Restem **bo** Zînê ye.

Çaxê ku **bo** bikevî ser demhaweyê çênabî, ji bil
ku **ku** bikevî ser demhawê. Weke:

- Restem hatiye, **bo** ku bixwênî.

Naxwe divê **bo** di navbera du fêrpeyvyan de bê û
merov dikarî **ji**-yê jî bixî ser **bo**-yê. Weke:

- Restem hatiye, *ji* **bo** ku rûnî.

Weha reng e **da** jî bi vîna **bo**-yê ye, lê **ji** nakevî
ser. Weke.

- Ez hatime, **da** ku bixwînim.

Ew (da) weke **bo**-yê nakevî ser navan. Naxwe çê-
nabî ku mirov bêjî **Da Restem e**. Lê ku fêrpeyvik
berî wê hebî dikevî ser nav. Weke:

- Xusro hatiye, **da** Restem herî.

Ev **bo**, **ku** û **da** hersê di navbera du fêrpeyvyan de
tên. Vêca divê fêrpeyvê paşî her nehatî bî, yê pêşî
bihurî bî û nehatî jî çêdibî. Weke:

- Restem hatiye **ku** herî.

- Wê Restem herî, **bo** tu razî.
- Wê Restem herî, **da** tu razî.

Heger fêrpeyveke nedemhawe berî fêrpeyvê bê, ev hersê jî (bo, ku, da) çêdibin, lê yê piştî wan divê demhawe bî. Weke:

- Ev baş e **ku** tu herî/ ev baş e **ku** tu çûbî.
- Ev baş e **da** tu herî/ ev baş e **bo** tu herî.

Ev **lê** di navbera du fêrpeyvan de tê û divê yek ji fêrpeyvan çî yê paşî û çî yê pêşî *babûnî* bî, yê dî jî *bêbûnî* bî. Weke:

- Ev hatiye, **lê** ev nehatiye.
- Ev nehatiye, **lê** ev hatiye.
- Evê bê, lê ev nayê/ ev nayê. **lê** evê bê.
- Ev hatiye, **lê** ev e bê.
- Ev nehatiye. **lê** ev nayê.

Heger di pey van (**lê**)yan de fêrpeyvên nedemhawe bîn, navê di hebûn û nebûnê de ku dijê hev bin ev in. weke:

- Ev hatiye, **lê** ev ne baş e.
- Ev nehatiye, **lê** ev baş e.

Di vî hawî de mirov dikarî serpeyvê/ fêrpeyvê paşî bavêjî. Weke:

- Ev hatiye, **lê** baş e.
- Ev hatiye, **lê** ne baş e.

Herçika fêrpeyvê ku di nûpeyv de nabin serpeyv
û berpeyv jî, ev in:

- Bi Xwedê tê (tu yê) bê- sûnd (sond).
- Xwezî tu neyê- lavekirin.
- Bere (bila) ew bê- fermanê winda.
- Bixwîne- fermanê pêşdana.
- Ma tê herî?- pirsiyar.
- Heger tu herî- qewlendî.
- Wa kurê hostel- bakirin.

Weha reng e çî pergar û rengbêjê ku di serê van
fêrpeyvyan de bîn, dîsa **bo-ku-lew-lewra-lê-da** na-
kevin ser wan. Naxwe pergar û rengnavê nêv du
fêrpeyvyan nayêne ku ew fêrpeyv ne berê bûbin.

Herçî fêrpeyvê nû, di pey de weke vayên me go-
tin, nabin tu tişt: ne xwedî kar, nekar, pêder û lê-
der, ne jî serpeyv û berpeyv.

Pêgirtek:

Me berê gotiye ku demhawe nabî serpeyv, belê çaxê ku tîpa **ê** digel **ku**-yê di serî de bân, ew herdu tevî *demhawê* dibin *serpeyv*. Weke:

- **Ê ku** bixwî/ ê ku xwendiyê.
- **Ê ku** dixwênî Restem e.

Va ye li vir, **ê û ku** tevî hersê demhawan dibin serpeyv û *Restem* dibî berpeyv. Naxwe mirov nikare wê di nehatî de bihêlî. Yanî mirov nikarî bêjî: *Ê ku wê bixwênî*.

Berpeyvê Demhawe:

Berpeyv çî nehatî, çî derkêlî, çî bihurî û çî fermana wînda bi çêdibî demhawe. Vêca pergara **wê** di nehatî de û **bere** (bîla) di fermana wînda de berî serpeyvê tên. Yanî ji demhawê qut dibin. Weke

Wê Restem herî nehatî

Bere Restem bixwênî fermana wînda.

Weha renng e bihurîye heger gomantî (gumantî) û tev. Weke

Wê Restem xwaribana/ xwaribûna/ xwaribî

Û çêdibî mirov piştî serpeyvê, *jî-yekê jî bânî*. Weke:

- Restem **jî** wê herî/ Restem **bere** herî.

Başqegotek:

Pergara **ne**-yê, ji berê ve dikevî ser demhawa bihurî û dikevî ser derkêlî. Weke:

- ...**nexwaribûna/ nexwaribana/ nexwariba/**
heye **nexwaribî/ xwezî nexwaribî/ nexwariye/**
nexwar- bihurî.

- ...**nedixwar-** derkêlî.

- **Bere** nexwî- fermanê winda.

- **Nexwe-** fermanê pêşdar.

Weha reng e çi pesn û navên ku hebin, weke:

- **Ne** baş e/ **nexwariye/ ne** serdar e/ **ne**
gundî ye/ **ne** zanîn e/ **ne** dar e.

Belê çaxê ku (**ne**) bikevî ser demhawa nehatî, yan bibî bersiva pirsê, ew **ne** dibî **na**. Weke:

- **Naxwênî/ naçî-** nehatî.

Ev (**na**)ya han bersiva pirsê ye.

Ev serpeyv kîja bî û berpeyv kîja bî, bê van herdukan fêrpeyv çênabî. Ji ber wilo, ji wan re tê gotin **him**. Û ji van herdukan pê ve, tê gotin **dês** yanî dîwar. Vêca çi **dêsê** ku hebin, di navbera serpeyv û berpeyvê de tên.

Piştî berpeyvê du tişt hene ku tên. Yek jê **karlêder** e, ya dî **navwar/navdem** ên bê pergar e ku ji wan re tê gotin **perr**. Ev herdu piştî derhawa yekxwedî tên. Weke:

- Ez rûniştîm.
- Ez rabûm.
- Ez giham salê.
- Ez hatim te.
- Ez karim te.
- Ez hinguvtim te.
- Ez ketim çalê.

Naxwe çi karlêderê ku di pey demhawa yekxwedî yan duxwedî de bê, ew jî dibî bi vîna navwar. Weke:

- *Ez hatim te.* Yanî ez hatim cem te.
- *Min ajote te.* Yanî (min ajot) hindirwê te.

Heye ku ne bi vîna navwar û navdem bî jî. Weke:

- *Ez karim te.* Yanî, ez karim bî te.

*

DÊS 1

Em ê niha dabêja *dêsê* bikin. Me berê got *dês* ew in ku di navbera serpeyv û berpeyvê de bên.

1- Balxwegir û Xwepêgir.

Balxwegir û *Xwepêgir* ew in ku pergara **ê**-yê berî wan bê û tu nîşan pê ve nayên. Lê çêdibî ku mirov duvikê **î**-yê di paşiya yê tenha de bênî û fêrpeyv pê nagihê serî. Çi tiştê ku dibî serpeyv, dibî balxwegir û **ê** dibî çengelê balxwegirê û (y)ê berî **ê** bî, dibî xwepêgir. Weke:

- Kurê Restem baş e.

Kur: Serpeyvê xwepêgir e.

Ê: Çengelê xwepêgir e.

Restem: Balxwegir e.

Baş: Berpeyv e.

E: Dûvikê berpeyvê tenha ye.

Çaxê ku balxwegir weke serpeyvê pesin bî, divê ku **ê**-ya rengnav berî wê bê, da ew pesin bibî gewde. Weke:

- Kurê **ê** baş xuya ye.

Kur: Serpeyv û xwepêgir e.

Ê: Çengel e.

Ê: Bi vîna kes, balxwegir e.

Baş: Pesnê **ê** ye.

Xuya: Berpeyv e.

Ye: Dûvikê berpeyvê tenha ye.

Şûnbêja berfireh dibî xwepêgir, lê nabî balxwepêgir. Weke:

- Ez, ê Restem im/ ez kurê Restem im- ev çêdibî.
- Ez, ê ez im/ Restem, ê ez im- ev çênabî.

Şûnbêja berteng dibî balxwegir, lê nabî xwepêgir. Weke:

- Restem, ê min e/ Restem kurê min e- ev çêdibî.
- Min, ê Restem e/ min kurê Restem e- ev çênabî.

Çaxê xwepêgir şûnbêja berfireh bî, mirov karî şûnbêja **xwe**-yê bikî balxwegir. Weke:

- Ez, ê xwe me/ hûn, ê xwe ne.

Vêca yek dibî serpeyv, ê dî dibî berpeyv. Yek xwepêgir e û yê dî balxwegir e.

2- Pesingîr û Pesinbêj:

Pesingîr serpeyv e. Çi tiştê ku dibî serpeyv, dibî pesingîr jî. Lê divê ku pesinbêj ne nav, ne bêjemak, ne demhawe û ne navê vîne bî, belê yek ji her şeş nîşên pesin bî. weke: *Baş, xweşik, bilind, sivik...*

Yan hawegîrê peymak bî, weke: *Mirî, ketî, xwêre, zane, xwende...*

Yan hawegîrê bi nîşan bî, weke: *Serdar, dewlemend, şivan, pezvan...*

Yan pesnê peynav bî, weke: *Rûşeng, laşnerm, sergerm, bêvilmezîn...*

Yan vajiyê wê bî, weke: *Şengrû, mezinser, pehn-sing, hûrçav...*

Yan hawê peynav ê peymak bî, weke: *Bavserdar, kurdewlemend, dêdikandar...*

Yan vajiyê wê bî, weke: *Serdarbav, dewlemend-kur, dikandardê...*

Yan hawê peynav ê peymak bî, weke: *Bavmirî, kurxwenda, dêzana...*

Yan vajiyê wê bî, weke: *Mirîbav, xwendakur, zanadê...*

Yan hawê pey navwar û navdem ê peymak bî, weke: *Livirmirî, îrozayî, hingahatî, vêgaçiwî...*

Yan dunav bî, weke: *Kurebav, keçebav, navsere, duserî...*

Yan dupesnê sêtîpî bî, weke: *Belereş, kurîsor, gewrîboz...*

Yan pesnê ducar ê sêtîpî bî, weke: *Harhare, pis-pise, sorsore...*

Yan dunavê vînî yê sêtîpî bî, weke: *Girgire, kinkine, jinjine, poşpişe...*

Yan dunavê dengî yê sêtîpî bî, weke: *Qîrçîre, hîrhîre, çîrçîre, zîrzîre, pitpîte...*

Yan nav û pergar û hawê peymak bî, weke: *Ser-jêkirî, derpêjêketî, avlêrijî...*

Yan pergar û nav û hawê peymak bî, weke: *Jirêketî, livirmirî, jigundkirî...*

Yan du navê ji hev û nîvpergar bî, weke: *Kurê kur, keça keç, bavê bav...*

Weha reng e hemî nîfşên ku me gotin, bi vî hawî ne, weke: *Başê baş, serdarê serdar, miriyê mirî...*

Yan pesn û bêjemakê bê dûvikê hindemî yê sitewr bî, weke: *Nûêrîş, zûêrîş, pirêrîş...*

Yan dunavê pergar ku di nêvî de bî, weke: *Ber bi hev, ling li dûv, ser bi por...*

Yan nav û pesin û hawê peymak bî, weke: *Sermezinbiwî* (sermezinbûyî), *sermezinkirî...*

Yan bêjemak û pesnê sitewr û peymak û vajiya wan bî, weke: *Xwarin xwarin, xwarinpir, pirxwarin...*

Yan navwar an navdemê digel nav bî, weke: *Peymak, dûvbav, serdev, berpâl...*

Yan navê bi dûvik ê pêhildanê bî, weke: *Çilmoyî, hilmoyî, gerpikî...*

Yan heger **ba** û **bê** berî navê vîne û bêjemakê hindemî û herdemî bî, weke:

a) *Bê êrîş, bê xwarin, bêxwedî, bêşengî...*

b) *Ba êrîş, ba xwarin, baxwedî, başengî...*

Yan **ne** di serê pesin û haweyê peymak û nîşandar û nav de bî, weke: *Ne baş, ne serdar, ne mirî, ne bav...*

Yan bêjemak û hawegîrê peymak bî, weke: *Tenhagir, xwarinxwer.*

Naxwe mirov çilo bêjeyan bigihênî hev çi duker, an sêker, an bi pergar û bê pergar, ew dibin pesin-

bêj. Belê divê **ê**-yek berî wan her bê.

Weha reng e fêrpeyvê demhawe çî bihurî û çî derkêlî û çî nehatî bî, divê ku pergara **ku**-yê jî piş-tî (tîpa) **ê**-yê, bê. Ew (pergar) fêrpeyvê dixî şûna bêjemakê û dikî pesinbêj. Weke:

- Zilamê ku xwariye, baş e.

- Zilamê ku dixwî, baş e.

- Zilamê ku bixwî, baş e.

Zilam: Serpeyv e û pesingîr e.

Ê: Pergara pesin e.

Ku: Pergara pêşvegerê ye.

Hersê fêrpeyv di cihê bêjemakê de dibin pesinbêj. yanî xwedîxwarin.

Baş Berpeyv e

E: Dûvikê berpeyvê tenha ye.

Yan pesnê raserê (**tir**)ê, yan pesnê raser ê *bijarî*, yan pesnê raser ê du pesnê ne ji hev, weke:

- Restemê baş ê baş hat.

- Restemê baş ê başan hat.

- Restemê zor-baş hat.

Yan pergare dêhindariyê bikevin ser navê kes, weke:

- Kurê min ê mîna/wekî temet rengê Restem (ku) baş e, hat.

Çaxê ku ev bikevin ser navê nifş, ew hingî ne rastî ye. Navê wê **dêhîndarê genda** ye, weke:

- *Kurê min ê mîna/ wekî temet rengê şêr hat.* Yanî di çelengiyê de *weke şêr e.*

- *Kurê min ê nan xwariye, xurt e.*

Ev li cem hinan çêdibî û li cem hinan çênabî. Ku neyê, pergara **ê**-yê çênabî, heger çêbî, vêca çaxê ku mirov pesin anî, yê pêşî çewa ku me gotiye, **wê** (**ê**) berî wê bê û çêdibî ku (**î**) jî bê. Weke:

- *Kurê min î baş hat.*

Pesnê didiwan û paştir jî wilo ye, weke:

- *Kurê min ê başê xwende ê nazik hat.*

- *Kurê min î başî xwende î nazik hat.*

Vêca pesinbêj çêdibî ku piştî serpeyvê bi xwe bê, weke:

- *Kurê baş hat.*

Va ye **baş**, piştî **kur** e. Û çêdibî ku piştî **balxwegirê** bê, weke:

- *Kurê min ê baş hat.*

Va ye **min** ji bo **kur-ê** balxwegir e, **baş** pesnê **kur-ê** ye û piştî **balxwegirê** ye.

Çaxê ku **ê** di pey **pesinbêjê** de neyê, ew dibî **pesinbêjê** nifir û zariyê. Weke:

- *Restem(ê) serserî nehat/ wey bibî serserî* ev nifir e.

- *Restem(ê) ciwamêr nehat/ wey bibî ciwamêr*- ev zarî ye.

DÊS 2

Pêrohnî:

Pêrohnî û bêrohnî divê yek kes/tişt bin. Ev piştî *serpeyvê* tê û navê *serpeyvê* dibî *bêrohnî*. Yanî qenc nayê naskirin, ne ku mirov pêrohniyekê di pey wê de bêjî.

Divê ku *serpeyvê bêrohnî* yek ji *şûnbêjê berfireh* bî û ew jî berî *berpeyvê* tê, lê **ê** berî wê û piştî wê nayê. Weke:

- Ez, kurê te kê m im.
- Tu, keçik sıpehî yî.
- Ev, xanî fireh e.
- Ew, gul geş e.
- Hûn, zilam mêr in.
- Em, jin tirsonek in.
- Ev, zilamane merd in.
- Ew, jinanane şeng in.

Werbêja. *Ez, kurê te kê m im:*

Ez Serpeyv e û bêrohnî ye.

Kur Pêrohnî ye

Ê Pergara balxwegirtinê ye.

Te Balxwegir e.

Kê m Berpeyv e.

Im: Dûvikê yekxwebêjê ye.

Wa me naskir ku ew kurê wî ye.

Hem çêdibî ku *serpeyv* nav bî jî, lê divê piştî *pê-rohniyê balxwegir* bê. Weke:

- Restem, kurê te mêr e.

Di vir de divê *kur* û *Restem* yek kes bin. Yanî ew *Restemê ku kurê te ye*. Heger ne ji hev bin, ew dibî *bang*. Weke:

- Restem! Kurê te mêr e.

Yanî: *Wa Restem! Kurê te mêr e*. Va ye *Restem* û *kur* ne yek in û *fêrpeyvê kurê te mêr e* dibî bersiva *bangê*.

DÊS 3

Xuyabeng:

Ev piştî *serpeyvê xwedîbeng* tê û wiha jî berî *berpeyvê* tê.

Çi tiştê ku pesin bî, çaxê dûvikên bêjemakê pê ve bîn, dibî *xuyabeng*.

Çi hawegîrê bi nîşan bî, çî bêjemakê bi nîşan çêdibî, çaxê ku pergareke **bi**-yê di serê wan de hebî, dibî *xuyabeng*.

Pesnê sernav bi dûvik û nîşan û bê herdukan çêdibî, hawegîrê *peymak* bi **ê**-ya bê nîşan çêdibî û nav piştî pergara **bê**-ya bi dûvik û bê dûvik tê. Navê duker jî bi pergar û bê pergar çêlbêje. Weke:

- Restem **bi** şengî hat- pesnê bi dûvik e.

- Restem **bi** serdarî hat- hawegîrê bi dûvik.

- Restem **bi** zanetî/ zanîn hat.
- Restem **bi** rûşeng/ rûşengî hat.
- Restem **bê** serî hat.
- Restem **bi** serserî hat/ serserîtî hat.
- Restem **bi** lez hat.

Werbêja: *Restem dev ji hev hat:*

Restem: Serpeyv e.

Dev: Perçê pêşî yê xuyabeng e.

Ji: Pergara dûrîhevê ye.

Hev: Pêgirta **ji**-yê ye. Ev hersê li ser hev (*dev+ji +hev*) ji bo Restem dibin *xuyabeng*.

Hat: Demhawa bihurî tevî şûnbêjê veşarî, berpeyv e.

Çaxê *xuyabeng* ku *fêrpeyv* bî. divê ku

- a) Fêrpeyv demhawe bî.
- b) Pergara **di** ya derkêlî tê de bê
- c) Pergara **û**-yê berî wê bê

Mirov dikar pergara **û**-yê berî wê neyîne, weke

Restem hat û dixwar yanî Restem hat û nan dixwar.

Xuyabengê dî jî çêdibî ku piştî berpeyvê bê. Weke

- Restem hat bi serbestî.
- Restem hat bi rûgeşî.

DÊS 4

Xuyanifşê Peyhijmar:

Ev navê nifş *Xuyanifşê Peyhijmar* e û berî berpeyvê tê, piştî hijmarekê tê, tîpa **ê** berî **û**-yê û piştî wê nayê. Weke:

- Yek zilam hat. Yanî zilamek hat.

- Du/ sê/ ça/ pênc/sed/ hezar... zilam hatin.

Werbêja: *Hezar zilam hatin.*

Hezar: Serpeyv e.

Zilam Ji bo serpeyvê nifşxuya ye.

Hat-in: Fêrpeyvya demhawe berpeyvê *zilam* e.

Heye ku nifşxuya (xuyanifş) piştî pêrohnîyê jî bê.
Weke

Min sed qutî rûn kirîn.

- Restem deh melû giya çinî.

Werbêja: *Min sed qutî rûn kirîn.*

Min: serpeyv e.

Sed Karpêder û hijmar e.

Qutî: Pêrohnî ye.

Rûn: Nifşxuya ye.

Kir: Demhawa bihûrî ye.

În: Nîşana peyzoyê ye.

Peygotinek:

Ev her pênc **dêsên** ku me gotin, berî demhawa yekxwedî û demhawa dusêxwedî tên. Vêca em ê niha dabaşa hinek tiştan bikin ku tenê berî demhawa dusêxwedî tên û ji bo ya yekxwedî çênabin.

DÊS 5

Karpêder:

Çaxê demhawe duxwedî bî, ev karpêder piştî ser peyvê tê. Em karin navê vê serpeyvê bikin **karjêder** jî. Kar, bi hatina vîna karpêderê çêdibî. Yanî baş xuya dibî ku çi navê hebî, bê ku mirov pergara **ê-yê** bînî, çêdibî. Lê çaxê pesin bî, divê ku **ê-yek** pê re bê. Ev jî du nifş in: a) **Xweser**, b) **Pergarî**.

a) Heye *xweser*. Bê pergarên **ji, bi, di** û **li-yê**.

b) Heye *pergarî*. Yanî ev her çar (ji, bi, di, li) di-kevin serê. Ew jî li gor demhawaya pêşî çêdibî. Weke:

- Min nan xwar.
- Restem pelokê xwend.
- Min **li** Restem xist.

Werbêja: *Min nan xwar*.

Min Serpeyv e.

Nan Karpêder e.

Xwar: Demhawa duxwedî ye. Ev yê *xweser* e.

Ê-ya pergarî berî demhaweya ku bê pergar e tê û karpêder jê re nayê.

Werbêj:

Min: Serpeyv e.

Li: Pergara balveçûnê ye.

Restem: Karpêderê pergarî ye.

Xist: Demhawa bihurî ye.

Çaxê mirov pergarê neyênî, divê karpêderê xweser jê re bê, lê wê vîna demhawê bibî bi hawekî dî. Weke:

- *Min Restem xist.* Yanî, min ew li qadê dirêj kir.

Çaxê ku karpêderê pergarî tenê jî tê, dîsa karpêderê xweser ê negotî heye. Weke çaxê tu bêjî: *Min lê xist.* Yanî, *min şeqam li wî xist.* Ji ber wilo mirov karî tim karpêderê xweser û pergarî herdukan bêjî. Belê divê ku her karpêderê xweser berî karpêderê pergarî bî. Weke:

- Çûkan li garis danîn. Yanî çûkan xwe li garis danîn.

- Min di malê de xwend. Yanî min pelok di malê de xwendin.

Min bi Restem kir. Yanî min xap bi Restem kir. Ev karpêderên pergarî, berî demhawên yekxwedî jî tên. Weke:

- Ez **di** vir de hatim.

- Te **bi** vir de bazda.

- Tu **ji** vir ve hatî.

- Hûn **li** wir razan.

Peygotinek:

Ev karpêder li gor hatina pergaran tê navdan. Naxwe her pergarek, navek lê heye. Çaxê **bi** pê re bê, dibî **ê** û hevalê pêderê. Çaxê **ji** pê re bê, dibî **ê** û destpêka jêderê. Çaxê **di** pê re bê, dibî **ê** û derwarê têderê. Çaxê **li** pê re bê, dibî **ê** û serwarê lêderê. Çaxê **bo** pê re bê, dibî **ê** û ciwêtê boderê.

DÊS 6

Derdemî:

Heçika *derdemi* ne, ev in:

- Çaxek jê tê zanîn.
- Berî berpeyvê tê.
- Bê pergar tê.
- Bi pergarê re tê.
- Şûnbêja bertilî û berteng berî wê tèn.
- Berî demhawa yekxwedî û dusêxwedî tê.

Weke

- Ez rojekê hatim/ rojekê min danî/ rojekê min avêt.
- Ez bi roj hatim/ min bi roj danî/ min bi roj avêt.
- Ez wê rojê hatim/ min wê rojê danî/ min wê rojê avêt.

Mirov dikarî vê derdemiyê berî serpeyvê jî bînî.

Weke

- Rojekê bi roj, wê rojê ez hatim/ rojekê bi roj,

wê rojê min danî/ rojekê bi roj, wê rojê min xwar.
Ev **berî** û **piştî** herdu jî derdemiyê xweser in.

Peygotinek:

Me berê gotiye ku çî tiştên di navbera serpeyv û berpeyvê de tîn, ji wan re **dês** tê gotin û va me şeş nifşên *dêsê* gotin. Tiştên ku piştî berpeyvê jî bîn, ji wan re **per** tê gotin.

*

PER 1

Karlêder:

Çi tiştê ku dibî serpeyv, dibî karlêder jî. Çaxê ew tişt pesin bî, divê ku **ê** berî wî bê. Şûnbêjê berteng dibî karlêder û piştî demhawa yê sêxwedî tê, weke bêjemakê: *Daxin, xistin, avêtin, kutan, gihandin*. Keywasa wan ev e ku merov karibî demhawa şûbê-jeke berteng piştî wê bînî. Ewya sêxwedî ye. Weke:

- Min gihande wan. Yanî *min hewar gihande wan*.
- Min avête wan. Yanî *min kevir avête wan*.
- Min xiste sitiwê wî. Yanî *min sûc xist sitiwê wî*.
- Restem avête Xusro. Yanî *Restem kevir avête Xusro*.
Ev hawe *yekkarî* jî çêdibî.

Werbêja: *Restem kevir avête Xusro*.

Restem: Serpeyv e.

Kevir: Karpêder e (dêse).

Avête: Demhawa sêxwedî ye, tevî karpêderê veşarî berpeyv e.

Xusro: Karlêder e (per).

Naxwe çaxê ku ji peyvê bê fêrkirin, mirov karî karpêderê nebêjî.

Awirek:

Hinek car **palek** tê gotin ku karpêderê wê derhiş an winda bî. Hingê *paleka* yekê gende ye, bi rastî ye lê ji wilo pê ve çênabî ku tişteki dî bêjin. Weke:

Min hewar gihande te. Va ye hewar nakevî nav destên mirov ku tu bigehênî hinekan, lewra deng e. Naxwe dibê: Min hewar gihande guhên te.

Carna **palek** ne di cihê xwe de tê gotin. Weke: *Min hewar kire te/ min hewar xiste te*, ev çênabin. Yan: *Min hewar kire guhên te*, ev jî çênabî. Lewra ne li cem bû, deng nekiriye.

Evê han jî ne li cih in, weke tu dibêjî: *Min hewar got û min bakir te/ min alîkarî li windayê te û ji te xwest*, ev ne li cih in.

PER 2

Derwar:

Derwar ev e ku cihik ji cihan jê tê zanîn. Ev, bê pergar e û piştî demhawa berpeyvê tê. Herweha piştî demhawa yekxwedî, duxwedî û sêxwedî jî tê.

Ya yekxwedî, weke *Ez hatim vir*.

Ya duxwedî, weke *Min kevir danî vir*.

Ya sêxwedî, weke *Min kevir avête vir*.

Awirek:

Ev *demhawa sêxwedî* ku karlêder pê re bê û ku tu bixwazî derwarî bênî, hingê ew *derwar* xweser çênabî, divê bi pergaran bî. Yanî du karlêderên xweser, bi hev re nayên. Weke: *Restem kevir avête Xosro vir*, ev çênabî. Lewra *Xusro* û *vir*, herdu kar-

lêder in. Lê çaxê ku tu bêjî: *Min kevir avête Xusro li vir, çêdibî. Lewra li vir, bi pergar e û divê her jî derdemî piştî karlêderê bê.*

PER 3

Karlêderê Hevrenî:

*Hevrenî yanî ji rengê demhawê ye û bêjemak e. Ev jî du nifş in: a) **Sosretî**, b) **Hijmarî/ pesnî**.*

a) Sosretî:

Ev ew e ku dema di serê wê de tê, dibe bêjemakê demhawa berî xwe. **Weke**

Min pelok xwend, çi xwendin!

Çi xwendin Karlêderê sosretî ye

b) Hijmarî/ pesnî:

Ev ew e ku dûvikê **ek** pê ve tê û piştî wê pesnekî qenc an neqenc tê û dibe bêjemakê demhawa berî xwe. **Weke**

- Min xwend, xwendinek baş.

- Min lê xist, lêxistinek dijwar.

Xwendinek baş û lêxistinek dijwar Karpêderên hijmarî û pesnî ne.

PER 4

Xuyabengê Fêrpeyv:

Xuyabengê Fêrpeyv, du nifş in: a) **Demhawê Derkêlî**, b) **Dunavîyê Bêpergar**.

a) *Demhawa Derkêlî:*

Mirov dikarî pergara **û**-ya civîndar di serê wan de bînî û dikarî neyênî jî. Lê gava ku **û** di vir de bê, ji bo civîn û xuyabengê herdukan e. Weke:

Restem hat/ Restem xwend/ Restem ditirsiya.

Ev, xuyabengê demhawa derkêlî ye. Vêca fêrpeyvê pêşî bihurî çêdibî. weke viyê ku me got, derkêlî û nehatî jî çêdibî. Lê kotekê pêşdar û kotekê winda herdu derkêlî çêdibin. Weke

Restenm dihat, ditirsiya.

Derkêliyê nehatiyê ku di vir de xuyabengê ji vî nifşê derkêlî bi divê pergara **ku**-yê jî di serê wê de bê. Weke

Wê Restem bê **ku** dixwênî.

Mirov dikarî pergara **wê**-ya nehatî jî, piştî **ku**-yê bînî. Weke

Wê Restem bê, **ku wê** dixwênî.

Werbêj: *Wê Restem bê, ku wê dixwênî.*

Wê: Pergara nehatî ye.

Restem: Serpeyv e.

Bê: Bi + hê.

Bi: Pergara nehatî ya babûnî ye.

Hê: Demhawa nehatî ye.

Ku: Pergara xuyabengî ye.

Wê dixwênî: Fêrpeyv in. Ev herdu li ser hev, ji bo Restem dibine xuyabeng.

Vêca mirov dikarî di serê hemî vanên me gotin de pergara **û**-yê jî bînî. Weke:

- Restem hat/ Restem xwend **û** dibêjî...

Restem wê bê/ Restem wê bixwênî **û** ku dihejî.

Lê çaxê ku berpeyvê herdu fêrpeyvyan demhawa derkêlî bin, hingî yê paşî nabî xuyabend, lê wê bi bî civandî. Weke:

Restem dixwênî û dikenî.

Çaxê ku mirov **û** yê nebêjî, dîsa civandiyê perga ra negotî ye. Weke:

Restem dixwend. dikenî.

Restem dihat. dikenî.

Di van herdu cihan de, dirist e ku mirov fêrpeyvê bikî xuyabeng jî. Heger derdemiyê fêrpeyvê paşî yê derkêlî ku berî demhawa berpeyvê bê, hingî divê ew fêrpeyv bibî xuyabeng. Weke:

- Restem çaxê hat, dikeniya. Yan: Çaxê Res-

tem hat, dikeniya.

Va ye *çax* di herdukan de derdemî ye û berî berpeyvê **hat**eyê hatiye. Fêrpeyvva *dikenîya* jî xuyabeng e.

b) Dunavîyê Bêpergar:

Xuyabengê fêrpeyv ê dunavî, bê pergar e. Ev digel **û**-yê û bê **û**-yê jî tê. Weke:

- Restem hat û serbilindn.
- Restem xwend, serbilind.

Heger mirov nîşana berpeyvê pê ve (bi)kî, divê pergara **ku**-yê berî wê bê. Weke:

- Restem hat **ku** serbilind e.
- Restem xwend **ku** serbilind e.

Va ye di vir de **e**-yek piştî fêrpeyvê **kuyê** di paşîya berpeyvê de hatiye.

Her fêrpeyvê ku dibî xuyabeng, çêdibî ku jê re şûnbêjek ji yên cihnişanên bertilî jî werî. Weke:

- Restem hat ku wa dixwênî
- Zilam hatin ku wane dipeyivin.

Paşgotek:

Şûnbêjê Cihnişan, du bêje ne **Va û wa**.

Ev bi du haweyan in: **Fêrpeyvî** û heye **Cihpivî**. Yên fêrpeyvî: **Ê** û **ha** ne. Ev ew in ku ji bo nav û şûnbêja berfireh dibin berpeyv, ji bo şûnbêja berfireh dibin pêrohnî û dûvikê şûnbêjê jî pê ve tê.

Weke:

- Ez va me/ ez wa me.
- Tu va yî/ tu wa yî.
- Ev-ew va ye/ ev-ew wa ye.
- Em-hûn-evana-ewana va ne/ ...wa ne/ ...va nin/ ...wa nin.

Ev ji bo nêzîk û ne dûr, berpeyv in:

- Ez, va ha me.
- Tu. wê/wa/wî ha yî.
- Ev-ew wê/wa/wî ha ye.
- Em hûn-evana ewana wê/wa/wî ha ne/ ha nin.

Werbêja *Ez, va ha me.*

Ez Serpeyv e.

Va: Pêrohnî ye.

Ha: Berpeyv e.

Me: Dûvikê tenha ye.

Restem wa ha ye/ zilam wa ha ne/ ev wa ha ye/ evana wa ha ne: Serpeyva li pêş in.

Wa ha ye Restem/ wa ha ne zilam/ wa ha ye ev/ wa ha ne evana Serpeyv li paş in.

Heger **ê** di pey şûnbêja berfireh de bê, hingî ne-
ma **va** û **wa** tên. Lê tenê wê **ha** di pey **ê** de bê. Weke

- Ev**ê ha** ye/ Restem ev**ê ha** ye.
- Eva **ha** ye/ Zîn eva **ha** ye.
- Ev**ên ha** ne/ zilam-pîrek ev**ên ha** ne.

Werbêj: *Restem evê ha ye.*

Restem: Serpeyv e.
Ev: Pêrohnî ye.
Ê: Pergara pesnî ye.
Ha: Berpeyv e.
Ye: Dûvikê tenha ye.
Navê vî nifşî, *piştî pêrohnî* ye.

PER 5

Karpêderê Dûker:

Çaxê ku karpêderê dûkerê pesnî yê sernav li pêş neyê. (mîna vanên li jêrê çêdibin) weke:

Restem hat bi serbestî.
Restem hat bi dilxweşî.
Restem çû ji çavsorî.
Restem lê xist ji çavsorî.
Restem raza li hêwanê.
Restem berda li hêwanê.
Restem bangda di lûlê de.
Restem avakir di bajêr de.

PER 6

Fêrpeyvê Berpeyv:

Fêrpeyvê Berpeyvê ne derkêlî ku pergara **û** yê berî wê neyê weha ye. Weke:

- Restem hat.
- Restem rûnişt.
- Restem raza.
- Restem rabû.

Va ye fêrpeyvên *hat*, *rûnişt*, *raza* û *rabû*-yê berpeyv in û bê pergara **û**-yê çêbûne.

PER 7

Berpeyvê Nav:

Nav piştî fêrpeyvê nav, bê pergara **û**-yê tê. Weke

- Restem baş e.
- Restem paqij e.
- Restem hêja ye.
- Restem xweşik e.

Va ye *baş*, *paqij*, *hêja* û *xweşik* berpeyvê bê pergara in.

PER 8

Xuyabengê Valatî:

Xuyabengê Valatî ew e ku piştî berpeyvê demha we ku pergara **bê** bikevî ser navekî, tê. Weke

- Restem hat **bê** serî.
- Restem xwend **bê** çav.

Hem çaxê **bê** bikevî ser fêrpeyvê û **ku**-yek di pey

de bê. Weke:

- Restem hat **bê ku** binerî.
- Restem lê xist **bê ku** bipirsî.

*

FÊRPEYVÊN PEYREW

Fêrpeyvên Peyrew ew in ku piştî pergarê di navbera du fêrpeyvên de tên.

Fêrpeyv 1:

Fêrpeyvê ku piştî **bo**-yê, yan piştî **ji bo**-yê tê, piştî **bo**-yê navê kit jî tê. Weke:

- Restem hat **bo** bipirsî/ Restem hat **ji bo** bipirsî.
- Restem hat **bo** te/ Restem hat **ji bo** te.

Fêrpeyvê piştî **bo**-yê dikevi cihê bêjemakê û dibî balxwegirê **bo**-yê û wê (bo) girêdayê bi demhawa berî xwe ve dike. Çaxê piştî **bo**-yê kit jî bê, dîsa bi demhawa berî xwe ve girêdayê bi **bo**-yê ve ye.

Fêrpeyv 2:

Fêrpeyvê ku piştî **ku** û **da**-yê tê, timî fêrpeyvek berî wê û yek piştî wê tê, lê *kit* di pey wan de navê. Weke

Restem hat **da** li te xî/ Restem hat **ku** tu le xî.

Restem xwend **da** bibî mamoste/ Restem xwend **ku** bibî mamoste

Awirek:

Mirov kari *fêrpeyvê paşî* bêji bê ku mirov van hersê pergaran (*bo-ji bo, ku, da*) bidevênê û dîsa bi wê vîne bî. Hingî mirov bêji *fêrpeyvê peyrewê ho*

deyî/ boderîyê pergarnegotî. Weke:

- Ez hatim **bixwînim**.

Yanî *ez hatim da ku bo/ ji bo bixwînim*. Ev, *hodeyê negotî ye*.

Vêca herdu fêrpeyv çêdibin **babûnî**, weke *ez hatime ku bixwînim*.

Yek çêdibî *bêbûnî*, yek *babûnî* û çêdibî *vayî*.

Weke:

- Ez hatime **ku** nexwînim/ ez nehatime **ku** bixwînim.

Çaxê herdu *bêbûnî* bin. herdu dibin *babûnî*. Weke.

- Ez nehatime **ku** nexwînim.

Yanî *ez hatime ku bixwînim*. Lê nexwendin tenê nabe xwendin û tiştên dî jî. Yanî ev tenê bê masûr e.

Fêrpeyv 3:

Fêrpeyvê piştî **yan**-ê û navê piştî **yan**-ê. **Yan** du caran tê berî *fêrpeyvê pêşî* û berî *fêrpeyvê paşî* û dibêjî ku yekî ji herdukan ji xwe re **bibijêre**. Ji ber wilo navê wê bûye *pergara bijarî*. Weke:

- **Yan** tê ji dibistanê derkevî. **yan** tê bixwênî.

- **Yan** tê rûnî, **yan** tê herî.

Mirov karî ji bo bersiva bijartinê fêrpeyveke siyem jî bêni. Weke:

- **Yan** tê rûnî **yan** tê herî, wisa li ser piyan nabe.

Hem **yan** digel du fêrpeyvên dunav tê, weke:

- **Yan** tu baş î, **yan** ew baş e.
- **Yan** tu baş î, **yan** tu ne baş î.
- **Yan** tu ne baş î, **yan** tu baş î.

Hem **yan** çêdibî ku yek ji herdu berpeyvên duna-
vî û yê dî demhawe bî. Weke:

- **Yan** tu kor î, **yan** tu nehatiye.
- **Yan** tu nehatiye, **yan** tu kor î.

Çêdibî ku mirov pergara **û**-ya civîndar jî bi **yan**-a
paşî re bênî. Weke:

- **Yan** tu kor î **û yan** tu nehatiye.

Hem tê digel du navên kit û fêrpeyvek berî **yan**-ê
û piştî wê tê. Weke:

- Yek ji me divê ku herî, **yan** tu **yan** Restem.
- **Yan** tu **yan** Restem, divê yek herî.

Fêrpeyv 4:

Fêrpeyvê piştî **çiyê** û navê piştî **çiyê yeksan**.

Ev jî weke **yan**-ê dikevî ser du fêrpeyvên û dikevî
ser *dunavîyê*. Vêca çaxê ku herdu serpeyv ne yek
bin, divê demhawe bi hebûn û nebûnê jî hev bin.

Çênabî ku yek hebûn bî û yek nebûn bî, weke:

- **Çi** Restem bê, **çi** Xusro bê.
- **Çi** Restem neyê, **çi** Xusro neyê.

Lê ev çêdibî, weke:

- **Çi** Restem bê, **çi** Xusro neyê.
- **Çi** Restem neyê, **çi** Xusro bê.

Çaxê **çi** bikevî ser du navan jî, divê herdu nav ne ji hev bin. Weke:

- **Çi** Restem **çi** Xusro, herdu jî baş in.
- Herdu jî başin **çi** Restem, **çi** Xusro.

Çaxê du nav ji hev bin, **çi** çênabî. Weke:

- **Çi** Restem, **çi** Restem.
- **Çi** Restem bê, **çi** Restem bê.

Çaxê serpeyv yek bî û demhawe ne yek bî, di he-
bûn û nebûnê de çêdibi. Weke

- **Çi** Restem bê **çi** nê

Heger **û** bê, **çi** bi tevan re çêdibi. lê hingî bê kar e. Weke

Çi Restem bê **û** **çi** Xusro bê.

Çi Restem bê **û** **çi** Xusro nê.

Naxwe ev pergara **çi**-vê. dibêjî weke hev e û herdu fêrpeyv yek in. Ji ber wilo navê wê **yeksan** e, yanî yekhawe ye.

Sergotek:

Ez vîna wê dibêjim. Ya vînî, yanî tiştê di vîna dilê min de ev e. Yan ya *hunî*, yanî ya hindirwê dilê min. Yan ya *wînî*, yanî ya winda di dilê min de, yan ya *nû*. Yanî ya *vînî* ya *hunî* ya *wînî* û ya *nû*.

Fêrpeyv 5:

Fêrpeyvê piştî **yanî** û kitê piştî wê.

Ev carekê di navbera du fêrpeyvyan de, yan du navan de, yan du pesnan de tê, ji bo ku vîna wê nas bikî. Ji ber wilo navê wê *vîndîyar* e. Yanî vîna wê, tiştê berê didî xuyakirin bi yê piştî xwe. Weke:

- Te ew kuşt, **yanî** te gelkî lê xist.
- Te ew daxist, **yanî** te ew nizim kir.
- Te qad kola, **yanî** te cot kir.

Hem **yanî** di navbera du kitan de tê. Weke:

- Ev gewr e, **yanî** sipî ye.
- Ev hilû ye, **yanî** şahîk e.
- Agir biv e, **yanî** şewat e.

Va ye di van herdu cihan de, çîna yê pêşiya xwe diyar dikî bi yê piştî xwe. Yanî berê xuya ye, düvre bi tengî xuya dibî.

Fêrpeyv 6:

Fêrpeyvê piştî **lew-lewma-lewra**. Ev hersê bi yek vîné ne û tim di navbera du fêrpeyvyan de tên. Lê di navbera du kitan de nayên. Ew jî bi vîna **bo**-yê tên. Yanî beriya wan dibî **bode** ji bo paşiya wan. Weke

- Bavê te hatiye **lew** (ji lew) **lewma/ lewra** madê te xweş e.

Te tiştêkî xweş bihîstiye **lew** (ji lew)/ **lewma/ lewra** tu dikenî.

- Perê te hene **lew** (ji lew)/ **lewma/ lewra** şîva te

xweş e.

Naxwe vîna van dibî têderxistin. Yanî her wekî dibêjî, *ez dizanim*. Ev tişt bûye **hodeya** vîyê dî.

Vêca çi fêrpeyvê ku piştî yek ji van pergaran bê, her yek di werbêjê de li gor yê berî xwe ye. Yanî heçî yê berê berpeyv bî, ew jî berpeyv e.

Fêrpeyv 7:

Fêrpeyvê nav ê piştî rengnavê **weke-mîna-temet**. Ev hersê ji bo dêhindariyê ne. Yanî dibêjin ku ev tiştên beriya me. dihêna yê piştî me ye. Weke

- Restem **weke** Xusro ye.

- Restem **mîna** Xusro ye.

- Restem **temet** Xusro ye.

Waha reng e navên dêhindari weke rengdêhinhawe ye. Ev rengê dêhnê. hawê wî ye û ev hemû di navbera du navên kit de tên.

Fêrpeyv 8:

Fêrpeyvê piştî **hem**-ê. Ev fêrpeyv du caran tê. geh bî du fêrpeyvvan, yan digel fêrpeyvêk û navekî kit tê. Weke

- **Hem** Restem hatiye. **hem** Xusro hatiye.

Ev waha jî çêdibî.

- **Hem** Restem hatiye, **hem** Xusro.

Heger fêrpeyv li pêşî bê û dûvre **hem** bikevî ser

du navên kit jî. Weke:

- Herdu hevalên min hatin, **hem** Restem **hem** Xusro.

Naxwe divê berê di fêrpeyvê de şopa wan bihurtî bî. Çêdibî ku du navên kit pêşî bên û dûvre fêrpeyv bê. Weke:

- **Hem** Restem **hem** Xusro hatin.

Weha reng e **him** û **hin** jî tên. Ji vê re *civîndarê ducarî* tê gotin. Weke:

Him hin Restem hat, **him hin** Xusro hat.

Fêrpeyv 9:

Fêrpeyvê piştî **û**-yê û kitê piştî wê. Ev ji bo balçivînê geh di nivê du fêrpeyvyan de û geh di nivê du navan de tê. Çaxê herdu kit bin, divê fêrpeyv yan berî wan yan piştî wan hebî. Weke:

- Restem hat **û** Xusro hat.

Ev, navbera du fêrpeyvyan e. Weke:

Herdu hatin Restem **û** Xusro.

- Restem **û** Xusro herdu hatin

Çaxê weke niha gehe **jî** piştî kitê paşi neyê, ew dibî **masûr** Naxwe ku mirov bêjî. *Restem û Xusro hatin*. Yanî herdu tenê hatin.

Çaxê mirov bêjî: *Restem hat û Xusro jî hat*. Yan mirov bêjî. *Restem û Xusro jî hatin*. Yanî hinekên

din berî wan hatine, dûvre Restem û Xusro jî hatin. Naxwe ev ne *masûr* e.

Fêrpeyv 10:

Fêrpeyvê piştî **da**-ya *kitpeyva vêdeniyê*. Ev, di navbera du fêrpeyvan de bi vîna **bo**-yê tê. Yanî fêrpeyvê pêşî dibî **hodeya** fêrpeyvê paşî. Weke:

- Ez hatim, **da** bixwînim.
- Restem dixwîni, **da** bibî mamoste.
- Restem hat. **da** li te xî.

*

FÊRPEYVÊN VÎNDUHEVAL

Fêrpeyvê Nîvduheval ew e ku mirov karî wê nebêjî. Heke mirov bêtî, cihê wê li paşiya fêrpeyvê ye. Belê tê gotin di nîvê du tiştên hevalên hev de, weke di nîvserpeyv û berpeyvê de:

- Restem, qey hûn zanin miriye? (Restem miriye).

Navbera gotin û bergota wê de, weke:

- Dibêtî, xwedêgiravî, ez çûme jor (çûye jorê).

Navbera sînd (sond) û peysîndê de, weke:

- Ev kur, bi Xwedê gelkî hêja ye.
(Ev kur gelkî hêja ye).

Navbera bang û bersîva bangê de, weke:

- Wa Restem. Malavao, vir de were.
(Wa Restem! Bi vir de were).

Navbera pîrs û bersîva wê de, weke:

Ma hû zanin, gelî camêran, ez kî me?
(Ma hûn zanin ku ez kî me?).

Navbera pesîngîr û pesînbêjê de, weke:

- Ev kurê, weke hûn dibêjin, baş. (Ev kurê baş).

Parpênas:

Ev *parpênas* ji bo bidî zanîn berî berpeyvê tê ku serpeyv tev an hinek an çendek ku di berpeyvê de bûne hevyeke. Lê divê ku serpeyv navê nifş bî. Ev jî du nifş in.

a) **Hijmarî.**

b) **Nehijmarî.**

a) *Hijmarî*

Ev hijmarek e ku du caran tê gotin. Weke:

- Zilam *çare çar* hatin.

- Zarok *do do* hatin.

Heta hezarî jî wilo çêdibî.

b) *Nehijmarî*

Eva nehiyjarî du nifş in

1- **Bêpergar.**

2- **Pergarî.**

1) Navên Bêpergar. ev in

Hemî, hin. hinek, hindik û gelek

Navên zaf:

- *Giş, giştik, pir û zor.*

Navên yekker û duker:

- *Seraser, derander, her du, her sê, her kes, her nifş û yekcar.*

Navên xwepêgir:

- *Pareke wan, sê parên wan, sêyeka wan, dehyeka wan, gelekê wan û hindikê wan.*

Navên balcivîn:

- *Ket û ber, ser û bin, rast û çep, kiş û mat û hin û hin.*

Navên ducarî yên dukerîyên yekrengî yên pergarî:

- *Mal bi mal, roj bi roj, sal bi sal, deq bi deq, hin bi hin û gav bi gav.*

2) Navên Pergarî yên yekker:

- *Ji berê ve, ji binî ve, ji serî ve û ji hawîr ve.*

Navên hevalî digel bi-yê:

- *Ew bi xwe, ew bi gind ve, ew bi pez ve, ew bi mal ve û ew bi tenha.*

Navên hevalî yên xwepêgir:

- *Bi malê xwe ve. bi tenha xwe, bi tenha kiras û bi tenha derpe*

Navên xwepêgir ên negotî:

Hêzmenda kurdî hat. Yanî, qasidê hêzmenda kurdî hat

Navê gende:

Mala Restem hatin. Yanî hinek ji mala Restem hatin.

Navên kêmi hev:

Ev nav ew e ku tîpa **m**-yê di cara diwa (diduyan) de dikevî serê nav:

- *Hasin masin, hasin û masin*. Yanî hasin, tiştên nêzîkê hasin û yên kême hasin.

Weha reng e pesin, hawegîr û her tişt, ji bilî tiştên berî **m**-yê ku di serî de bî, hingî mirov tiştê wilo dibêjî, weke:

- *Mast çênabî*.

Lê ku tu bêjî:

- *Mast û mast!*

Belê tê bêjî:

- *Mast û tiştê wilo*.

Hem demhawe jî çênabî, weke:

- *Bixwêne mixwêne*.

Bûn û Kirin

Karê **bûn** û **kirinê** bi du hawan çêdibî:

Bûn:

a) Hawê Yekê: Ev ew e ku serpeyv û berpeyv berî wê bên. Dîsa navên wan **serhawe** û **berhawe** ne, ne *karjêder* û *karpêder* in.

Divê ku berpeyvê wê pesnek ji her şeş nifşên pesnan bî û navê demhawa **bûn**-ê jî dibî *xwedîhawe*.

Weke:

- Restem baş bû.

Werbêj: *Restem baş bû.*

Restem: Serhawe ye.

Baş: Berhawe ye.

Bû: Xwedîhawa bihurî ye.

Vîna vê fêrpeyvê, ev e: *Restem berê ne baş bû, lê niha baş e.* Naxwe navê vê **hemberî** ye. Yanî *başî bûye* hemberê *nebaşiyê*.

b) Hawê Diduyan:

Divê berhawe piştî **bûn**-ê bê. Heger berhawê piştî wê *pesin* bî, navê wî (*pesin*) *pesnê gende* ye. Yanî ne weke weqûfê ye, yan bi zorê çêbûye, yan bi rûmetê ye, yan ji neguhdanê ye. Yanî ne li gorî wî *pesnî* ye. Weke:

- Restem bû baş.

Werbêj: *Restem bû baş.*

Restem: Serhawe ye.

Bû: Xwedîhawe ye.

Baş: Berhaweyê li paş e.

Vîna wê ev e: *Restem ne ku rastî baş e, lê hinekan bi dilxwazî ew baş kirine.*

Heger piştî **bûn**-ê nav hat û serhawe **navê kes** bî, yan ê **nifş** an **hawegîr** bî, ew nav dibî bi vîna **dêhngirî**. Yanî ne rastî ye, lê dêhna wî lê dikevî.

Weke:

- Restem **bû** dar. Yanî *Restem weke dar hişk bû.*
- Restem **bû** ker. Yanî *Restem weke kerê bi ya min dikî.*
- Zilam **bû** dar.
- Serdar **bû** dar

Heger *berhawê paş* nav bi û li *serhaweyê bê si-warkirin*, dîsa hemberî ye. Weke

- Restem **bû** zilam Yanî *Restem berê ne zilam bû, lê niha bûye zilam*

Restem **bû** serdar Yanî *Restem berê ne serdar bû, lê niha bûye serdar*

Weha reng e demhawa **gerî** û **zivirî** jî bi her tiştên xwe ve weke *bûn*-ê ne. Weke

Gerri:

- Restem baş **gerriya**.
- Restem **gerriya** baş.
- Restem **gerriya** dar.
- Restem **gerriya** zilam.
- Restem **gerriya** serdar.

Zivirî:

- Restem baş **zivirî**.
- Restem **zivirî** baş.
- Restem **zivirî** dar.
- Restem **zivirî** zilam.
- Restem **zivirî** serdar.

Weha reng e demhawa **ma-yê** ji *manê*, lê bi vîna xwe ya *herheyîn* e. Weke:

- Restem baş **maye**.
- Restem **maye** baş.
- Restem **maye** dar.
- Restem **maye** zilam.
- Restem **maye** serdar.

Weha reng e *bihurî*, *derkêlî*, *nehatî* û kotekê wan jî wilo ne. Weke:

- Bû/ bûye/ dibî/ wê bibî **baş**.
- **Baş** bibe/ bibe **baş**.

Weha reng e *bêbûnê* wan. Weke:

- Restem ne baş **bûye**.
- Restem **bûye** ne baş.
- Restem **bibe** ne baş.
- Restem ne baş *bibe*.

Vêca ev her sê-çar demhawê ku me gotin, yekxwedî bûn. Yanî xwediyê **bûn**-ê û pesin herdu yek in.

Kirin:

Ev duxwedî ye. Yanî yê ku dikî û yê ku pesin digirî başqe ne. Yê pêşî, *serhawe* ye, yê dî *berhawe* ye. Pesnê di pey wan de, *pesnê berhawe* ye. **Kir**, *demhawe* ye. Weke:

- Min ew baş **kir**.

Pesin li pêş e, yanî pêşî ne baş bû.

Weha reng e çaxê ku ev tê *gerîn*, *zîvirîn* û *hiştin* tîn, van digerênin duxwedî. Weke:

- Min ew **gerrand** baş.

- Min ew **zîvirand** baş.

Min ew **hişt** baş.

- Min ew baş **gerrand**.

- Min ew baş **zîvirand**.

- Min ew baş **hişt**.

- Min ew da **gerrandin**.

- Min ew da **zîvirandin**.

Min ew da **hiştin**.

Hemû tiştên ku **bûn**, **kirin**, **gerîn**, **hiştin** û **zîvirîn** dikevîne ser wan. tiştên ku berî wan tîn û tiştên ku piştî wan tîn wilo ne.

Kerbestin:

Yanî bestina keran bi heve/ girêdana keran bi heve. Bi çi hawî çêdibî û bi çi bi heve têne girêdan?

Vêca çi tiştê bi heve bêne girêdan, çi bi navan, çi bi pesnan, çi bi pergaran ew ê hemî berî yan piştî van demhawan bên. Çi yên dusêxwedî bin û çi yên yekxwedî bin:

Dunavê bêpergar:

Dunavên bêpergar ew in ku **kerê** pêşî hîjmar bi û **kerê** di nav bi. Weke

Duserî, dutilî, şeşkezî.

Yan navê diwan (didu) ji her şeş aliyan bi. **Weke.**

- Sersor, serjêr, berjor, vajî, bingeh, serban, berder, bermal.

Navên ducar ên pêhildayî. **Weke.**

- Gulgulî, çikçikî...

Hawegîrê ducar, weke

- Pikipikî, pixpixî, piçpiçî...

Nav û hawegîrên ku **e** di paşî de bi. **Weke:**

Birbire, virvire, kurkure, çirçire, hibhibe, xîp-xîpe, segsege...

Navên ducar ku **î** di paşî de bî. Weke:

- Serserî, berberî, vinvinî...

Hijmara ducar, weke:

- Çare çar, kit kit, yek yek, hezar hezar...

Navên ducar ku **okî** di paşî de bî. Weke:

- Vinvin**okî**, çirçiro**okî**, hirhiro**okî**...

Pesnê ducar ku **e** di paşî de bî. Weke:

Sorsore**e**, korkore**e**, harhare**e**...

Navên ducar ku **ik** di paşî de bî. Weke:

Sorsor**ik**, kerker**ik**, pîrpîr**ik**...

Balxwegira Paşketî

Ji *balxwegira paşketî* re, *balxwegira pergaravêti* jî tê gotin. Du navên balxwegira pergaravêti hene ku **ok** û **ik** di paşiya wan de tê. Weke:

- Gahingil**ok**, qûngul**ok**, şambû**rok**.
- Qalûngur**ik**, berdûv**ik**, berdilik.

Pesingîr û pesinbêjên bêpergar, weke:

- Rûsor, gulîzer, gulgeş, şênîzêr.

Yanî *rûyê sor*, *gulîya zer*, *gula geş û şênîya zêr*.

Vajîyê wê, weke:

- Sordîm (sordêm), zergulî, geşgulî, zêrşênî.

Bêjemakên ji hev digel hawegîrê peymak, weke:

- Xwarinxwer.

Bêjemak û hawegîrê peymak ên ne ji hev, weke:

- Xwarinda, avêtinker, gotinbir...

Nav digel hawegîrê peymak, weke:

- Nanda, tîravêj, kêrşikên...

Pergara digel navê ku **ê** di serî de bî, weke:

- **Ê** li vir, **ê** li jor, **ê** ji der...

Ê-ya dunav ku pergar di nêvî de bî, weke:

- **Ê** dev **ji** hev, **ê** xanî **li** wir.

Ev hawe ku bê **ê** bî, dîsa pergar di nêvî de tê, weke:

- Dev **ji** hev, xanî **li** wir...

Ev hawe ku digel hawegîrê yekxwedî û yê dusêxwedî bî, weke:

- Dev ji hev çivî, xanî li wir ketî, pez li wir kirrî, nan li wir xwarî...

Ev hawe ku digel **bûn**-ê û **kirin**-ê bî, weke:

- Li vir **biwî**, ji jor **biwî**, dev ji hev **biwî**, kur li wir **biwî** (Biwî: Bûye).

- Li wir **kirî**, li jor **kirî**, dev ji hev **kirî**, dest ji laş **kirî**.

Heger pergar digel derwar û hawegîrê peymakê bî, weke:

- Li wir ketî, li wir biwî, li wir kirî, ji wir çivî (çûyî)...

Ev hawe ku digel hawegîrê dusêxwedî bî, weke:

- Li wir kirrî, ji wir firotî

Pergara digel *derwar. nav* û *kir* û *bûn*-ê, yan *hawegîrê yekxwedî* û *dusêxwedî* bî. Weke

- Li wir bar kirî, li wir bar biwî, ji wir pez firotî, ji wir çek firotî...

Heger hawe nav, pergar, derwar û hawegîrê yek-dusêxwedî bî, weke:

- Bar li wir ketî, pez li wir kirrî.

Nav, pergar, derwar, pesin û hawegîrê yek-dusêxwedî, weke:

- Gul li wir zer çilmisî (5 perçe*)
- Çek li wir xweş firotî.

Nav, pergar, derwar û nav, hawegîr, hersê hawe, weke:

- Gul li wir ji dar ketî (6 perçe).
- Pez li wir ji gund kirrî.
- Nan li gund bi dest ketî.
- Nan li bajêr bi pere kirrî.

Heger *bûn* û *kirin* digel pergarê bin, weke:

- Pê **kirî**, pê **biwî** (bûye), jê **kirî**, jê **biwî**.

Pergara digel hawegîrê yek-dusêxwedî, weke:

- Jê ketî, lê firotî, lê dayî, pê kolayî, jê avêtî, tê re çiwî (çûyî).

Heger *bûn* û *kirin* piştî herdu çar perçan bin, weke:

- Ji wir bar kirî, ji wir mal çiwî, dest ji wir kirî, dest ji wir biwî...

Heger *bûn* û *kirin* digel pênc perçan bin, weke:

- Gul li mal zer kirî.
- Gul li mal zer biwî.

* Liştek ji "5 perçe" nehat zanîn, lê dibe ku ev bin: *Nav, pergar, derwar, pesin û hawegîrê yek-dusêxwedî* (Gul+li+wir+zer+çilmisî).

Heger *bûn* û *kirin* digel şeş perçan bin, weke:

- Gul li hewşê ji dar kirî.
- Gul li baxçe ji katê biwî.

Weha reng e çaxê ku mirov tenê pesinbêjê yan digel balxwegîrê, yan balxwegîr tenê, yan digel pesinbêjê bi van hawan re bêjî, yê şeş digel sê pesin û sê balxwegiran tê, weke:

Ê gula min a geş. li hewşa min a fireh, *ji dara min a bilind kirî.*

Vêca mirov çiqasî pesin û balxwegiran dirêj ji biki. çêdibin. Weke

Ê gula kurê kurê min a fireh i geş. li hewşa kurê axê ya fireh i mezin. ji bexçê kurê kurê min ê himbîz û tarî kirî.

Mirov kari derwar û derdemî ji bixe nava wan, weke:

Ê ku wê roja îne ya heyva Sibatê li bajarê Qamîşlokê yê xweş i hêja. gula kurê kurê min a fireh i geş. li hewşa kurê axê ya fireh i mezin. ji bexçê kurê kurê min ê himbîz i tarî kirî

Fêrpeyvên ku hemî dês di wan de hebin, ev in

- Ê ku.
- Roja.
- Îne.
- Li bajarê Qamîlokê.

- Gula min.
- Ya geş.
- Bi destan.
- Ji darê.
- Bi xurtî.
- Rûgeş.
- Xist.
- Daxist.
- Weşand.
- Xeritand.
- Avêt.

Kerhingavtin:

- Ev ew e ku du nav, nav û pesin û vajiyê wan
- Nav û hawegîrê yekxwedî.
- Nav û hawegîrê dusêxwedî.
- Bêjemak û hawegîrê wê bi xwe.
- Bêjemak û hawegîrê ne ji wê.
- Pergar û hawegîrê yekxwedî
- Pergar û hawegîrê dusêxwedî
- Alî û nav.
- Nav û makê sitewr
- Navê stewr û pesin.
- Vajiyê wan (stewr û pesin).
- Pergar û derwar.
- Pergar û derdemî
- Du hijmar.
- Hijmar û nav.

- Bêrohnî û pêrohnî.
- Ser serî kir - bûn.
- Rû geş kir - bûn.
- Xwarinxwer.
- Xwarinkir.
- Pêçiwî (pêçûyî)/ lê mirî/ jê ketî.
- Pêgirtî/ jêkirî/ lêbirî.
- Serban
- Serpars.
- Êrîş xurt kir - bûn.
- Xurt êrîş kir - bûn.
- Li mal kir - bûn.
- Ê hingî.
- Yek yek/ çar çar kir - bûn.
- Sê serî kir - bûn.
- Ev xanî.
- Nav û kir/ ax kirin.
- Nav û bû/ ker bûn.
- Pesn û kir/ sor kirin.
- Pesn û bû/ ser bûn.
- Maka sitewr û kir/ lez kirin.

Kerguvaş:

Kerguvaş ew e ku du bêje bi heve bêne gotin û tiştek nakevî navbera wan û nabin perçek ji yê werbêjê. Weke:

- Çi pergar û nav 1.
- Çi pergar û pesin 1.

- Çi pergar û bêjemak 1.
- Çi pergar û şûnbêj 1.
- Çi nav û her sê pergar 3.
- Çi bêjemak û hersê 3.
- Çi pesin û hersê 3.
- Çi şûnbêj û hersê 3.
- Çi nav û hawegîrê peymak 1.
- Çi pergar û bêjemakê sitewr 1.
- Xwe û pergar.
- Xwe û nav.
- Xwe û pesin.
- Xwe û bêjemakê sitewr.
- Xwe û hawegîrê peymak ê duxwedî.
- Yên neçêbûnê.

Tiştên ku guvaşe jê çêdibin, ev in û hemî berî

kirin-ê tên:

- Pergar.
- Nav.
- Pesin.
- Bêjemak.
- Hawegîrê peymak.
- Bêjemakê sitewr ê yekxwedî, dusêxwedî.
- Şûnbêja berteng.
- Şûnbêja xwe.
- Bê.
- Ba.
- Ducarkirin.
- Hijmar.

Tiştên ku *kirin* û *bûn* dikevîne ser wan.

Kirin, dikeve ser van:

- Pesin.
- Nav.
- Pergar.
- Nav û pesin û vajiyê wan.
- Makê sitewr.
- Hawegîrê peymak ê duxwedî.
- Şûnbêja **xwe** digel pergarê.
- **Xwe** digel pergar û pesin.
- **Xwe** digel pergar û nav.
- **Xwe** digel pergar û maka sitewr.
- **Xwe** digel **bê**, digel nav.
- **Xwe** digel **bê**, digel makê sitewr.
- Nav û pergar.
- Pergar û bêjemakê dusêxwedî.
- Sor kirin.
- Bar kirin.
- Lê kirin.
- Rû geş kirin.
- Geş rû kirin.
- Êrîş kirin.
- Zane kirin.
- Xwe pê kirin.
- Xwe pê dûr kirin.
- Xwe pê nav kirin.
- Xwe pê şeh kirin.
- Xwe pê êrîş kirin.
- Xwe bê zer kirin.
- Xwe bê zor kirin.
- Çav lê kirin.
- Bi xwarin kirin.

Bûn, dikevî ser van:

- Sor (sorbûn).
- Ban (banbûn- lê dibane).
- Lê (lêbûn).
- Rûgeş (rûgeşbûn).
- Zane (zanebûn).
- Bi xwarin (bixwarinbûn).

Kirin, di pey van de nayê:

- Bêjemakê zayinî yê yekxwedî.
- Bêjemakê zayinî yê dusêxwedî.
- Hawegîrê peymak ê yekxwedî.
- Hawegîrê bi nîşan.

Bûn, di pey van de nayê:

- Bêjemakê dusêxwedî.
- Bêjemakê yekxwedî
- Hawegîrê sitewr.
- Hawegîrê peymak.
- Şûnbêja *xwe* û *hev*-ê.

Bûn, di pey van de tê:

- Pesin (sorbûn).
- Pergar (pêbûn).
- Bê* û nav (bêdevbûn).
- Ne* û pesin (nesorbûn).
- Bêjemakê sitewr û **ne** (nekarbûn).

Ne, ji bo nebûna demhawe, pesn û bêjemakan tev e. Weke:

- **Nehat** (nehat).
- **Nexwar** (nexwar).
- **Nebaş** (nebaş).

Na, ji bo nebûna demhawa nehatî ye, weke:

- **Naçî** (naçî).
- **Naxwî** (naxwî).

Ve, ji bo birina bi alîkî de dikevî ser bêjemak û demhawa dusêxwedî. Yanî belakirina ji hev. Weke:

- **Çirandin**. Yanî (bi) dirêjkî kire du qet.
- **Veçirandin**. Yanî gelkî çirandin.

Pergava **VEyê** ji bo anîna bi paş de dikevî ser demhawa yekxwedî. Weke:

- Geriya. Yanî zîvirî.
- **Vegeriya**. Yanî bi paş de hat.

Pergara **VEyê**, ji bo dûrkirina ji xwe, dikevî ser demhawa duxwedî. Weke:

- Kişand. Yanî di destên wî de bû û kişand.
- **Vekişand**. Yanî ji tiştêkî dûr kir.

Ve, ji bo valabûnê, dikevî ser **kirin** û **bûn-ê**. Weke:

- **Kir**. Yanî tiştêk kir.
- **Vekir**. Yanî hişte vala (vala hişt).

Ve, ji bo kolanê, digel **dan**-ê. Weke:

- *Vedan*. Yanî kur (kûr) kirin, vala kirin.
- *Kiras vede*. Yanî hiland.

Karguher:

Eger ev pergarên **bi, di, li û ji**-yê digel çi demha-
weyê bên, vîna wê jî diguherin. Weke:

- Lêhatin*. Keysa li wî anî.
- *Jêhatin*. Karî tiştan bikî.
- Pêhatin*. Çêbû. Şîr pê hat.

Çûn:

- Lê çû*. Rengê wî ye li wî çûye.
- Jê çû*. Ji wî/wê qeherî
- Pê çûn*. Bi wê êşê mir.
- Tê çû*. Hat kuştin.
- Tê çû*. Saş bû.

Xwarin:

- Lêxwarin*. Li gor wî ye lê dixwe.
- Pê xwarin*. Heval xwarin.
- lê xwarin*. Hêmanî.

Kirin:

- Li te kir*. Wergirt.
- *Ji te kir*. Qut kir.
- *Bi te kir*. Sitem kir.
- *Di te kir*. Xiste hidirû.

Bûn:

- *Bi te bû.* Ziyar bû.
- *Ji te bû.* Qut bû.
- *Bi te bû.* Bo te ye.
- *Ji te bû.* Qut bû.
- *Li te bû.* Rijiya ser te.
- *Di te de bû.* Ketiye hindirû.

Bê û ba dikevîne ser bêjemakê yek-dusêxwedî, bêjemakê sitewr û bêjemakê pesinîyê bi dûvik. Weke.

- Nav.
- Bûn û kirin.

Ketin:

- *Lê ket.* Kutayê.
- *Lê ket.* Kevir gihayê.
- *Jê ket.* Piçik ji jora tevî ket.
- *Jê ket.* Ji êşa wî/wê ket êşê.
- *Pê ket.* Lê xist/ bi êşê ket.
- *Pê ket.* Dest pê kir.

Giha:

- *Pê giha.* Ziyar ji ser bir.
- *Lê giha.* Mezin bû.
- *Tê giha.* Pê zanî.

Kolan:

- *Lê kola*. Xebat kir.

Gerîn:

- *Lê* Pir di*

Girtin:

- *Lê girt*. Gazin jê kir.
- *Jê girt*. Bijart.
- *Pê girt*. Bawerî pê kir.

Birrîn:

- *Lê birrî*. Weke wî kin kir.
- *Jê birrî*. Dêhna wî lê heye.

Kuştin:

- *Jê kuşt*. Jê kê m kir.
- *Lê kuşt*. Jê kê m kir.

Hildan:

- *Tê hilda*. Gilih lê kir.
- *Lê hilda*. Qîr dayê.

Xistin:

- *Lê xistin*. Êşandin.
- *Jê xistin*. Daxistin.
- *Pê xistin*. Agir kirin.

* Destnivîsa vê mînakê nehate xwendin. Lê dibe ku weha be: *Lê + gerîn*, pir digerre.

Da, ra û hil dikevî ser demhaweyan, weke:

Da (ji bo birina bi jêrê ve)

- *Daxist*. Ji jor bire jêr.
- *Daket*. Ji jor çû jêr.
- *Dahişt*. Ji piyan çû qadê.
- *Dahişt*. Ji jor berda jêrê.
- *Dahêla*. Ji jor berda jêrê.
- *Danî - daanî*. Bi jêr de anî.

Ra ji bo pehnkirinê ye.

- *Raxist*. Li qadê behn dikî.
- *Raket*. Li qadê dirêj bû.

Ra ji bo bilindkirinê ye.

- *Rahişt*. Ji qadê bilind kir.
- Rabû*. Bilind bû
- Rahêla*. Hilanî. bilind kir.
- Raweşand* Hilda û weşand

Hil ji bo bilindî ye. Weke

- *Hildan*.
- *Hilweşand*
- Hilkişand*.

Rû dikevî ser demhawan, ji bo gihandina qadê.
Weke:

- *Rûnişt*. Nişte ser qadê.

Kirin û bûn.

- *Rû kirin/ rû bûn*.

ŞÛNBÊJA HEV A HERALÎ

Ev her çar pergara (bi, di, ji, li) û **bê, bo, gel û ji nû, kirin û bûn** dikevîne ser *bêjemakê yek û du-sêxwedî*. Weke:

- **Bi** hev girtin.
- **Bi** hev re avêtin.
- **Bi** hev re kirin.
- **Bi** hev re xwarin.
- **Bi** hev xistin.
- **Di** hev de çûn.
- **Di** hev re avêtin.
- **Di** hev re derbas bûn.
- **Ji** hev girtin.
- **Ji** hev re avêtin.
- **Ji** hev re kirin.
- **Ji** hev xistin.
- **Li** hev barandin.
- **Li** hev girtin.
- **Li** hev xistin (tişt).
- **Li** hev xistin (hev êşandin).

Weha reng e pergara **têkil, tevli** û **digel** bi tenê û digel hev jî tên.

Werbêj: *Têkilî hev bûn.*

Têkêl. Derwara gende (ne rast).

Î Pergara balxwegir.

Hev Balxwegir.

Bû: Demhawa zîvrane.

Derwara gende ya nerast ew e ku xwepêgir perga-

rî bî û çengelê wê î ye, ne **ê**, **yo** û **ên** in. Piştî pergara **hev**-ê şûnbêjeke cihnîşan tê, weke:

- Digel hev çûn.
- Digel hev bûn.
- Digel wan bûn.
- Digel wan hatin.
- Têkilî hev bûn.
- Tevlî hev kirin.
- Tevlî wan bûn.

Di vir de ew dûkerê pergarî dibî karpêderê pesingîr ê avêtî û şûnbêj dibî balxwegir. Weke:

- *Digel wan hatin.* Yanî **hatin**, hatineke digel wan e.

Peygotek:

Pergara bi, di, li, ji, bo û bê çaxê ne li paşiya fêrpeyvê bin, bi demhaweyê ve têne bestin. Weke:

- Ev **ji** vir hat.

Yan (bi, ji, li, di, bo, bê) bi pesnê bêmak ve têne bestin. Weke:

- Ew **li** vir baş e.

Çaxê (bi, di, li, ji, bo û bê) li paş bin, hingî digel demhaweke negotî dibin bestî û westina li pişt wan jî, heyîn e. Weke:

- Ez **li** vir im (Ez li vir westime). Yanî ez li vir he-me.

PERGARÊ JÊREVANÊ

Ev pergarên nevanî ku **lo, no, ne û na** ne, bi vîna ku dûrî hiş in piştî pîrsa nebûn û hebûnî tên. Weke yek bêjî:

- Tê herî seyranê?

Tê bêjî:

- **Lo** herê/ **no** herê/ **ne** herê/ **na** herê!

Yanî tu dibêjî: *Ev tişt ne herê ye û ez herê pê nakim.* Naxwe tu karî bêjî:

- **Lo** baş e/ **no** baş e/ **ne** baş e/ **na** baş e/ **ne** î baş e/ **ney** baş e/ **hew** baş e/ **bes** baş e.

Têgihana **bilî**:

Ev di serê fêrpeyvê û di paşiya wê de ji bo veqetîna hindikî ji gelekî digel **ji-yê** tê û bêyî wê jî tê. Weke:

- Ji **bilî** Restem, suxte hemî hatin.

Yan: Suxte hemî hatin, *ji bilî* Restem.

Vîna wê: Bi *hêl* Restem e, yanî Restem bi hêl e.

Yan *Bi hil* Restem, yanî Restem hilde.

Yan jî *Bê alî* Restem, yanî *ew ne li wî alî bibên* e.

Yan *Bi lo* Restem, yanî Restem *bi lo* ye: bi na ye.

Têgihana **xeynî**:

- Suxte hemî hatin, **xeynî** Restem.

- **Xeynî** Restem, suxte hemî hatin.

Vîna wê:

- Xwe ne î. Yanî ne xwe yî. Goman e, an teqez e.
 - Xwe ne yî, goman neyî; ne goman an xwe ne
 lê, ne xwe, ne Restem. Zilam hatin, xwe ne yî Restem.
 Yanî, lê ne Restem; Restem nehat.
 Xeyrî, xwe êrî, lê başqeyî Restem.

Lê, di navbera du fêrpeyvan û nebûnên dî de tê û
 yek dijê ya dî ye. Weke:

- Zilam hatin, **lê** Restem nehat.
- Zilam nehatin. **lê** Restem hat.
- Restem hat, **lê** Xusro nehat.
- Restem nehat. **lê** Xusro hat.

Belê-welê, weke **lê** ne û di her tiştî de vîna **belê**
 (bi lê) ne. Weke:

- **Lê** Restem nehat.

Yan ba **lê**, yanî tevî **lê**.

Vîna **welê**, **lê** ye û *şiyarî* ya **belê** ya dijê berî xwe ye, weke:

- Restem nehatiye?
- **Belê**, hatiye.

Vîna **wê**: *Bê erê*, *bê elê* ye. Yanî gotin ne erê ye, **na**
 ye. Vêca bersiva nebûne, hebûne, ne erê, ne elê,
 yanî Restem hatiye.

Hê-hêji di navbera du fêrpeyvan de tîn, herdu di-
 jê hev in û bi vîna *em li hêviyê ne tîn*. Weke:

- Restem hat, **hê** Xusro nehatiye.

Hêji, di pirsra diduyan de tê gotin. Weke:

- Restem hat, **hêji** Xusro nehatiye.

Yanî ev du caran tu têtî û Xusro nehatiye.

Dîsa, di navbera du fêrpeyvên dijê hev de tê. Ev jî cara diduwan e, weke:

- Restem hat, **dîsa** Xusro nehatiye.

Jî, jî bo balcivînê û herdu fêrpeyvên jî hev tê, weke:

- Restem hat, Xusro **jî** hat.

Yanî di pey wî de bi hindikî hat.

*

Hinek hevbabet û hevsan

Varêke:	Jihevbaşqeker.
Hinguvtin:	Gihane hev.
Hevsanî:	Hemî weke hev.
Hevbabetî:	Tişt a dibênî babetê hev.
Guvaştin:	Du tişt bi heve dapiçandin.
Kerbestin:	Girêdana bi heve ya li pey.
Paşpelandin	Hinik ji paş kê m e.
Nîvavêtî.	(mînaka vê tune-nm)

Nîvçivandî-demhawe: Ku tîpek an du yan bêhtir, çî paşê paşî, serê yê pêşî û çî ji paşê serî tenê, çî serê yê paş tenê bî.

Tîpguherti:

Ji bo sivikî tîpeke nerm bi yeke dî tê guhartin.

Weke **nav** ku bi çî ji *bêjemakê* başqe ye.

Weke bêjî: *Ser sera*.

Weke bêjî çî *nehatî* ku **bi** di pêşiya wan de tê.

Weke *demhawa* navê karekî ku hîn bê kirin.

Weke: *Ser û rê*. Tê bêjî: *Serrê*, *bêwestîn*.

Bêjeya ku pergar di nîvê wan de bî, weke: *Wa welo*, yanî welat. Û *Wa Sîné*, yanî Sînem.

Weke: *Şûştin*. Yanî *şû hiştin*. Va ye **hi** ji serê ya pêşî çûye.

Weke *guvaştin*: Guve weş tin. Va ye **e** ji yê pêşî û **we** ji yê paşî çûye. Yanî guve şûtin. Va ye **e** ji yê pêşî û **şû** ji yê paşî çûye.

Yan *go fiştin*: Gok piç kir/ go viçtin. Va ye tişt neçûye.

Weke: *Wê hilênî*. Yanî wê hilanî, ji *hilanînê*.

Weke: *Wê bênî*, yanî biênî: Bianî, ji anînê.

Wendakirin:

Windakirin ew e ku tîpeke nerm di yeke nerme dî de winda bibî, yan dodo dibin yek. Yanî **i** di **ê** de winda dibî. Weke: *Wê bê*. yan *wê biê*, yan *wê bi-hê*, ji hatinê ye.

Heger **i** berî **h** û **w**-yê bê, **h** û **w** tevî **i**-yê dibin **ê**. Heger **b** berî **i**-yê bê, ew **b** dibî **p**. Heger piştî **i**-yê **w** bî, weke: *Pê çû*, yanî *bi wî çû/ bi wê çû*.

Heger şûnbêj bî, wilo dibî. Heger piştî **b**-ê **i** û **a**, yan **h** bî, **b** weke xwe dimênî, yanî nabî **p**, lê **i**, **a** û **h** dibin **ê**. Weke: *Wê bênî*. Yanî wê *biênî-anî* ku ji anînê ye. Weke: *Wê bê*, yanî *wê bihê*, *biha* ku ji hatinê ye. Çêdibî ku **i** ji **b**-ê here û **b** weke xwe bimênî û **a**-ya ku di serî de bî, weke xwe bimênî. Weke: *Wê bajî-wê*. Yanî wê biajiwê.

Ev tiştên me gotin û her çar pergar (bi, di, ji, li) jî hemî tê de, weke hev in. Lê **ji**, **li** û **di** ji xwe na-bin **p**. Lewra jêderê wan dûrî jêderê **p**-ê ne. Weke:

Jê çû, yanî ji wî/wê çû.

Lê çû, yanî li wî/wê çû.

Di, di van hawan de dibî **t**. Ji ber ku jêderê hedukan (**d** û **t**) nêzî hev e. Weke: *Tê çû*, yanî di wê/wî çû.

Rextkirin:

Rextkirin ew e ku her tiştekan di cihê xwe de li gor xwe bi rêz û ayîn bê gotin.

Şûnbêja Berfireh:

Em karin *nêr* û *mê*, *kit* û *zo* û *peyzoyê* ji her varê (cuda) bikin. Yanî her yekê şûnbêja wan nîşaneke varê, bikin dûvik ji wan re.

Vêca hinek ji van hevsanan di kurdiya *sorî*, *mukrî* û dinê wan de hene, hinek jî nînin. Lê ez ji ber xwe dibêjim ku durist e û heye ku ji bo zûgotinê berê hebû, lê dev ji wan hatiye berdan. Lewra va ye **mê** di *kurmancî* de heye û di *sorî* de nîne.

Peyzowa şûnbêja pêşdarî tenha, weke *farisî* di *sorî* de heye, ew jî **tan** e, *peyzoya te* ye û di *kurmancî* de nîne. Heye ku berê hebû, dev jê hatiye berdan.

Şûnbêja Berfireh:

Nêr:

- Ez eza ezan.

Mê:

- Ezê ezêya ezêyan.

Digel axêvê pêdar

Nêr:

- Ti tiya tiyan.

Digel axêvê pêdar

Mê:

Tê têya têyan.

Bertilî

Nêr:

Ev eva evan.

Bertilî

Mê:

Evê evêya evêyan.

Bertilî winda

Nêr:

- Ew ewa ewana.

Bertilî winda

Mê:

Ewê ewêya ewêyan.

Em emê.

Hûn hûnê.

*

- Ez	baş	im
- Eza	baş	ma.
- Ezan	baş	man.
- Ezê	baş	êm.
- Ezêya	baş	êma.
- Ezêyan	baş	êman.
- Ti	baş	î.
- Tiya	baş	a.
- Tiyan	baş	an.
- Tê	baş	ê.
- Têya	baş	êya.
- Têyan	baş	êyan.
- Ev/ ew	baş	e.
- Eva/ewa	baş	a.
- Evana/ewana	baş	an.
- Evê/ewê	baş	ê.
- Ewêya/ewêya	baş	êya.
- Evêyan/ewêyan	baş	êyan.
- Emen	baş	en.
- Emên	baş	ên.
- Hûn	baş	in.
- Hûnê	baş	inê.

*

- Ha im.
- Hat ma.
- Hat man.
- Hat êm.
- Hat êma.
- Hat êman.

- Ha î.
- Hat a îya.
- Hat an.
- Hat ê.
- Hat êya.
- Hat êyan.

- Ha e.
- Hat a eya.
- Hat an.
- Hat ê.
- Hat êya.
- Hat êyan.

- Hat en.
- Hat ên.

- Hat in.
- Hat inê.

- Min.
- Mina.
- Minan.
- Minê.
- Minêya.
- Minêyan.
- Te.
- Teya.
- Teyan.
- Tê.
- Têya.
- Têyan.
- Vî wî.
- Vîya wîya.
- Vîyan wîyan.
- Vê wê.
- Vêya wêya.
- Vêyan wêyan.

- Me men.
- Mê mên.

- We wen.
- Wê wên.

*

- West im.
- West ma.
- West man.
- West êm.
- West êma.
- West êman.

- West î.
- West îya.
- West an.
- West ê.
- West êya.
- West êyan.

- West e.
- West eya.
- West an.
- West ê.
- West êya.
- West êyan.

- West me men.
- West mê mên.

- West en in.
- West ên inê.

*

Vîn ev e:

Berê çar şûnbêjên dûvik hene.

- **im**, ji bo diwa (diduyan) ye.

- **î**, ji bo diwa ye.

- **e**, ji bo diwa ye.

- **in**, ji bo çaran e û bi nêr û mê, ji bo heştan

e. Heşt û şeş, dibin çardeh.

Lê di vir de tenê çar hawe têne naskirin:

- **im**: Gelxwepeyvê û tenhatî.

- **î**: Pêşdarê tenha.

- **e**: Bertilîyê tenha.

- **in**: Netenhatî.

Çi ji her yekê wan kê m e?

- im mê.

- î mê.

- e mê.

- in mê - zo.

Her yek dibî çend?

- im: Dido.

- î: Dido.

- e: Dido.

- in: Heşt.

Em karin nîşana **mêbûnê** bi **im**, **î** û **e-yê** vekin,
ev dibin şeş. Em karin nîşana **mêbûnê** bi **in-ê** re

bênin, ev dibî çar. Hemî bûn deh. Li wir **zo** dimênî. Heger em nîşana wê bi **in**-ê ve bênin, barê wê giran dibî. Lewra çar in heke em bikin **mê**, dibin heşt. Ku em bikin **zo** jî, dibin diwazdeh. Naxwe em ê **zo**-yê bavêjin ser tenhayan ku **im, î û e** ye. Vêca em dest nadin şûnbêjê, **ê** beste dimênî.

Xweser heger paşiya wan tîpa ziwa bî weke **ez, em, hûn**, vêca em ê ji bo **mê** jî tîpa **ê** deynin. Weke:

- Ez hat im - nêr.

- Ezê hat im - mê.

- Em hat in - nêr.

- Emê hat in - mê.

- Hûn hat in - nêr.

- Hûnê hat in - mê.

- Ev hat e - nêr.

- Ew hat e - nêr.

- Evê hat e - nêr.

- Ewê hat e - nêr.

Heger paşiya wan tîpa nerm bî û ku berê **mê**-ya wan nebî, emê ji bo **mê** jî. **yê** bênin. Weke *Ti te u evana ewana*. Em ê bêjin

Ti **yê**.

Te **yê**.

Evana **yê**.

Ewana **yê**.

We **yê**.

Me **yê**.

Em werin ser **zoyê**:

Heger tîpa ziwa li **paş bî û ku nêr bî, wê an bê.**

Weke:

- **Ezan** hatin.
- **Evan** hatin.
- **Ewan** hatin.

Heger **mê** bî û tîpa ziwa bî, wê **ên** bê. Weke:

- Ez **ên** hatin.
- Ev **ên** hatin.
- Ew **ên** hatin.

Heger tîpa paşî nerm bî û **mê** bî, **yên** tê. Weke:

- Ti **yên**.
- Te **yên**.

Heger **nêr** bî, wê **yan** bê. Weke:

- Ti **yan**.
- Te **yan**.

Gotina tevan a berfirehê tîpa ziwa:

- Ez	ezan	em.
- Ezê	ezên	emê
- Ev	evan / evana	evan.
- Ew	ewan / ewana	ewanan.
- Evê	evên / evêna.	
- Ewê	ewên / ewêna.	

Yê paşî ku nerm bî:

- Ti tiyan hûn.
- Tiyê tiyên hûnê.

Divê ti **peyzo**yê bizanî, weke: *Min, hûn, evana, ewana* ku dibin **mê**, lê nabin **zo** û **peyzo**.

Gotina tevan a berteng, weke:

- Min mina me.
- Minê minên meyê.

- Te teyan we.
- Teyê teyên meyê.

- Vî vîyan van.
- Vê véyan vanê.

- Wî wîyan wan.
- Wiyê wiyên wanê.

Em karin **zo**-ya piştî ziwa bikin **a** û **nêr**, piştî **nermê** jî bikin **ya**. Heger piştî **mê** ziwa bî van *nerm* bî, **ya** tê. Di pişt de ku **ê** bê. weke

- Ezê.
- Ezêya.
- Evê.
- Evêya.
- Ewê.
- Ewêya.

Mêbûna Peyzoyê:

Ku ziwa li paş bî, **ê** tê. **Weke:**

- Em - nêr.
- Emê - mê.
- Hûn - nêr.
- Hênê - mê.

Ku paşî nerm bî, **yê** tê. **Weke:**

- We - nêr.
- Weyê - mê.

Rewadînek:

- Ezeza	em	eman	man		
- Ezê	ezêya	emê	emêyan	meyên	mên.
- Ti	tiya		hûn.		
- Tiyê	têya		hûnê.		
- Ev	eva		evan.		
- Evê	evêya		evanê.		
- Ew	ewa		ewan.		
- Ewê	ewêya		ewanê	nên.	
- Min	mina	man		meyan.	
- Minê	minêya	manê		meyanê.	
- Te	teyê	tan		teyan.	
- Teyê	têya	tên		têyan.	

- Wî	wîya	wan	wîyan.
- Wiyê	wêya	wên	wêyan.
- Vî	vîya	van	vîyan.
- Vê	vêya	vên	vêyan.

Çaxê di **zo-yê** de paşî tîpa nerm bî, ew tîpa nerm ku ne **ê** bî û ku **mê** bî, dibî **ê** û **ya** di pey de tê. Weke:

- Te/ wî	-tenha û nêr.
- Teyê/ wiyê	-tenha û mê.
- Teya	-zo û nêr.
- Wiya	-zo û nêr.
- Têya	-zo û mê.
- Wêya	-zo û mê.

Çaxê di **peyzo**yê de paşî tîpa nerm bî, ew tîpa nerm ku ne **ê** bî û ku **mê** bî, dîsa dibî **ê** û **yan** di pey de tê. Weke:

- Vîyan/ wîyan	-peyzo û nêr.
- Vêyan/ wêyan	-peyzo û mê.

Mirov karî tîpa nerm digel **y-ê** di **nêran** de bînî û dikare wê bikî **a**. Weke:

- Wîyan/ (tu bikî) wan.

Mirov karî di **mêyan** de tîpa nerm û **y-ê** bikî **ê**. Weke:

- Vêyan/ (tu bikî) vên.

Di paşiya **peyzoyê** de ku tîpa nerm bî û **mê** bî, çêdibî ku mirov **yê** bênî, weke: **Me** nêr e û **meyê** jî mê ye.

Çêdibî ku mirov **yên** bênî, weke: **Me** nêr e û **me-yên** mê ye.

Çêdibî ku mirov **e** û **y** bavêjî û ku tenê **ê** bimînî. Weke: **Me** nêr e û **mên** mê ye.

Waha reng e çêdibî ku mirov **ê**-ya nêr bi **yan-ê** ve bikî. Weke: **Me/ meyan** herdu nêr in.

Dîsa çêdibî ku mirov **e** û **y** bavêjî û tenê **a-yê** bi-hêlî. Weke: **Me/ man** herdu nêr in. Weke:

- Ez/ eza/ ezê/ ezêyan baş im.

- Tu/ tuya/ tê/ tiya/ têya baş î.

- Ev/ eva/ evê/ evêya baş e.

- Ew/ ewa/ ewê/ ewêya baş e.

- Em/ eman/ emê/ emêyan baş in.

- Hûn/ hûnê baş in.

- Ê min, ê mina, ê minan.

- Ê minê, ê minêya, ê minêyan.

- Ê te, ê te ya, ê te yan, ê tan.

- Ê te yê, ê tê, ê têya, ê têyan, ê tên.

- Ê vî, ê vîyê, ê vîyan, ê van.

- Ê vê, ê vêya, ê vêyan, ê vên.

- Ê wî, ê wîya, ê wîyan, ê wan.

- Ê wê, ê wêya, ê wêyan, ê wan.

Dûvikê Berfireh:

- Im, ima, imê, imêya.
- Î, îya, iya, êya.
- E, eya, eyê, yêya.
- In, ina, inan.
- Inê, inêya, inêyan.
- Îya, a, an.
- Ê, êya, êyan.
- Ya, yan.
- Yê, êya, êyan.
- Î, îya, îyan.
- Ê, êya, êyan.

- Min xwar im.
- Min a xwar a ima.
- Min an xwar an ima.
- Min ê xwar ê imê.
- Min êya xwar êya imêya.
- Min êyan xwar êyan imêyan.

- Te xwar îye e.
- Te ya xwar îya a.
- Te yan xwar îyan an.
- Te yê xwar îye ê.
- Tê ya xwar êya ya.
- Tê yan xwar êyan yan.

- Vî xwar î.
- Vîya xwar iya.
- Vîyan xwar iyan.
- Vê xwar ê.
- Vêya xwar êya.
- Vêyan xwar êyan.

- Iya/a/ in: Nêr.
- Ê/ êya/ êyan: Mê.
- Î / îya/ îyan: Mê.
- Î yê/êya/ êyan: Nêr.

Dûvikê piştî berteng ê ziwa, piştî min-ê û piştî bêjeya paş ziwa. Weke: **Im, ima, iman/ êm, êma, êman.** (Dûvik) piştî tê, weke:

- Vî, wî, me, we/ e, a, an/ ê, êya, êyan.

(Dûvikê) piştî ê nerm tê, weke:

- Ye, ya, yan/ wê, wêya, wêyan.

- Yim, yima, yiman/ yêm, yêma, yêman.

Ku **ê** li paş bî, di pey de **y-ê** tê. Ku **êy** li paş bî, di pey de **w** tê. Em karin piştî **min-ê** jî weke vayên dî çêbikin.

Dûvikê piştî berfireh ku ziwa bin, piştî ez-ê. Weke: **Im, ima, iman/ ê, êma, êman.**

Piştî **ti-yê** (tu), weke **Î, îya, îyan/ ê, êya, êyan.**

Piştî **ev** û **ew-ê**, weke **E, eya, eyan/ ê, êya, êyan.**

Piştî **em** û **hûn-ê**, weke **In, ina, inan/ ên, êna, ênan.**

Dûvikê berfireh piştî tîpên nerm, piştî **ez-ê**, weke: **Yim, yima, yiman/ yêm, yêma, yêman.**

Piştî **ti-yê** (tu), weke **Wî, wîya, wîyan/ wê, wêya, wêyan.**

Piştî **ev** û **ew-ê**, weke **We, weya, weyan/ wê, wêya, wêyan.**

Piştî **em** û **hûn-ê**, weke: **Win, wina, winan/ wên, wêna, wênan.**

Lê **w** piştî **y-ê** tê û **y** piştî **w-eyê** tê.

Di navbera du tîpên nerm de **y û w** tên, lê du **w** û du **y** li pey hev nayên. Weke:

- **Im, î, e** û **in** nêr in, piştî tîpa ziwa tên.
- **Yim, yî, ye** û **yin** nêr in, piştî tîpa nerm tên.
- **Êm, îyê, eyê** û **inê** mê ne, piştî tîpa ziwa tên.

Du tîpên nerm nakevin ber hev, ji ber wilo nîşana mê ku **ê** ye, yan **yê** ye, piştî **î** û **e**-yê tên. Weke:

- *Wêm/ yêm, wîyê, weyê, yinê, winê.*

Mê piştî tîpa nerm **w** tê. Ji bo ku du **y-ê** di yek bêjeyê de nacivin, **yê** ku du **y-ê** tê de necivin, **y û w** herdu çêdibin.

Ev dîvik piştî berpeyvê berfireh û **yê** berteng tên. Di **yê** berfireh de ku bîbin berpeyv. mirov karî van dîvikan di wan de nevênî. Lê **divê** ku di berpeyvê de bên. Weke

Ez	baş	im/êm
Tî (tu)	baş	i/yî.
Ev-ew baş	e/ê.	
Em	baş	in/ên.
Ez	kulî	yim/yêm

Mirov karî di **yê** berfireh de van dîvikan di şûn **bêjê** de bînin û di berpeyvê de neyênî. Weke

- (Mînaka **vê** di destnivîsê de **nebû-nm**).

Dûvre heke herdu tenê **bêne** gotin, yanî ku ne ser peyv bin, **divê** dîvik bi wan ve bînin. Weke

- (Mînaka **vê** di destnivîsê de **nebû-nm**).

Hindavên Pêjndar

Hindavên pêjndar ên mirovan, heft in:

- Çav: Ji bo dîtinê ye.
- Poz: Ji bo bêhnkirinê ye.
- Ziman: Ji bo meynasîyê ye.
- Guh: Ji bo bihîztina deng e.
- Laş: Ji bo hingavtinê (pêhisandin) ye.
- Bêawir: Ji bo canxweşiyê ye.
- Mejî: Ji bo zanîné ye.

HAWEYÊN FÊRPEYVÊ

Yazdeh haweyên fêrpeyvê hene:

Hawê 1:

Mînbûnê rast:

Ev *mînbûnê rast* çar nifş in:

a) Berpeyvê bihurî, weke: *Ez çûme, min xwariye.*

b) Berpeyvê derkêlî, weke: *Diçû/ diçî, dixwend/ dixwênî.*

- Berpeyvê nehatî, weke: *Wê herî, wê bixwênî.*

- Berpeyvê nedemhawe, weke: *Ez baş im, ew li wir e, ew serdar e.*

Hawê 2:

Nûpeyde. Ev hawe, heft in.

a) Pirs. weke:

- Ma tê herî?

- Qey tê herî?

- Gelo tê herî?

b) Kotekê paşdar. weke

- Here/ hilêne/ bihêle/ bixwêne.

c) Sûnd (sond), weke

- Bi serê te ez nayêm/ bi Xwedê ez ê bêm.

d) Destûr, weke.

- Bere (bila) herî/ bere bixwênî.

e) Goman (guman), weke:

- Heye ti (tu) herî/ heye ti bixwênî.

f) Xwazmendî, weke:

- Xwezî herî/ xwezî bixwênî.

g) Nîvduheval, weke:

- Evê ha, xwedêgiravî baş e.

Hawê 3:

Mî nabûnê derew.

Ev ew e ku berpeyv û serpeyv hevûdu hilnagirin,
lê bi derewan dibin hevalên hev. Weke

Ev zîlam hewr e* (lê va ye ne hewr e).

Ev, çaxê ti dêhîndarî di nav wan de nebî. Lê va ye
ti (çu) dêhîndarî di nav wan de nîne.

Hawê 4:

Mî nabûnê qert

Ev ew e ku berpeyv nayê hilgirtin, tiştekî kê m e
û dêhîndarî di nav wan de nîne. Weke

Ev zîlam çîçik e

Çaxê ku zîlam baş bi, ev gotina çîçikê qert e

Hawê 5:

Dêhîndarî

Ev ew e ku li ser hev nayê hilgirtin, lê dêhîndarî di nav wan de, çî kêmanî û çî qencî heye. Ev, du nîş in: **Bêpergar** û **Gelpergar**.

* Hewr Çavên şaş/çavên tîtel

a) Bêpergar, weke:

- Ev zilam, şêr e (ev qencî ye).
- Ev zilam rovî ye (ev kêrnî ye).

b) Gelpergar, weke:

- Ev zilam weke şêr e (ev qencî ye).
- Ev zilam weke rovî ye (ev kêrnî ye).

Hawê 6:

Pesinguhêz.

Ev ew e ku weke dêhindariyê di pesin de ye lê *pesinda* û *pesingîr* herdu bi hev re nayêne gotin û tê de pergar jî nayê. Vêca ev jî du nîşan

a) Pesinguhêzê Paşkêm

b) Pesinguhêzê Pêşkêm

a) *Pesinguhêzê Paşkêm.* ew e ku *pesinda* nayê gotin. *pesinva* tê gotin û nîşanek jî yê *pesinda* tê gotin. Weke

- Neynûkên mirinê tê de çikiyan.

Va ye *mirin* dêhinkirina bi şêr e û mirin *pesinva* ye. şêr jî *pesinda* ye. Lê *pesinda* ku şêr e nehatiye gotin û *pesinva* ku mirin e hatiye gotin. Nîşaneke jî vên şêr *pesinda* hatiye gotin ku neynûk e.

b) *Pesinguhêzê Pêşkêm* ew e ku *pesinva* neyê gotin ku yê pêş e û nîşanek jî yê *pesinva* tê gotin. Weke

- Birûskê bazda.

Yanî zilamê weke birûskê bazda.

Va ye *zilam* pesinva ye û nehatiye gotin, *birûsk* pesinda ye û hatiye gotin, *bazda* ku nîşana pesin-vayê ye negotiye ku zilam e. Naxwe pêşî ev bû: *Zilamê weke birûskê bazda.*

Hawê 7:

Du nîvgotin:

- Ev, fêrpeyvekî weke rastî ye.
- Dêhendarî tê de nîne.
- Du nîv jê re hene:

a) **Nêzî hiş.**

b) **Dûrî hiş.** Ev jî du nîfş in:

a) *Pesinvayî*, weke. *Firaxê vê malê sipî ne.* Va sipî-bûn pesnê firaxan e. Du vîn jê re hene; ya nêzî hiş ku firaxên malê bi rastî sipî ne.

Vîna dî ew e ku ne bi rastî ye. Yanî (mal) çirûk e, xwarinê çênake ku firaxên wê bilewitin.

Kargiranî, cihê pesin.

Ev cihê pesin dibêjin, weke: *Min tîr li cihê kêfê xist.* Yanî min tîr li **dil** xist. Ev, navnegotî ye û behsa dil nekiriye.

b) *Pesingiranî:*

Ev ew e ku xwedî nabêjin, lê hinekî ji xwedî dibêjin, weke: *Çekê vî zilamî paqij in,* yanî ew (zilam) paqij e. Va ye cil gotine, bi vîna wî bi xwe ye.

Naxwe ew û cilên wî tev paqij in.

Hawê 8:

Hayjîrî: Ev, du nifş in.

a) Zûnebîra rast.

Ev ew e ku du pesnên dijî hev têne gotin, lê navê wan nayê gotin, vîna wan bi rastî ye, zû nayên bîra mirov, *pesinva* û *pesinda* nayên gotin, tê de dêhîndarî nîne û pesnekî wî derew e.

Weke:

- Tiştekek heye: *Kevir dixwê natirsî, hevrîşim dighiyê ditirsî.*

Ew tişt **çav** e, yanî **kil** ku ji kevir e dikevî çav, çav lê napirsî û hevrîşim bighiyê (çav) ditirsî û xwe digênî hev.

b) Zûnebîra derew.

Ev ew e ku dêhîndarîke bi derew di nava du tiştan de heye û navê wê nayê gotin.

Weke:

- Tiştekek heye: *Şîr vedixwê û dev nîne.*

Ev **qelem** e û navê qelemê nayê gotin. Çivît weke şîr e, şîr bi qelemê tê vexwarin û devê wê weke yê zarokan nîne.

Naxwe *pesinva* û *pesinda* herdu nayêne gotin û pesnek ji yê *pesinva* yê paşî tê gotin. Yanî dibêjî: *Qelem weke zarokê ye û şîr vedixwî, lê devê wê nîne.*

Divê vîna **lê**-yê, tê de hebî. Divê perçê paşî, ji dêhîndariyê derew bî. Lewra vexwarin bê dev çênabî.

Hawê 9:

Kinçîrok:

Ev *kinçîrok* heft nifş in

a) Paşîçûn.

Hinek tişt bi derew têne zanîn û şaşiyê hiltênî, weke:

- *Şêr şêr e, çi jin e, çi mêr e!*

b) Gorçêbûn.

Tiştin hene mirov wilo dîtine, dîsa têne bîra wan, weke:

- *Mala mêr tê de, kaniya zêr tê de.*

c) Çiftî.

Weke:

- *Bextê dê û dotê yek e.*

- *Ku siha danê sibehê nedî ser mirov, ya danê êvarê qenc e ku bidî ser mirov.*

ç) Biserhatin.

Weke:

- *Ji tirsê şîr, pif dikî dew.*

d) Şîret.

Weke:

- *Nanê mêvan li mêvan bi deyn e.*

e) Hilet.

Weke:

- *Kurê navî gula avî, kurê pêşî zikêşî, kurê paşî tirra dahşî.*

f) Pîrozî.

Weke:

- *Jinë werîn ji mala mezin, tê bide sed û hin.*

Hawê 10:

Navguhertin:

Ev navguhertin ji bo tirsê yan şermê ye. Tê de dêhin heye û *pesinva* nayê gotin. *Pesinva* û *pesinda* herdu wî karî dikin. Weke:

- *Gulçiv kete palûçik. Ev, şerm e.*

- *Min tembûrekê kirrî/ te tivingekê kirrî. Ev, tirs e.*

Hawê 11:

Bo negotî:

Gotinekê dibêjin û hodeya wê nabêjin ku ji bo çi ye. Lê divê nêzîkî hev bin. Weke:

- *Çû ser cihê xwe.*

Yanî ji bo çûna cem jina xwe, çû ser cihê xwe. Ev *torre* ye.

Di besteka pesnê dêhinda û pesnê guhêz de şerm heye, weke:

- *Gulçiv kete palûçik.*

Yanî bêawirê zilam, kete bêawirê jinê. Ev du *pesinguhêz* in û *pesinva* nehatiye gotin ku herdu bê awir in. Lewra gotina navê wan, şerm e.

Heye ziyanberr, weke:

- *Gur kete nav kerî.*

Yanî rijîvan hate nav zilaman. Va ye navê *rijîvan* nabêjin, da ew ji wan fêr nebin û rijîya wan negirin.

Naxwe divê di *pesinguhêzê* de pesnê ku tê gotin ji yekî re ye, ji yê dî re çênabî. Weke:

- *Pencên mirinê.*

Naxwe divê *xwepêgir* navekî xuya bî û *balxwegir* navekî vînî bî. Ev derhiş e:

- Divê yek ji *pesinda* û *pesinva*, bê gotin.

- Divê herdu ji hev re nebin *serpeyv* û *berpeyv*.

- Divê tiştêkî *pesinda* bidine *pesinva*.

- Divê ew tişt di *pesinva* de tune bî.

- Divê tiştêkî hempar di navbera *pesinda* û *pesinva* de hebî.

- Divê herdu neyêne gotin.

- Divê pergar neyê gotin.

Weke: *Ez bi birûskê re çûm.*

Berîya wê: *Ez bi zilamekî weke birûskê sivik re çûm bûye.*

Binêre:

Zilam, *pesinva* ye.

Birûsk, *pesinda* ye.

Siviki, tiştê hevpar ê herduyan e.

Zilam û *birûsk* nabin hevhilgir.

Sivikiya *birûskê*, di *zilam* de nîne.

Sivikiya *birûskê*, dane *zilam*.

Birûsk, *pesinda* ye ku hatiye gotin.

Zilam, *pesinva* ye ku nehatiye gotin.

Varêka Navbera Nifşên Bêjeyan:

Varêka navbera nifşê bêjeyan bi van çêdibî:

- Hatina *şûnbêjê bestî* di paşiya wan de.
- Hatin/ kirin an *bûn/* di pey wan de.
- Dibin *serpeyv, berpeyv û pesin* bê hatina **ê** di paşiya wan de.
- Dibin *serpeyv, berpeyv û pesin* bi hatina **ê-yê**.
- Çax tê de tê.
- Çax tê de nîne.
- Tiştêk ji van tê de nîne.
- Dibin *serpeyv, berpeyv û pesin* bi hatina **ê, û û kuyê**.
- Dibî *serpeyv, berpeyv û pesin* bi vîna çivazeyê.

*

Pergarên bênavgîr:

Pergarên bênavgîr duwazdeh (12) in:

1- Pergarê bênavgîr:

- Nabî *serpeyv*, *berpeyv* û *pesin*.
- *Şûnbêjên bestî* pê ve nayên.
- *Bûn* û *kirin* di pey de nayên.
- Çax tê de nîne.
- Dibî *serpeyv* û *berpeyv* bi *vîna çivaze*. Weke:

Bi, ji, li, di û **de**-yê.

2- Navê bênavgîr:

- Dibî *serpeyv*, û *berpeyv* bi xwe tê digel *nav*, *pesin* û *bêjemak* e.
- Dibî *pesin* digel *nav* û *pesin* ku **ê** berî wê bê.
- Bi tenê nabî *pesin*.
- *Bûn* û *kirin* piştî wan tê.
- Çax tê de nîne û *şûnbêjê bestî* di pey de tê.

Weke: **Ne** û **çi**-yê.

3- Navê bênavgîrê bêpesin

- *Bûn* û *kirin* di pey wan de tê.
- Dibî *serpeyv* û *berpeyv* bi hatina *nav* û *bêjemakê*.
- Bi *pesnan* re nayê.
- *Şûnbêjê bestî* pê ve nayê.
- Dibî *pesin* bi hatina **ê** berî wan.
- Çax tê de nîne. Weke: **Bo, bê** û **ba**-yê.

4- Cihê nîşanê bênavgîr:

- *Bûn* û *kirin* di pey wan de nayên.
- Dikevin ser *nav* û *bêjemakan*.
- Nakevin ser *pesin*.
- Dikevin ser *pesin* bi hatina *ê-yê*.
- *Şûnbêjên bestî* bi wan ve tên.
- *Çax* di wan de nîne.
- Dibî *serpeyv* û *berpeyv*.
- Nabin *pesin*. Weke: **Va ye, wa ye, va ne û wa ne.**

5- Rengpergarê bênavgîrê bivînê:

- *Bûn* û *kirin* di pey de nayên gotin.
- Nabin *pesin*.
- Dibî *serpeyv* û *berpeyv*.
- *Çax* tê de nîne.
- *Şûnbêjên bestî* pê ve tên.
- Nabî *karjêder* û *karpêder*, ku ne bi *vîna çivaze bî*, weke: **Kanî.**
- Dikevî ser *nav* û *bêjemakê*.
- Nakevî ser *pesin* ku ne bi hatina *ê-yê bî*.

6- Nîvdemhaweyê bênavgîr:

- *Bûn* û *kirin* di pey de tên.
- Nakevin ser *pesn* û *bêjemakê*.
- Nabin *serpeyv*, *berpeyv* û *pesin*.
- Dikevin ser *nav*.
- *Çax* tê de heye.
- *Şûnbêjê bestî* pê ve nayên. Yên kesaxêv

weke: **Çû/ çê/ lorî/ ala...**

- Yên jîndaraxêv weke: **Kişe/ didî/ şoş...**

7- Sancûnê (şûnbêj) yekxwedî:

- *Bûn û kirin* di pey de nayên.

- *Şûnbêjê bestî* piştî wan tên.

- *Çax* tê de nîne.

- *Nabî pesin*.

- *Dibin serpeyv û berpeyv*.

- *Dikevin ser nav, pesin û bêjemakê*.

- *Bervînê wî* nas e.

Pesin jê re tê. Weke **Ez, tu, ew, em, hûn**.

8- Sancûnê duxwedî

Bûn û kirin di pey de nayên.

Sancûnê bestî piştî wan nayên.

Çax tê de nîne.

Dibî karjêderê duxwedî.

Nabin serpeyv û berpeyv.

Pesin jê re nayên.

Nabin pesin. Weke **Min, te, vî, wî, me, we/ vê, wê, van û wan**.

9- Dezgehê Bêkarê bênavgîr

Ev xal du nifş in

a) **Bersivî**.

b) **Gelxwebêjî**.

a) *Bersivî*, weke **Bere** (bila), **erê, na, a, çi ye, çire, çima, hema, hê, hêhê, belê, loherê**.

b) Gelxwebêj, weke: Weh, yaq, haylo, wey, wax.

- Tu karî nakin.
- Nabin tu tişt.
- Nabin zo û *peyzo*.
- *Sancûnê bestî* di *pey* de nayên.
- *Nakevin* ser tu tiştî.
- Piştî *berpeyvê* tên.

10- Navê binavgîr:

- *Bûn* û *kirin* di *pey* de nayên.
- *Bûn* û *kirin* berî wî tên.
- Dibî *serpeyv* û *berpeyv*.
- Dibî *karjêderê yek-duxwedî*.
- Nabî *pesin*.
- *Pesin* jê re tê.
- *Çax* tê de nîne.
- *Dikevî* ser *demhawê*.
- *Dikevî* ser *pesin*.
- *Nakevî* ser *nav* û *bêjemakê*.
- *Sancûnê bestî* piştî warê tê.
- Dibî *serpeyv* û *berpeyv* ji bo *sancûnê xweser*

ê yekxwedî.

11- Demhaweyê bînavgîr:

- Dibî *serpeyv* bi hatina **ê** û **ku**-yê.
- Dibî *berpeyv* ji bo *nav* û *sancûnê*.
- *Bûn* û *kirin* di pêşî û paşî de nayên.

- Çax tê de heye.
- *Sancûnê bestî* di pey de tê.
- Dîbî *pesin* bi hatina **ê** yan **ê-ku-yê**.
- Dîbî *berpeyv* ji bo *sancûnê xweser*.
- Piştî *nav*, *sancûn* û *bêjemakê* tên.

12- Navê *pesinê bênavgîr*:

- *Bûn* û *kirin* di pey de tên.
- Dîbî *serpeyv* bi hatina **ê**.
- Dîbî *pesinbêj* bi hatina **ê**.
- Nabî *serpeyv* bê hatina **ê**.
- *Sancûnê bestî* di pey de tê.
- Çax tê de nîne.
- Nîşanên *bêjemakê jindemî* tê de tên.
- Dîbî *berpeyv*.

*

NIFŞÊN BÊJEYAN

Nifşên Bêjeyan heştê (80) heb in:

- Bêjemakê ji wan ên *bûn û kirinê*.
- Bêjemakê ji wan.
- Bêrohnî û pêrohnî.
- Berpeyv û nîşana wê.
- Bestina nav û pesin.
- Biranavê berfireh û xweser.
- Biranavê berteng û xweser.
- Biranavê nîvco yê pirs û bersivên derwar û demwarî.
- Bûn, kirin û pesin.
- Çengelê dezgeh.
- Çengelê nav.
- Demhaweya du-sêxwedî.
- Demhaweya gende ya jîndaraxêv.
- Demhaweya gende ya kesaxêv.
- Demhaweya yekxwedî.
- Derdemî û pesinbêj.
- Derdemiyê bersivê.
- Derdemiyê pirsê.
- Derwar û pesingîr.
- Derwarê bersivî.
- Derwarê derdemî.
- Derwarê pirsê.
- Destikê dezgeh.
- Destikê nav.

- Dunavên bûn û kirinê.
- Dunavên nîşanên bestî.
- Dûvikê bêjemakê nav.
- Dûvikê biçûkî.
- Dûvikê biranavê bestî.
- Dûvikê nêr û mê.
- Dûvikê nîşanê bêjemakê hindemî.
- Dûvikê nîşanên hawegîr.
- Dûvikê nîşanên kit, zo û peyzoyê.
- Fêrpeyvê weke: Ji, bi, li, di, bo, bê, **ba**.
- Hijmar û çûnxuya.
- Karjêder.
- Karjêder û karpêder.
- Karlêderê dezgehê nav.
- Li paş.
- Nav digel bûn û kirinê.
- Nav û nîşanên makê.
- Navê bêjemakê bènîşan.
- Navê bêjemakê binîşan.
- Navê bêjemakê duker ê bi nîşan.
- Navê bêjemakê duker ê bûn û kirinê.
- Navê bêjemakê hawegîr ê bi nîşan.
- Navê bêjemakê hawegîr ê bûn û kirinê.
- Navê bêjemakê nav ê bûn û kirinê.
- Navê bêjemakê navnîşanhin.
- Navê bêjemakê nîşana herdemî.
- Navê bêjemakê pesnî yê bûn û kirinê.
- Navê bêjemakê pesnî yê nîşanhin.

- Navê biçûk.
- Navê biranavê bestî.
- Navê biranavê fireh.
- Navê cûnbirrê tenha yê zo û peyzo.
- Navê derhiş.
- Navê gende.
- Navê hawedarê binîşan.
- Navê hawedarê bînîşan.
- Navê kesê nas.
- Navê kesê nîvnasê tenha yê zo û peyzo.
- Navê mê.
- Navê nêr.
- Nav û pesin.
- Navê pesin.
- Navê pesnê raser.
- Navê sitewr ê nêr, mê, zo û peyzo.
- Navê winda.
- Navê xuya.
- Navê nenas.
- Navê nîvnas.
- Pêş û paş.
- Pesn û nîşanên makê.
- Pirs û bersiv.
- Sanpeyvê kesaxêvê li pêş û paş.
- Sanpeyvê kesaxêvê li pêşiya dezgeh.
- Sanpeyvê xweaxêvê li pêşiya nav.
- Xwedîbeng û bergxuya.
- Xwepêgir û balxwegir.

Çi piştî bûn û kirinê têt?

- Bêjemakên nîşanên herdemî.
- Bêjemakên bînîşan.
- Bêjemakên navnîşanên dûvik.
- Bêjemakên navê **dan, da, ra, hil, rû** û **ve-yê**.
- Hawegîrê peymak.
- Bêjemaka **wî** û **ew**, bêjemak û **ew** ne jê, pesin digel **wî**, nav digel **wî**.

Bêjemak dibin çi? Hawegîrê peymak dibin çi?

Demhawe

Eva bihur û ne şes nişen we

Eva derkêlî

Eva nehata

Eva kotek a pesda

Eva kotek a winda.

Demhawe dibî çi? Çi berî wê û piştî wê têt?

Fêrpeyvê demhawa vekxwedî 1.

Fêrpeyvê demhawa du-sêxwedî 2

Demhawa gendeyê kesaxêv li pêş û paş.

Demhawa gendeyê jîndaraxêv

Sanpeyvê piştî fêrpeyvê

Çi per piştî fêrpeyvê têt?

Fêrpeyvê berê.

Fêrpeyvê nûpeyda.

Tiştê nivduheval.

Nifşên Fêrpeyvê:

Du nifşên fêrpeyvê hene:

a) **Xwe**.

b) **hev**.

a) *Xwe*, biranavek e ku piştî biranavê berfireh nayê, lewra ew jî ji yê berfireh e û piştî yê berteng tê, lewra ne ji wan e, ji ber ku du biranavên ji yek-cûnî (cins) bi hev re nayên. Weke:

- Ez xwe xwarim - çênabî.

- Min xwe xwar - çêdibî.

b) *Hev*, weke **xwe** ye, lê ji bo peyzoyê ye. Weke

- Em hev xwar - çênabî.

- Me hev xwar - çêdibî.

Nifşên Bêjeyê:

Nifşên bêjeyê, çar in:

- Nav-demhawe.

- Dezgeh-dezgehê xweser.

- Nav-birnav.

- Bêjemak-hawegîr.

Pesnê Navê Gende:

Pesnê navê gende, bîst in:

- Bêjemak û hawegîrên ne jê.
- Bêjemakê bênişan.
- Bêjemakê danê.
- Bêjemakê digel hawegîrê hevrenç.
- Bêjemakê gendenişan.
- Bêjemakê nişana herdemî.
- Biranavê berfireh, pirs û bersiv.
- Biranavê berteng, pirs û bersiv.
- Biranavê gende, pirs û bersiv.
- Biranavê piştî ya berfireha bestî.
- Dezgeh, biranav û bêjemak.
- Du nav digel nişana gende.
- Hawegîrê bi nişanê bêmak.
- Hawegîrê peymakê weke *xwere*.
- Nav digel nişana gende.
- Nav û hawegîr û gendeyê destfirehî.
- Nav û pesin digel nişana gende.
- Pesin digel bûn û kirinê. Ev hawê digel dezgeh û biranavan, weke **Pê sor kirin** û **pê sor bûn**.
- Pesin digel nişana gende.
- Pesnê her şeş nişanan.

Nişana gende tê piştî çiqas nav, pesin û hawegîrê peymakê û yê ne peymakê û hemî bêjeyên duker. Weke:

- Çi biranavê nav - hevrençî.
- Çi biranavê pesin - hevbaşî.

- Çi du nav - berberî/ serserîtî.
- Çi pesn û nav - geşrûtî.
- Çi nav û derwar - kurmal.

Çaxê du nav bi heve bên û ku paşiya wan ziwa bî, "î" pê re tê û dibî xwenvdayî. Weke: *Serserî, kerkerî...*

Çaxê ku paşiya navan nerm bî, tiştekan nayê. Weke: *Şalî-şalî, melû-melû.*

Çaxê yek (nav) tenê bî çî pesin, çî nav û çî biranav bî, dîsa "î" pê ve tê û dibî xwenvdayî. Weke: *Malî, nêvî, paşî, pêşî. serî, berî...* Weha reng e "în"jî tê, weke: *Rengîn, başîn...*

Çaxê (nav) pêşbestê bûn û kirin, pesn û dezgeh û biranav bî. weke *Pê sor bûn, jê sor kirin.* ew (nav) bêjemak e. weke: *Kirin, sorkirin, lê sor kirin, kar kirin, kar pê kirin, dev ji hev kirin, berdan, jê berdan, dev jê berdan, dev ji hev berdan...*

Çaxê pesnek an navek tenê berî kirin û bûnê bê çî bi dezgeh û çî bê dezgeh bêjemak e, weke *Sorkirin, navkirin* - bêdezgeh. Weke *Pê sor kirin, kar pê kirin* - bidezgeh.

Çaxê ku pesin û navek an du nav berî wan bên çî bi dezgeh û çî bê dezgeh fêrpeyvê bêjemakê ye. weke *Gulsorkirin* (gul jê sor kirin) û *serderkirin* (ser pê der kirin) - xwedînegotî.

Nîşanên bêjemaka gende piştî ziwa ev in: **Îtî, îni, anî, atî** û **î**. Weke: *Sorîtî, sorînî, soranî, soratî, sorî.*

Nişanên bêjemaka gende piştî nerm, ev in: **Tî, nî, î**. Weke: Ziwatî, ziwani, ziwa(y)î.

Nişanên gende ku piştî pesin bèn, wê dikin bêjemak. Weke: Başî, sorî.

Herçî bêjemakên bê nişan ên weke *zor, êrîş, hêrz* ku nişan tê de nayên, weke: Zorî, êrîşî, hêrzî çênabin.

Weha reng e bêjemakên bi nişan weke: *Xwarinî, mirinî, çûnî* çênabin. Çaxê bi hawegîr ve bèn, dibine bêjemak, weke: *Serdar, siwan*. Lê *serdarî, siwanî* çênabin. Ew digel hawegîrê bêmak jî nayên, weke: *Xwere, bire*. Lê *xweryî, bireyî* çênabin.

Çaxê bikevî ser nav: ew dibî *bêsûde* û çêdibî, weke: *Nav, gav*. Lê *navî, gavî* çênabin.

Çaxê bikevî ser şeş aliyan dîsa çênabî, weke: *Ber, ser, jor/ berî, serî, jorî*.

Çaxê nav bikevî ser şeş aliyan dîsa çêdibî, weke: *Serjor, berjêr/ serjorî, berjêrî*.

Nav piştî van tê

- Pesin = başî.
- Hawegîrê bêmak = serdarî.
- Nav digel aliyan = serjorî.

Nav, piştî van nayê

- 1- Bêjemakê binîşan.
- 2- Bêjemakê bènîşan.
- 3- Hawegîrê peymak.

Weke:

- Bi pîrozî, weke Bi navê Xudan.

- Bi sînd, weke: Bi Xwedê min filan tiştî nekiriye.
- Bi hevalî digel "re"yê, weke: Bi wî re hat.
- Bi hevgelî, weke: Nan bi hinguv xwar.
- Bi botî, weke: Bi te hat/ ji bo te hat.
- Bi heyfhilandin, weke: Bi te kir, zîyan li te kir.
- Bi berdestî, weke: Kar li te kir; tu kirî palê xwe.
- Bi hundirî, weke: Bi lezokê hat, di hindirwê wê de.
- Bi destpêk, weke: Min xwe pê kir; dest pê kir.
- Bi zeliqîn, weke: Xine -hine- pê ve ye.

*

- Ji destpêkirin, weke: Ji wir hat.
- Ji destpêk û kutabûnê, weke: Ji vir ta wir.
- Ji kêmkirinê, weke: Jê xwar
- Ji xurtî, weke: Jê hat (karî bike).
- Ji qutbûnê, weke: jê kir.
- Ji civandinê/ bixwegirtinê, weke: Jê re ket/ bû para wî

*

- Li derwarî, weke: Li wir e/ di wir de ye.
- Li serwarî, weke: Li ser wir e/ li jor e.
- Li gorhevî, weke: Lê tê/ li gor wî ye.
- Li peydeçûnê, weke: Lê digerrî.
- Li matbûnê, weke: Serî lê gerriya.
- Li hawîrçûnê/ zivirînê, weke: Lê zivirî.
- Li hinguvandinê, weke: Lê ket.
- Li xistina hundirû, weke: Lê (da)ket.
- Li pêvebûnê, weke: Lê xuya kir.
- Li botî, weke: Lewra/ li ew ra.

- Di hundirî, weke: Di xanî de.
- Di derbasî, weke: Di wir re çû.
- Di pêxwerîn, weke: Di wî da.
- Di gilih, weke: Tê hilda (gilih lê kir).
- Di şaşbûn, weke: Di wê pekiya.
- Di ezakirin, weke: Di wî bihurî.
- Di qulkirin, weke: Di wê re nerî.

*

Nûpeyde, Nehatî û Bihurî

Dezgehê hevwxazî yê pirsê, çaxê ku du fêrpeyvên demhawe bên. Weke:

- Kê bê vir, ez ê bêm-bo kes.
- Çi bê vir, ez nahêlim-bo cûn (cins).
- Kîjan bê, ez ê lê xim-bo yek ji civatê.

Daxwazî berê bû, (lê niha) pirsî:

- Kî mêr bî, ew ê bê.
- Çi baş bî, peyde nabî.
- Kîjan qelew bî, serjêke.

Çaxê *nav* û *pesin* berî *bûn* û *kirinê* bin û ku fêrpeyvek di pey de bê, weke:

- Kî wê bê/ kî baş e, ew dê bê.
- Kî miriye?
- Kîjan dizîne?

Çi çaxê du fêrpeyv di pey de bên, hingî yek ji **kî**, **çi** û **kîjan** berî wan ku negotî ye heye. Ew çax, di bî daxwazî. Weha reng e derwar û nav jî wisan in. Weke:

- Çaxê tu bê, ez ê bêm.
- Mala tu heriyê, ez naçimê.
- Restem bê, wê Xusro jî bê.

Berêbûna fêrpeyvê rastî, weke: *Restem hate malê.*
 Fêrpeyvê nûpeyde, weke: *Bixwe, bere bi wî.*
 Fêrpeyvê bêserî, weke: *Va ye hat/ va ye Xusro hat.*
 Fêrpeyvê bêdem, weke: *Xusro baş e.*
 Fêrpeyvê bêdawî, weke: *Xusro ye/ karê Xusro ye.*
 Fêrpeyvê hevgiretî, hawegîrî, weke: *Kiras jê zer bi-wî/ yê bikêrhatî.*
 Fêrpeyvê *bûn* û *kirinê*, weke: *Sor bûn, kirin/ kar bûn, kirin.*
 Fêrpeyvê şûngirê bêjemakê, weke *Tev li ku dixwî/ tevî xwarina wî.*

Fêrpeyvê berê

- Fêrpeyvê bêdem, weke *Xusro baş e.*
- Fêrpeyvê berpeyv, weke: *Restem kurekî baş e.*
- Fêrpeyvê serpeyv nîşangir, weke: *Restem e yê ku dixwênî*
- Fêrpeyvê pesinbêjî, weke *Restemê xwende hat.*
- Fêrpeyvê pêrohnî, weke: *Ev kurê min hat.*
- Fêrpeyvê nûvegortî, weke: *Em çûn, me xwar. Vêca êdî nûka em ê li benga xwe binerin.*
- Fêrpeyvê xuyabengî, weke: *Restem hat û dikeniya.*
- Fêrpeyvê dacivîn, weke: *Restem hat û Xusro hat.*
- Fêrpeyvê mînatî, weke: *Restem hat, yanî kurê min hat.*
- Fêrpeyvê gerewî (şertî), weke: *Kengî Restem bê, wê Xusro jî bê.*
- Fêrpeyvê botî, weke: *Restem hatiye da bixwênî.*
- Fêrpeyvê destpêkî, weke: *Ez ê rabim herim li-*

mêj bikim û bê.

- Fêrpeyvê nîvduheval, weke: *Restem, Xwedê wî bihêlî baş e.*

Fêrpeyvê ku **ê** dikevî serê:

- Ê - pesin.
- Ê - balxwegir.
- Ê - cûnxuya, weke: *Çarên ku mêr bûn, girtin.*
- Ê - karjêder, weke: *Ê ku dixwî, hat.*
- Ê - karpêder.
- Ê - karlêder.
- Ê - piştî dezgeh, weke: *Restemê ji wî ketî, çûye.*

Bêjemakê karlêder ê xwedînegotî, weke:

- ...hatiye girtin/ *hinekan ew girtiye.*
- ...hatiye xwarin/ *hinekan ew xwariye.*
- ...hatiye birrîn/ *hinekan ew birriye.*

Hawegîrê karlêder, weke:

- Restem bûye serdar.
- Restem kirine serdar.
- Restem geriya kuştî.

Werbêja: *Restem geriya kuştî.*

Restem, serpeyv e.

Geriya, demhawa bihurî ye.

Kuştî, karjêder e.

Fêrpeyvê *geriya kuştî* li ser hev, ji bo Restem berpeyv e.

Werbêj: *Restem hatiye girtin.*

Restem, serpeyv e.

Hatiye, demhawa bihurî ye.

Girtin, karlêderê balxwegir e. Balveger hatiye nîv-girêdan.

Şûnbêja çengelê nêr û mê

Gava pesnek di pey de bê, **ê** dibî serpeyv. Weke:

- **Ê** baş, zû dihê (tê).

Ê digel pesin ji bo serpeyvê dibî pesin, weke:

- Kur**ê** baş dixwênî.

Çaxê ku nav di pey **ê** de bê, **ê** dibî serpeyv û nav dibî balxwegir, weke

- **Ê** min baş e.

Gava serpeyv berî **ê** bê û navek di pey de bê, **ê** digel wî navî dibî balxwegir. Weke:

- Kur**ê** min baş e. (*ê min*, balxwegir e).

Ê dikevî ser pesin, weke: *Ê baş*.

Ê dikevî ser hawegîrê, weke *Ê serdar*.

Ê dikevî ser demhawê. Lê divê ku "ku"yek di pey de bê, weke *Ê ku hatiye*.

Ê dikevî ser sernav. Lê divê ku dezgehê dêhindariyê di pey de bê, weke: *Kurê min, ê weke şêr*.

Ê dikevî ser dezgehê karker û çêdibî ku "ku" bê û çêdibî ku "ku" neyê, weke: *Ê ku ji wir hat/ ê ji wir hat*.

Weke:

Ez	min/	vir.
Em	me/	wir.

Ti (tu)	-	te.
Hûn	-	we.
Ev	-	vî.
Evana	-	vê.
Ew	-	wî.
Ewana	-	wê.
Xwe	-	van.
Hev	-	wan.

Çaxê du şûnbêj bikevin ber hev, weke:

Kurê ya te baş e (yanî, kurê jina te baş e), werbêj weha ye:

Kur, serpeyv e.

Ê, pesin e.

Ya, xwepêgir e.

Te, balxwegir e.

Baş, berpeyv e.

E, nîşana berpeyvê kit e.

Weke: *Kurê te baş e*.

Kur, serpeyv e.

Ê, pesn e û xwepêgir e.

Te, balxwegir e.

Baş, berpeyv e.

E, nîşana berpeyvê ye.

Naxwe, "**ê**" timî pesn e.

*

Bihuriyê Piştî Berfireh:

Bihuriyê piştî berfireh **ie** û **ine** ne. Weke;

- Min/ te/ vî/ wî/ vê/ wê xwari**ye**.
- Me/ we/ van/ wan xwar**ine**.

Zûdebihurî:

- Min/ te/ vî/ wî/ vê/ wê xwar.
- Me/ we/ van/ wan xwar**in**.

Nêzbihurî:

- Min/ te/ vî/ wî/ vê/ wê xwar**ibû**.
- Me/ we/ van/ wan xwar**ibûn**

Zûbihuriyê ducar:

- Min/ te/ vî/ wî/ vê/ wê e xwar**ibûna**/ xwar**ibana**.
- Me/ we/ van/ wan vé xwar**ibûna**.

Bihurî û nehatiyê gerewî:

(Zûbihuriyê gerewî vé dudemî)

Bêjeyên weke *bere* (bila), *heye*, *xwezî* dikevin serê û dibî yekferpeyv. dibî daxwaz û gomana nebiwî (nebûyî). Weke

- Min/ te/ vî/ wî/ vê/ wê xwar**ibî**.
- Me/ we/ van/ wan xwar**ibin**.

Bihuriyê Gumanî:

Bêjeyên weke *bere* (bila), *heye*, *xwezî* tên. Weke:

- **Bere** çêbiwiye/ **heye** çêbiwiye/ **xwezî** çêbiwiye.

Nîşana Nêr û Mê

Nîşana nêr û mê ku î û ê ne, çaxê ku bibin balx-wegir bi nav ve tên. Weke:

- Ez çûme nik Restemî.
- Ez çûme mala Seyranê.

Nîşana nêr û mê durist e ku li ser demhawa yekxwedî bê û neyê. Weke:

- Restem/ Restemê hat...
- Seyran/ Seyranê hat...

Çaxê (î û ê) bikevin ser demhawa duxwedî û kes bin, nîşana nêr û mê tê. Weke:

- Restemî nan xwar.
- Seyranê nan xwar.

Lê çaxê ku dikevin ser demhawa yekxwedî, yan bikevin ser nav, hingî nîşan tê de nayên. Weke:

- Restem hat/ Restem baş e.
- Seyran hat/ Seyran baş e.

Çaxê ku bibin karpêder jî wilo ye, xasma çaxê ku kes bî. Weke:

- Min li Restemî xist.
- Min li Seyranê xist.

Li vir di yên nêr de li şûna "î"yê, çêdibî ku "o" bê. Weke:

- Restem \bullet hat/ Restem \bullet baş e.

Çaxê ku nêr û mê navên cûnsa bin, dîsa "î" û "ê"
tên, lê "o" nayê. Weke:

- Min li zilamî xist.

- Min li jinikê xist.

Lê çênabî ku bêjî: Min li zilamo xist.

Çaxê ku serê navekî tîpa "a" bî û ku bibî karlêder,
hingî "a" digerî "ê", weke: Aş xurt e. Lê tu yê bêjî:
Ez çûme êş.

*

Cihê Gotekê

Di kurdî de hinek bêje hene ku ji wan re **vînbestî** tê gotin. Yanî vîna wan di wan de xuya nabî. Ji bil wî, çaxê ku bêjemakik pê ve bê, hingî vîna wan xuya dibî. Lê her bêjemakik ji wan, li gorî xwe vîna wê diguherî.

Weke: **Wer.**

Vîn, ji **werê** re nîne. Lê ku te got: **Werhatin**, yanî hawîr tişteki kire xelek, jê re vîn çêdibî.

Weke: **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got: **Wergirtin**, yanî cil li xwe kirin, jê re vîn çêdibî.

Weke: **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got: **Werkirin**, yanî ji cihekî bilind bê hevmadî xwe ket, jê re vîn çêdibî.

Weke: **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got: **Werdan**, yanî tişteki rohn di hindirwê firaxekê de bi çelqandinê zivirand, jê re vîn çêdibî.

Weke: **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got: **Werbadan**, yanî bi destên xwe zivirand û bada, jê re vîn çêdibî.

Weke: **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got: **Werbêj**, yanî çelqandina tişteki ziwa û zîzikandina wî di binê firaxekê de, jê re vîn çêdibe.

Weke: **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got: **Werivtin**, yanî tişteki rohn ji nav tişteki nerm ji jor de niqutî/ herikî, jê re vîn çêdibî.

Weke: **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got: **Weribî**, yanî di rê(ye)ke rast de çû. Lê ser û binê rê ne li rasta hev in/ ji anîşkê çû, anîşka ne li dehma wê, weke vêxîzê. Jê re vîn çêdibî.

Weke **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got **Were**, yanî bighe vir, jê re vîn çêdibî.

Weke **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got **Werkand**, yanî li ser hev lê xist, jê re vîn çêdibî.

Weke: **Wer.**

Vîn ji **werê** re nîne. Lê ku te got: **Werbûn**, yanî devê xwe ji jor de berda ser avê û vexwar. *Werbû ser avê*: Orbû ser avê. Jê re vîn çêdibî.

Çaxê tu bivê ku navekî sêtîpî bikî demhawe, heger tîpa nêvî ya nerm "o" bî, ew "o" dibe "wî". Weke: **Qor**. Tu yê bêjî: *Qewirand*. Yanî bi qoran jê kir. Yan: Bi qoran lê kir.

Lê heger ew tîpa nêvî "ê" yan "î" bî, hingî herdu dibin "yi". Weke: **Kêr û xîz**. Tu yê bêjî: *Keyirand* (kêr lê xist) / *Xeyizand*.

Lê heger ew tîpa nêvî "a, e, i, u, û" bin, tê "k"eyekê bi bêjeyê ve bikî û bikî demhawe. Weke: **Kal, bel, şil, gul, kûr**. Tu yê bêjî: *Kalikand, belikand, şilikand, gulikand, kûrikand*.

Weha reng e ev hawe jî çêdibî Çaxê ku "o, ê, î" jî bîn, weke: **Sol, sêl, kîl**. Tu yê bêjî *Solikand* (bi sol kirin)/ *sêlikand* (bi sêl kirin)/ *kîlikand* (bi kîl kirin).

Heger bêje bêhtirî sé tîpan bî, çî tîpa nerm ku yeke ziwa di pey de hebî, dibî "î" Weke *Sûlav*. Ji ber ku "a" berê "v" hatiye, tê bêjî *Sûlivandin*. Yanî sûlav ji wan re çêkîrin.

Weke **Mêzer û masûr**. Tê bêjî *Mêzirandin, masirandin*.

Çaxê ku di paşîya bêjeyê de tîpeke nerm bê, hingî nîşana bêjemakê çênabî, naxwe divê **kirin û bûn** pê ve bîn. Weke **Bela**. Tê bêjî. *Belakirin/ belabûn*.

Weha reng e çaxê ku di paşîya bêjeyê de tîpeke nerm bê û ku ne sêtîpî bî, weke: **Qelew/ bedew**. Tê bêjî *Qelewkirin/ bedewkirin*.

Herçî **goşî** ku derhiş bî, nîşana bêjemakê pê ve tê. Weke: **Bîzd** ku **bîzdandin** çêdibî.

Çaxê pesin bî yan navê xuya bî, nişan pê ve nayê. Di pesin de **kirin** û **bûn** tên. Weke: **Sirt** ku *sirtkirin* û **kurt** ku *kurtkirin*, **xurt** ku *xurtkirin/ sirtbûn, xurtbûn kurtbûn* çêdibî.

Navê xuya divê dezgehek ji yê karpêderê berî wî bê û dûv wan re **kirin** û **bûn** bên. Weke: **Goşt**/ bi *goştkirin*, **beşt**/ bi *beştkirin*.

Di cihna de çêdibî ku tu dezgehekî neyênî, weke: **Beşt**/ *beştkirin/ xanî beşt kirin*.

Weha reng e navê xuya çî hawe bî, ew jî weke **goşine** weke **dar**/ *darandin*, çênabî. Lê *darkirin, bi darkirin* çêdibî.

Çî bêjeya ku du nav, an nav û dezgeh bî, çênabî ku bibî bêjemakê bi nişan. Weke **Bêkêr**, *bêkêrandin* çênabî. Lê gava di pey de **kirin** an **bûn** werin, weke *Bêkêrkirin, bêkêrbûn, serkurrkirin, serkurrbûn* çêdibî

Pelixî=	Pel û laxî Pehn, nerm û laq.
Pelişî=	Bela û weşî.
Pelandîn=	Hinguvtin.
Pelkirîn=	Qûtkirîna serî.
Pelûl=	Pelhil/ pelhilû.
Per ê çûk=	Tenik.
Per çiqî=	Pehn.
Per ikî=	Firîya.
Per ixî=	Nerm.
Per nisî=	Nizim.
Pirnîk. Pirnî	Hûrik û sêfil.
Virnîk. Virnî	Hûrik û sêfil.
Pirnisî	Perin êsî/ perin, sîx.

WECHÛR

Wechûrê bestî:

Wechûrê bestp ew e ku çaxê bi tenê bî vîna wê nayê zanîn, hingî tê zanîn ku di navbera du navan de tê û çengela **ê** di pey de nayê. Weke: Ev **bo** te ye.

Va ye **bo** di nêv du navan de ye. Çênabî ku tu **ê** di pey de bînî ku ne balvegir bî weke tu bêjî: Ev **bo ê** te ye.

Meger ku **ê** balvegir bî, çêdibî weke: *Ev bo ê te ye, yanî ev bo kurê te ye.*

Wechûrê nifşî yê giştî:

- ê, a, yê, ya, ên, yên, pesnî.
- ê, a, yê, ya, ên, yên

Çi *wecnav* li pêş bî, çî *wecnav* li paş bî, dibî berpeyv. Weke:

- Çi ye ev? Ev çî ye?
- Kî ye ev? Ev kî ye?

Çik, *wecnav* e û dibî serpeyv, berpeyv, balxwegir û balveda. Weke:

- **Çikê** me ye/ ev **çikê** me ye.
- **Çikê** me hat/ **çikê** me baş e.

Destik û çengel û dûvik:

Destikê bestî **wê, bi** dibin hûrik.

Destikê nîvxweşer/nîvnav **heger** dibî balxwegir, nabî serpeyv û karjêder.

Destikê xweser **kî, çî** dibin serpeyv û karjêder, nabî balxwegir.

NAVÊ DESTIK

Heçî. tiştê ku **çax** bî û tiştên ku *çax* tê de hebî, dibin navên destik.

Çengelê nîvxweser:

Ev çengel dibî serpeyv û berpeyv, dibî balxwegîr û balveda. Lê bi tenê nayê gotin. Weke: **Ê...**

Navê çengelê xwenavî:

Dibî serber û balxwe û balve, tenê jî tê gotin. Weke: *Çi, ev çi baş e, ev çi yê me ye/ ev çikê me ye?*

Dûvikê bestî:

Dûvikê bestî **im** û **iye** ne. Ev nabin tiştekan û tenê nayêne gotin, lê çaxê bi paş bêjeyê ve bîn vînekê didî. Weke: Ez baş **im**, ev hatiye.

Dûvikê nîvxweser:

Dûvikê nîvxweser **dar, van** û **wan** in. Ev ew in ku ser û her balve, balxwe û bi tiştekan ve vîna wan heye û yekvîn in. Çaxê ku bîn, dibî du vîn. Weke: di **kandar, pezvan, sîwan**.

Rengbêjê Nûpeyde Rengbêjê Kesaxêv Rengbêjê Jîndaraxêv

Çaxê rengbêja **kengî** bikeve ser paleka derkêlî, ew palek dibî *nehatî*. Weke tu bêjî: *Kengî dixwî?* Yanî wê kengî bixwî.

Ev dibî bi vîna nebuwî (nebûyî), yanî tu carê naxwî.

Awirek:

Carna heye ku karlêderê pergarî neyê gotin, lê pergar û şunbêja pîrvîn ji bo sivikiyê van ji bo veşartinê bêne gotin. Ev hawe piştî **bi, di, li û ji** çêdibî. Weke Ez ê ji te re patekê **lê** xim.

Va ye di *lê xim* de, **li** pergar e, **ê** şunbêja pîrvîn e. Di pêşî de ev bû: *Ez ê ji te re patekê li qadê xim.*

Va ye **qad** karlêder e û nehatiye gotin. **ê** ku çengelê pîrvîn e nêr e, mê ye navê kes e. (nav)ê nifş e, (nav)ê tişt e û hemî tê de çêdibin.

Weha reng e weke. Ez ê ji te re agir **pê** xim. Agir bi daran xim, bi ardû xim

Weke. Ez ê destê te **jê** kim. Deste te ji laş kim.

Awirek:

Çaxê pergarên **bi, di, li, ji** di serê civînbêjê de bên û di pey de demgîra nehatî ji bêjemakê **hatin** bê, çi heyîndar û çi neyîndar bî, dûv re bêjemakik tê gotin. Weke:

- Pê re nayê qurpandin- ev *neyîndar* e.

- Pê re tê xwarin- ev *heyîndar* e.

Hingî karpêder avêtiye. Di pêşî de ev **bû**:

- Pê re **sitem** nayê qurpandin.

- Pê re **nan** tê xwarin.

Va ye *sitem* û *nan* **karpêder** in û hatine avêtin.

Werbêj:

Pê, pergara **bi** ye û şûnbêja pirvîn e.

Re, dûvikê pergarî ye li pêş demgîrê.

Sitem, karpêderê li pêş demgîrê ye.

Na, destikê pergarî ye ji bo nebûnê.

Yê, hê/ye, demgîra nehatî ye.

Qurpandin, berpeyvê gerînî ye ji bo **hêyê**.

Pergar û peyrewê xwe têne girêdan bi **qurpandinê** ve, **hê** dibî bi vîna **geriya**. Yanî *sitem pê re nagerî qurpandin*. Qurpandin bi vîna *qurpandî* ye û hawegîrê peymak e.

Awirek:

Çi bêjeya ku tîpa **ek** di paşîya wê de bê, ew **ek** ne jê ye, lê ji bo yekîtiyê ye. Weke

Welate**ek**. Yanî yek welat- ev nav e.

Avêtine**ek**. Yanî carek avêtin- ev bêjemak e.

Çi bêjeya ku tîpa **ikê** di paşîya wê de bê û ku bêje pesin bî, ew ji bo biçûkbûnê ye. Weke:

Kurt**ik**. Yanî kurt û biçûk e.

- **Sorik**. Yanî sor e û biçûk e.

Weha reng e ku nav bî jî. Weke:

- **Keçik**- Yanî keça biçûk.

- **Kurik**. Yanî kurê biçûk.

Çi bêjeya ku *goşî* bî û **k** tenê di paşiya wê de bê, çî **pesin** û çî nav bî, ew ne ji bo yekbûn û biçûkbûnê ye. Lê heye *lê weste* û ne ji binyata bêjeyê bî û heye ji binyata wê bî. Weke:

- **Mişk**, **rişk**, **pişk**, **hişk**, **bisk**, **terk**, **meşk**.

* * *

NAVEROK

01- Pûşgotin	7
02- SERNIVÎS	11

03- HOXA YEKÊ

Çend Lateke

- Lata Yekê, DENG	12
- Lata Diduwan, KITWAZ	13
- Lata Sisiyan, ÇIVAZÊN VÎNDAR	19

04- HOXA DIDUWAN

- BÊJE	21
- Navê Nifş	22
- Şeş Pesin	29
- Navên Vînxweserên Bêjemak	30
- Nîşanên Bêjemakan	31

05- PEYMAK

PEYMAKÊ YEKÊ

- Kardarên Bêdem	38
------------------------	----

PEYMAKÊ DIDUYAN

- Berekar	42
-----------------	----

PEYMAKÊ SISYAN

- Demgîrê Bihurtî	44
-------------------------	----

PEYMAKÊ ÇARAN

- Bihuriya Derkêlî	47
- Şûnbêjên Dûvik	47

PEMAKÊ PÊNCAN

- Derkêlî	48
-----------------	----

PEYMAKÊ ŞEŞAN

- Peymakê Nehatî	49
------------------------	----

PEYMAKÊ HEFTAN

- Berexwazî	54
- Şûnbêje	57
- Pêgirtek	60
- Şûnbêjên Berteng ên Paşbestî	64
- Rengbêjên Xweaxêv	72
- Çengelê Pergarê Nîvbeste	76
- Dûvik	78

06- PERGAR

a) Serkombêj	82
b) Serdemgîr	84
c) Sernav	85
d) Dûvik	87
- KARÊ PERGARAN	98
- Navwarê Nav	113
- Pêgirtek	121

07- DÊS

DÊS 1

1) Balxwegir û Xwepêgir	124
2) Pesingîr û Pesinbêj	125

DÊS 2

- Pêrohnî	130
-----------------	-----

DÊS 3

- Xuyabeng	131
------------------	-----

DÊS 4

- Xuyanîfşê Peyhijmar	133
-----------------------------	-----

DÊS 5

- Karpêder	134
------------------	-----

DÊS 6

a) Derdemî	136
------------------	-----

08- PER

PER 1

- Karlêder138

PER 2

- Derwar139

PER 3

- Karlêderê Hevrenî140

PER 4

- Xuyabengê Fêrpeyv141

PER 5

Karpêderê Dukeî145

PER 6

Fêrpeyvê Berpeyv145

PER 7

Berpeyvê Nav146

PER 8

Xuyabengê Valatî146

09- FÊRPEYVÊN PEYREW

Fêrpeyv 1148

Fêrpeyv 10155

10- FÊRPEYVÊN NÎVDUHEVAL

Parpênas157

a) Hijmarî157

b) Nehijmarî157

- Bûn û Kirin160

- Balxwegira Paşketî166

- Kerhingavtî170

- Kerguvaş171

11- ŞÛNBÊJA HEV A HERALÎ180

12- PERGARÊ JÊREVANÎ182

- Hinek Hevbabet û Hevsan	185
- Rewadînek	186
- Dûvika Berfireh	200

13- **HAWYÊN FÊRPEYVÊ**

- Hawê 1	204
- Hawê 10	210
- Varêka Navbera Nifşê Bêjeyan	212
- Pergarê Bênavgîr 1	213
- Pergarê Bênavgîr 12	217

14- **NIFŞÊN BÊJEYAN**

- Nifşên Bêjeyan 80 heb in	218
----------------------------------	-----

15- Pesnê Navê Gende	223
----------------------------	-----

16- Nûpeyde, Nehatî û Bihurî	228
------------------------------------	-----

- Şûnbêja Çengelê Nêr û Mê	231
----------------------------------	-----

17- Bihuriyê Piştî Berfireh	233
-----------------------------------	-----

- Nişana Nêr û Mê	234
-------------------------	-----

18- Cihê Gotekê	236
-----------------------	-----

19- Wechûr	240
------------------	-----

20- Navê Destik	242
-----------------------	-----

21- Rengbêjê Nûpeyda	243
----------------------------	-----

22- Werbêj	244
------------------	-----

PIRTÛKÊN FOLKLORÎ Û WEKÎ DIN:

- 1- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild I**, Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1989, 278 rûpel.
- 2- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild II**, Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1990, 288 rûpel.
- 3- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild III**, Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1991, 283 rûpel.
- 4- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild IV**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1991, 262 rûpel.
- 5- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild V**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1991, 293 rûpel.
- 6- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild VI**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1993, 266 rûpel.
- 7- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild VII**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1994, 280 rûpel.
- 8- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild VIII**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Damascus, 1995, 288 rûpel.
- 9- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild IX**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1996, 290 rûpel.
- 10- Zeynelabidin Zinar, **Xwençe Cild X**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1996, 270 rûpel.
- 11- Zeynelabidin Zinar, **Nimûne Ji Gencîneya Çanda Qedexekiri**, Stockholm, 1991, 377 rûpel.
- 12- Zeynelabidin Zinar, **Işkencede 178 Gûn** (Bî tirkî), Komkar, Koltu, 1987, 240 rûpel.
- 13- Zeynelabidin Zinar, **Siyabend û Xecê**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1992, 160 rûpel.
- 14- Zeynelabidin Zinar, **Xwendina Medresê**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1993, 100 rûpel.
- 15- Zeynelabidin Zinar, **Kadina Mişkan**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1993, 144 rûpel.
- 16- Zeynelabidin Zinar, **Balafira Jîne**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1993, 134 rûpel.
- 17- Zeynelabidin Zinar, **Xweşber**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1994, 86 rûpel.
- 18- Zeynelabidin Zinar, **Mirate**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Damascus, 1994, 120 rûpel.
- 19- Zeynelabidin Zinar, **Çarmix**, Pencînar Weşanxaneyaya Çanda Kurdî, Stockholm, 1996, 70 rûpel.

PIRTÛKÊN KLASİK:

1- Melê Cizîrî, **Diwan**, Roja Nu, Stockholm, 1987, 560 rûpel.

2- Ehmedê Xanî, **Nûbihar**, Roja Nu, Stockholm, 1986, 80 rûpel.

3- Melê Bateyî, **Mewlûda Kurmancî**, Roja Nu, Stockholm, 1987, 64 rûpel.

4- Mele Ehmedê Qoxî, **Rêberê Sanî Şerha Eqîdeya Ehmedê Xanî**, YDK, Düsseldorf, 1990, 180 rûpel.

5- Feqe Reşîdê Hekarî, **Sirmehşer**, YDK, Düsseldorf, 1990, 112 rûpel.

6- Mele Xelîlê Sêrtî, **Nehc-ul Enam**, Publishing House of Kurdistan, Stockholm, 1988, 54 rûpel.

7- Pertew Begê Hekarî, **Diwan**, Rewşen, Bonn 1, 1990, 271 rûpel.

8- Şêx Evdirehmanê Axtepe, **Rewdneim**, Stockholm, 1991, 440 rûpel.

9- Şêx Evdirehmanê Axtepe, **Diwan**, Jîna Nu. Uppsala, 1988, 140 rûpel.

10- Şêx Mihemed Kerbela, **Mîrsad-ul Etfal**, Jîna Nu. Uppsala, 1989, 125 rûpel.

11- Şêx Eskerî, **Iqdê Durfam**, Apec tryck & Förlag, Stockholm, 1989, 203 rûpel.

12- Mele Zahîdê Diyarbekrî, **Herdubat**, Apec tryck & Förlag, Stockholm, 1990, 74 rûpel.

13- Şêx Mihemed Can, **Leyl û Mecnûn**, Pencînar Weşanxaneya Çanda Kurdî, Stockholm, 1992, 352 rûpel.

PIRTÛKÊN VÊJEYÎ:

1- Mele Nûrî, **Hostanibêja Zarhaweyên Kurdî**, Pencînar Weşanxaneya Çanda Kurdî, Stockholm, 1996, 245 rûpel.

PIRTÛKÊN WERGERA JI TIRKÎ:

1- Ebdurehman Norsî, **Jiyana Mele Seidê Kurdî**, Pencînar Weşanxaneya Çanda Kurdî, Stockholm, 1996, 140 rûpel.

Nivîskar di 1934'an de li Hesarê hatiye dinê û bi nasnavê *Seydayê Pirêşan* tê naskirin. Pêşî Quran li cem diya xwe xwendiyê û pê re li gund dibistana Tirkî jî xwendiyê. Piştê çûye li hin medreseyan Kurdistanê geriyaye û dawî li Tilmarûfê Xwendina Medresê kuta kiriye

Di 1950'î de dest bi nivîsandina bi zimanê kurdî kiriye û heya niha 10 pirtûk bi alfabeya latînî nivîsandine. Ev pirtûka wî, ya pêşî ye ku ji aliyê Weşanxaneyê me ve hate çapkirin.

Nivîskar çawa ku bela xwe ji dijminan dîtîye, nexweşî jî dijminatîya xwe pê re domandiyê û berî çend salan şelê ew hingavîye. niha jî nexweşê nava livînê ye.

Bi hêviya jiyaneke xweş û serkeftinê...

PENCÎNAR